

H. T A U T V A I Š I E N Ė

TAUTŲ KAPINYNAS
SIBIRO TUNDROJE

H. T A U T V A I Š I E N Ė

**TAUTŲ KAPINYNAS
SIBIRO TUNDROJE**

Išleista
Amerikos Lietuvių Socialdemokratų Sąjungos
Literatūros Fondo lėšomis
New Yorkas
1962

Spaudė
Lietuvių Enciklopedijos spaustuvė
265 C Street, So. Boston 27, Mass.
U. S. A.

Tiražas 2000 egz.

ŽODIS SKAITYTOJUI

Gimiau ir augau Lietuvoje, smulkaus prekybininko šeimoje. Buvau amatininke. Mano vyras, valsčiaus savivaldybės sekretorius, amatininko sūnus.

Pabaltiečiams neužmirštamą 1941 metų birželio 14 dieną buvau ir aš netikėtai atplėšta nuo savo įprasto darbo. Mano vyras buvo taip pat apgaulingu būdu suimtas. Abu buvome išvežti į Sovietų Sąjungą.

Vežė mus tris savaites sausakimšai prigrūstuose gyvuliniuose vagonuose nepaprasto ilgio traukiniu. Mūsų tarpe buvo kūdikių ir nėščių moterų.

Kelyje vyrus atskyrė ir nugabeno į Krasnojarsko srities stovyklas, o moteris ir keletą vyrų nuvežė į Altajaus kraštą ir iš čia išskirstė į apleistas sovchozų akmens laužyklas ir tolimesnes to krašto vietas.

Altajaus krašte patekau į Predgorny sovchozą, Staro Bardinsko rajone (rajono centras — Staraja Barda mieste). Atvežtiems į šį kraštą išdavė asmens pažymėjimus, kuriuose buvome įrašyti tremtiniais (ssilnyje).

1942 metų birželio mėnesį daugelį tūkstančių tremtinių sutelkė Bijske. Iš Bijsko pro Krasnojarską, Taišetą, Čeremchovą, Bratską, Osetrovą ir toliau Lenos upe gabeno į tolimąją šiaurę. Gabenamieji buvo vadinami specialios paskirties ko-

lonistais bei specialiai persikeliančiais (spec pereselencais). Taip buvome vadinami iki 1956 metų. Kuriais sumetimais tuos mums skiriamus pavadinimus kaitaliojo, yra bolševikinės tvarkos paslaptis.

Esu didžiai dėkinga artimiesiems ir įtakingiems geradariams, kurie neatlaidžiai jieškojo mane ir kurių pastangomis pagaliau 1956 metais atgavau laisvę ir grįžau savo tėvų žemėn.

Patekusį į laisvąjį pasaulį ir išsilaisvinusi iš nesibaigiančios baimės jausmo, laikau savo pareigą paliudyti bei papasakoti apie žmones, kurių didžiuma — moterys ir vaikai, nekaltai kentėję žiauriausią smurtą, juos ištikusią nelaimę ir baisų likimą.

Tai, ką čia esu parašiusi, žinotina artimiesiems Pabaltijo kaimynams ir laisvųjų kraštų moterims.

Čia pateikiama tikrai keleto mėnesių iškarpa iš 15 metų, mano gyventų Sovietų Sąjungoje.

H. TAUTVAIŠIENĖ

1961 metų liepos mėnuo.

IŠ ALTAJAUS KRAŠTO Į ARKTĮ

Predgornyj sovchozui (valstybiniam ūkiui, apie 100 km nuo Bijsko), į kurį mane 1941 metais nutrėmė ir apgyvendino, priklausė trys ūkiai (farmos).

1942 m. birželio mėn., taigi, vieneriems metams praslinkus, kai buvome iš Lietuvos išvežti ir į šį kraštą nutremti, iš kiekvienos minėto sovchozo darbovietės išrinko tam tikrą nutremtųjų skaičių ir sutelkė juos Bijske. Kuriam tikslui ši mobilizacija buvo vykdoma, mes nežinojome. Tarp sutelktųjų vežti į Bijską buvo šeimos su mažais vaikais ir senyvo amžiaus moterys, pvz., K. šeima su trimis nuo 4 iki 7 metų vaikais, P. su vienu 3 metų vaiku, D. su 7 metų berniuku, o P. ir L. — apie 70 metų moterys. Iš sovchozo į Bijską jaučių traukiamais vežimais keliavome apie dvi paras ir vieną naktį.

Bijskas — plačiai išsidriekęs abiejuose Obės upės krantuose; namai mediniai, vienaauščiai ar dviaugščiai. Kad ir su 100.000 gyventojų, šis miestas buvo tipingas Rusijai. Pakraščių gatvėse žaliavo vešli žolė ir vaikštinėjo karvės. Bendras vaizdas — skurdus. Gatvėse retai matysi gerėliau apsirengusią moterį, bet ir jos avėjo kambarinėmis audeklo šlepetėmis, kurių padai taip pat buvo audekliniai. Krautuvės tuščios. Valgyklose buvo galima gauti svogūnų sriubos.

Mes i Bijską atvykome paskutinieji. Vienoje šio miesto dalyje būriavosi anksčiau atvežtieji lietuviai. Gatvėje jie šnekėjo savo kalba. Pirmiau atvežtieji buvo sausakimšai sutalpinti mokyklose ir kitose viešose patalpose. Jie čia gulėjo ant grindų, o kuriems vietos nebuvo, susitelkė lauke, — jau buvome užsigrūdinę ir prie tokių patogumų pripratę.

Daugelis lietuvių per vienerius metus jau visiškai paliego, ypač tie, kurie čia buvo atvežti iš miško darbų. Ir moralinės kančios išvagojo jų veidus vargo raukšlėmis.

Apie 20% čia sutelktųjų sudarė vyrai ir jaunuoliai-paaugliai, o kiti — vienišos ir su vaikais moterys ir seniai. Kai kurios šių moterų, iš Lietuvos išvežtųjų į šį kraštą, buvo netekusios savo vaikų. Mes, gyvendamos mums paskirtuose, labai izoliuotose, darbovietėse, nieko nežinojome apie kitų likimą. Nežinojome net ir apie tuos, kurie buvo nutremti į tą patį Predgornyj sovchozą, ar apgyvendinti kitose jo farmose. Patyrėme, kad į Altajaus kraštą buvo atvaryti keli ešalonai su Kauno, Marijampolės ir kitų apskričių bei atskirų Lietuvos vietovių žmonėmis.

Mus išvežė iš darbovietės (sovchozo), kur nuolatos bijodavome sovietų valdžios stačiokiškų pareigūnų, darbų vykdytojų ir prižiūrėtojų sauvlės. Čia jau negirdėjome jų nuolatinių grubių grasinimų ir keiksmų. Sovchoze, kur buvome varomi sunkiųjų darbų dirbti, už menką apsirikimą darbe daug kas būdavo atiduodamas teismui, tokiam pat žiauriam., kokia buvo šio krašto santvarka. Šiose derlingose žemėse gaudavome neįtikėtina

ir neišsivaizduojamai blogą maistą. Bet mes, atitremtieji, nesudarėme išimties: vietinius darbininkus sovchozo darbų vedėjai dažnai traktuodavo blogiau, nei mus. Matėme, kaip valdžios agentai sugebėdavo sušluoti į besotės valdžios sandėlius geriausius derlius, darbininkams palikdami tiktai badmirio duonos kąsnį.

Kaikurie lietuviai, kai sužinojo, kad ir iš čia kažinkur bus vežami, iš darbo vietovių pabėgo. Nors niekas nežinojo, kur mus dabar gabens, bet buvome vienos nuomonės: kur mus benuvežtų, niekur nebus blogiau, kaip ten, kur jau buvome.

Siunčiamus į šią mums nežinomą kelionę pasirinko savo nuožiūra sovchozo direktoriai. Jie buvo didelių nuopelnų partiniai, tikri bolševikai. Jie nuolatos bendradarbiavo su NKVD agentais. Sovchozo Predgornyj direktorius Zorin buvo plačiai išgarsėjęs smurtininkas. Visur, kur gyvenimą ir darbą tvarkė bolševikai, atstovauja darbininkų valdžiai, darbininkai nežinojo į ką kreiptis, kad savo reikalą apgintų.

Kiekvieną mėnesį į sovchozą atvykdavo NKVD revizoriai atitremtųjų tikrinti. Mes, moterys, buvome tiek naivios, jog nutarėme kreiptis į atvykusią enkavedistą, kad mus apgintų nuo administracijos brutalių įsakymų ir reikalavimų. Mat, apgyvendinant mus šiame kolchoze, buvo sakyta, kad mūsų padėtis bus tokia pat, kaip vietos darbininkų.

Mokytoja Š. surašė mūsų vargus į paaiškinamąjį raštą, o drąsioji valstietė Ž. sutiko tą raštą įteikti. Bet prieš tai ji žodžiu paaiškino enkavedistui, kad direktorius už kelis mėnesius mums

nesumokėjo už darbą, kad mes neturim už ką nusipirkti duonos, kad mūsų vaikams neparduodamas pienas, ir paklausė, ar direktorius turi teisę žiemos metu varyti mus į darbą be žiemos laikui pritaikintos aprangos ir avalynės.

„Taip, jis turi teisę taip elgtis. Nutilk!“ — ne savo balsu atrėžė enkavedistas, šiuo ir pasibaigė mūsų teisybės jieškojimas.

Tik po šio supratome, kad gerai pasielgė valstietė Ž., neįteikusi mūsų rašto tam niekšui.

Sovchozas Predgornyj su jam priklausančiomis trimis farmomis buvo laikomas mėsos ir pieno sovchozu. Tik vienoje tų farmų buvo laikoma trys šimtai melžiamų karvių su kiek didesniu prieauglio skaičium. Rugius, avižas, dobilus čia sėjo be mėšlo. Žemė čia buvo nepaprastai naši. Bet šiame taip stebuklingai derlingame krašte darbininkai gyveno neapsakomame skurde ir varge.

Darbininkė Grunia Michailova kartais tyliai mums papasakodavo apie gyvenimo sąlygas sovchoze. „Jūs nežinote, kiek žmonių šis Zorinas (čia ji riebiai nusikeikė) pasiuntė į kalėjimus ir į mirtį“. Savo pasakojimus Grunia baigdavo kartėlio žodžiais: „Et, ko norėjome, tatai ir gavome; pagyvensite, keiksitės taip, kaip ir mes kad keikiamės!“ Judresnės moterys (brigadininkės) buvo pasilikusios vienišos be savo vyrų. Jos taip pat paslapčiomis pasakojo, kaip jų vyrus nakties metu iškviatė ir čia pat „nuteisė“ ištremti į kitas vietas be teisės su likusiomis čia žmonomis susirašinėti. Vietiniai žmonės sovchozo administracijos taip buvo įbauginti, kad tylėdavo, kaip nebyliai.

Pirmosios farmos valdytojas, Zorino patikėtinis ir dešinioji jo ranka, nepamirštas sadistas Pečionin, iš ryto darbininkus išlydėdamas į darbą, o vakare juos pasitikdamas raitas ant šaunaus arklio, mėgo pavardėmis pasišaukti vieną kitą darbininką ir, sukdamas ūsus, bet slėpdamas savo akis nuo žmonių žvilgsnių (moterys jį praminė „diorgaūs'iu" — ūsų tampytoju), sakydavo tokius pamokslus:

„Veltui valgai valstybės duoną, ilgai taip nesitęs. Šiandien tu blogai dirbai. Ryt tau duonos neparduos. Tu esi neverta kulkos". Ir čia pat, atsikreipdamas į raštininką, užrašantį atliktą darbą, įsakydavo: „Parašyk aktą, kad blogai atliekamas darbas. Teisme gausi atpildą ir tinkamą bausmę. Tu esi tarybų valdžios priešas!"

Į Altajaus kraštą deportuotųjų tarpe buvo senyvo amžiaus nepajėgių žmonių ir net invalidų. Tad darboviečių direktoriai naudojosi proga, kad jais atsikratytų. Todėl lengva ranka juos išrinko siųsti į šiaurę žvejybos darbams (mat, jau buvo kalbų, kad šiam tikslui renka „kandidatus"). Taip pvz. į kandidatų skaičių pateko: darbininkė M. su trimis vaikais (viena jos mergaitė sirgo paskutinės stadijos džiova, turėjo pakilusią temperatūrą); mokytoja B. su 12 mergaite, kurią įgėlė gyvatė (su augšta temperatūra, jos kūnas buvo pūslėmis nuklotas); mokytoja S. su 7 metų silpno regėjimo berniuku; kaikurios moterys su kelių mėnesių kūdikiais; valstietės M. gausi šeima: motina, dvi 6-7 metų mergaitės ir vyro tėvas — senelis (motina buvo vienintelė darbininkė, šios šeimos išlaikytoja); visa eilė senyvų virš 60

metų amžiaus moterų ir vyrų ir kt. Kas prisimena trėmimus iš Lietuvos, gerai žino, kad išvežant nei į sveikata, nei į amžių nebuvo kreipiama dėmesio. Taip pat ir čia buvo elgiamasi — į šiaurę siunčiamųjų sveikatos niekas netkrino ir nepaisė.

Perkeliamieji kelionei gavo šitokią davinį: 500 gramų duonos dienai, 600 gramų cukraus ir 2 silkes mėnesiui — vienodai visiems be amžiaus skirtumo.

*
* *

Iš Bijsko kelionę pradėjome sausakimšai prigrūstuose prekiniuose su dviejų augštų narais (gulovietėmis) vagonuose. Vietos buvo labai maža. Miegodavome pasikeisdami. Krasnojarske kelių vagonų vežamuosius pervarė per pirtį ir išdegino drabužius. Traukinį palikome netoli Čeremchovo stoties, prie Angaros upės, kur 10 parų laukėme laivo plaukti Angaros upe. Mus suvarė į specialiai deportuojamiems paruoštą trijų sienų pastogę, nepertoliausiai nuo upės pastatytą. Nors pastogė buvo labai ilga, bet visiems vietos neužteko; tad nemažas žmonių skaičius buvo paliktas lauke pievoje. Mūsų ešalonui atvykus lijo. Einančiųjų į Angaros paupį, kojos klimpo giliai į purvą. Vėliau oras pagerėjo. Nakties metu į mūsų stovyklą ateidavo vagys — kaikam pagrobavo pasakutinį daiktėlį. Kol pasiekėme Lenos upę, net keturis kartus keitėsi transporto būdas. Kiekvieną kartą naujų transporto priemonių laukdavom po 7-12 parų atvirame ore. Ir čia vagys mus aplan-kydavo.

Netoliese stovyklos prie Angaros upės pamatėme naujai pastatytą darbininkų gyvenvietę. Toliau miške buvo fabrikas. Aplinkinis miškas — pušynas buvo pageltęs nuo fabriko skleidžiamų nuodingų dujų. Ten matėme ginkluotas sargybas, saugojusias fabriką, ir dirbančius ten darbininkus. Miške buvo kalinamųjų darbininkų stovykla. Kaimų gyventojai buvo baisiai suskurdę ir vis skundėsi maisto trūkumu — pasakojo, kad visos maisto siuntos einančios į šiaurę, jiems nieko nepaliekant. Čia, beklajodami ir patys bejieškodami maisto, daug ką sužinojome apie mūsų kelionės tikslus. Ir aš pati užėjau pas moteriškę, kuri laikė karvytę. Marškinius iškeičiau į tris litrus pieno. Dar ir kitą dieną gavau puslitrį pieno. Tai buvo didelė laimė. Toji moteris pasakojo, kad jos vyras mokytojavęs gretimame kaime. Nakties metu NKVD „juoduojų krankliu“ (juodos spalvos kaliniams gabenti NKVD mašinas rusai vadina „čiornyje vorony“) jos vyrą išvežė. Apie išvežtąjį iki šiai dienai ji nieko nežinanti. Ji dar pasakojo apie sklindančius čia gandus, kad Maskvoje esąs sudarytas tolimajai šiaurei žvejybos planas ir, kad NKVD šiam reikalui turinti parūpinti darbininkų. Darbininkai būsią reikalingi statybų ir žvejybos darbams. Girdėjome, kad toliau mūsų kelionė sunkėsianti, kad teksią eiti pėstiems, kad pakelėse dėl nuovargio žmonės meta savo mantą (aprangą ar kuriuos kitus daiktus), nors nuo aprangos Sibire priklauso — gyvensi ar mirsi. Visas šis kraštas, anot pasakotojos, esąs nualintas, o jo žmonės nunuoginti. Daug visko prisiklausę, nors ir jautėme, kad nieko gero netenka mums

laukti, tačiau raminomės ir tuo, kad mes juk ne SSSR žmonės ir su mumis nedrįs blogai elgtis.

Nuplukdytus Angaros upe, mus iškėlė į akmenuotą krantą netoli Bratsk'o. Ten iškėlė ir pirmąjį kelionėje mirusį. Prisimenu, kaip vyrai ruošėsi eiti į artimiausią kaimą mirusiam karsto. Jie ten surado panašią į karstą dėžę. Turėjome kelis ligonius, bet oras buvo šiltas ir palengvino jų ligą.

Čia prie Bratsko mūsų ilgai nelaikė. Atvyko sunkvežimių vilkstinė; į juos sutalpino mus ir mūsų mantą. Dideliu greičiu leidoms kietu plentu. Girdėjome, kad šis kelias esąs pavojingas, kad miškuose esą daug plėšikų, kurie puldinėja žmones ir prekių transportus. Mes nelabai jų bebijojome, nes antri metai kaip jau buvome apiplėšinėjami pačios sovietų valdžios. Pakeliui kelioms valandoms buvome sustoję vienoje gyvenvietėje. Oras buvo puikus, ir malonu buvo, atsigulus ant žemės, kiek nusnūsti. Aplinkui kvepėjo beribė taiga, tyli, be jokio paukščio balso. Šnekėjau su apyseniu žmogumi — klausiau, kur eina šis plentas. Čiabuviai žmonės buvo susigyvenę su valdžios smurtu. „Šis kelias todėl labai geras, kad jis yra grįstas jį tiesusiųjų žmonių kaulais. Jis eina iki Lenos ir toliau į šiaurę, o ten jūs išmirsite badu" — kalbėjo senas, mano sutiktas žmogus.

Prie Lenos, netoli Osetrovo, buvo pristatyta palapinių. Ten teko laukti lietuvių, kuriuos turėjo papildomai atgabenti nuo Angaros. Ir čia laukėme apie 10 parų, kol atėjo vilkikai. Netoli buvo neseniai įsteigtas kaimas. Tuojau atsirado žmonių, kurie tikėjosi mainais gauti drabužių,

peilį, šaukštą, ar kurį kitą daiktą. Mums jie siūlė truputį cukraus, miltų ir uogų. Taiga čia buvo kalnuota, mums ji atrodė baisi ir grėsminga įvairiais netikėtumais. Taigos pakraščiuose augo daug juodųjų serbentų krūmokšnių. Čia prisirinkome mėlynių savo gyvybei palaikyti. Uogas berinkdamas taigoj paklydo ir nebesugrįžo vienas lietuviukas. Čia mus puldinėjo aibės mašalų, sukančžiojo veidus taip, kad nuo sutinimo sunku buvo pažinti pažįstamus žmones. Mūsų grupės vyresnysis (seniūnas), surinkęs žmones, nusiuntė juos į uostą įvairiems darbams. Uoste buvo milžiniška Amerikos miltų maišų rietuvė, ginkluotos sargybos saugojama, šių miltų čia atgabenimas mums patvirtino girdėtus gandus, kad amerikiečiai čia kaiką darą.

Pagaliau Lenos upe atplaukė didžiulių laivų („plauskų“)-baidokų vilkstinė. Baidokuose buvo įrengti net trijų augštų narai. Kits kitam padėdami, susitalpinome tuose baidokuose ir pradėjome kelionę Lenos upe. Senesnieji žmonės buvo gerokai pavargę. Sužinojome, kad baltųjų darbo vergų pristatytojai—NKVD įstaiga—mus „pardavė“ vadinamai Jakutsko žvejybos tresto valdybai.

Baidokuose buvo įtaisytos virtuvės su didelės talpos valgiui gaminti katilais. Kelionėj gaudavome vieną kartą per dieną šiltos labai liesos kruopų sriubos, vakare truputį košės su aliejiniu uždaru ir karšto vandens (tradicinio rusų „kipiatok'o). Dienos davinį sudarė 500 gramų duonos ir 600 gramų cukraus visam mėnesiui. Tad mūsų maistas neturėjo žmogaus organizmui reikalin-

giausių vitaminų. Vaikams buvo skiriamas toks pat davinyš. Vėliau, kai pradėjome dirbti, šio davinio vertę iš mūsų uždarbio išskaitė. Ir čia apsukrūs sovietiniai vertelgos paruošdavo kitą katilą, su kiek geresne sriuba. Jei kas turėjo pinigų, galėjo nusipirkti didesnę sriubos dubenėlį vadina momis komercinėmis kainomis, žinoma, tokių turtuolių beveik nebuvo. Netoli Jakutsko karavanas sustojo prie kranto. Atviroje aikštėje stovėjo didoka pirtis. Čia paliepė žmonėms atskirais būriais išsikelti į krantą su visa savo manta. Tokie persikėlimai mums buvo vis sunkesni, nes kaikurie vyresnio amžiaus žmonės nebegalėjo patys išbaidoko išlipti. Perleidžiant mus per pirtį, visa „maudymosi“ procedūra taip buvo sutvarkyta, kad niekas nesusitiktų su kitų baidokų žmonėmis.

Jakutske prie mūsų prijungė dar vieną baidoką su jakutais ir statybos darbų žinovais; jų tarpe buvo ir keletas sovietinių mokslininkų.

Plaukiant žemyn, karavanas ilgėjo. Netoli Sangari prisijungė baržos su statybinėmis medžiagomis ir sieliais, šioje vietoje buvo įrengta lentpiūvė. Ir čia iš mūsų karavano nukėlė du mirusius lietuvius. Vyrai, grįžę iš pakastuvių, pasakojo, kad kapą jie iškasę augštame krante iki sušalusios žemės.

Aplenkėme Sangari anglies kasyklas. Vietomis upė laivininkystei buvo bloga, karavanas iš lėto plaukdamas sustodavo. Žmonės vis labiau ir labiau pavargdavo, jau tris savaites plaukimui trunkant. Netoli nuo mano vietos naruose mirė senas valstietis Marcinkevičius, keliavęs su marčia ir dviem vaikais. Mirštantysis sakė savo kai-

mynui: „Kai sugrįši, papasakok, kad mirštu iš bado; išvaryk maskolius ir ganyk savo galvijus mano ganyklose“.

Kitame kampe agonijoje kankinosi viena moteris. Būrelis moterų ją karšino, kalbėdamos maldas. Senas valdininkas mirė kitame kampe, pasiskirdamas savo mantą jam padėjusiam kelionėje žmogui. Pamišusi senyva žydė dainavo linksmas daineles. Su augšta temperatūra gulėjusios kelios senyvos moterys jau nebegalėjo pačios savo jėgomis nueiti kaušelio sriubos pasiimti. Netoli Žygansk'o ir vėl nukėlė keletą mirusių.

Mūsų kelionė į šiaurę buvo jos vykdytojų ir apgalvota ir suplanuota, turint galvoje žmogaus numatymus ir nuotaikas, o taip pat ir aplinkybes, kuriose keliavome. Čia mus apgaudinėjo įvairiausiais gandais ir būdais, kad būtų lengviau mus laikyti nepakrikusius, kad nekiltų panikos, sąmyšio. Dar Bijske, kelionę pradedant, čekistai buvo paskleidę gandą, kad mūsų likimu esą susirūpinę amerikiečiai. Todėl mus veža į daug geresnes gyvenimo sąlygas ir vietas, o gal ir į pačią Ameriką. Altajaus sovchozuose, miškuose, akmens skaldyklose ir laužyklose mūsų gyvenimas buvo sunkus. Todėl visi, o ypač tie, kuriuos vežė kartu su vaikais, tiems gandamas lengvai patikėjo. Kelionėje dažnokai kildavo ginčų. Vieni įrodinėjo, kad tos šnekos esančios tikra tiesa; kiti joms netikėjo, tačiau ir jiems buvo malonu gyventi viltimi. Bet pradėjus vežamus žmones skirstyti, ginčai su tuščiais įrodinėjimais nutilo.

Baidoko virtuvės tarnautojai dabar pradėjo patarinėti, esą užbaigus kelionę, pinigai mums būsią

reikalingi. Kaikurie savo daiktus pardavė arba iškeitė į produktus, virtuvės darbininkų pavogtus iš mums skirto maisto davinio. Pardavinėjo: drabužius, vasarinius batukus, medžiagas ir kitką. Bet buvo laive žmogus „prie pinigų“, kuriam viena moteriškė siūlė pirkti vyro drabužius. „Nepardavinėkite, jie jums pravers, pasilaikykite“ — patarinėjo šis sąžiningas laivininkas, kuriam teko daug panašių vilkstinių su žmonėmis lydėti į tolimąją šiaurę ir kuris žinojo, koks likimas mūsų laukia.

Nors aiškiai matėme, kokios bus mūsų ateities gyvenimo vietovės, bet vis dėlto daug kas iš mūsų, kaip skęstantis šiaudo, laikėsi melagingų gandų. Vienas čekistas kaikurioms moterims patydomis buvo atskleidęs „tiesą“, kad mes, pasiekusios kelio galą, atrasime savo vyrus. Tad taupėme jiems duonos davinio liekanas.

Mūsų palydovai, jauni čekistai, žalsvomis uniformomis, su paslėptais tarnybos laipsnių ženklais, laikėsi nuošaliai, kad negąsdintų moterų, — retai tesirodė mūsų tarpe. Jei buvo reikalas, jie pasiūsdavo jaunesnius pas tremiamųjų grupės seniūną su įsakymais. Kiekvieno baidoko viršutinėje dalyje buvo patalpos, skirtos čekistams. Ten gyveno kaikurios, į šiaurę vykusios įvairių profesijų specialistės. Iš tu augštybių mes dažnai girdėdavome linksmą „čiulbėjimą“. Čekistų viršininkas buvo apie 40 metų amžiaus azijato bruožų su bejausme veido išraiška vyras. Alkoholis jiems buvo būtinas, bet jiems vis buvo jo mažai. Kartą nakties metu vienas čekistas įlindo į mūsų skyrių, užsirioglino ant trečio augšto narų su miltų mai-

šeliu ir čia klausinėjo, ar kas neturi odekolono. Viena moteris turėjo čekistui reikalingo odekolono ir čia pat davė. Čekistas dalį odekolono mūsų akivaizdoje nugėrė ir nušoko nuo narų, palikęs moteriškei apie 3 kg miltų; jai šie mainai buvo labai naudingi ir netikėti.

Čekistai retkarčiais išigrūdavo į jaunų moterų tarpą, grubiai juokaudavo ir meluodavo, sakydami, kad jos greitai susitiksiančios su savo vyrais.

Kaikurios moterų grupės susirinkdavo baidokuose ir tyliai meldavosi. Kartą susirinko keli šimtai ir sugiedojo „Marija, Marija“ giesmę. Tuo met pats viršininkas nusileido laiptais ir atidžiai klausėsi, lyg pats būtų pamaldžiausias.

Mūsų baidoke buvo 15 čekistų. Ir medicinos tarnyba mus lydėjo, bet mums niekas iš jos akių nerodė. Žmonės sirgo ir mirė dėl sunkių sąlygų, dvasinės depresijos ir nepakankamo maisto.

Ir taip iš Altajaus krašto mes, tikrai nežinodami, kur vykstame, pakeliui palikdami mūsų mirusiųs, tris mėnesius įvairiomis priemonėmis keliavome Sibiro plotais vis į šiaurę ir į šiaurę. Tuo mūsų karavanu sovietų valdžia vežė į šiaurę 2000 tremtinių .

Keletą savaitių vilkikai vilko ilgiausią žmonių prikrautų baidokų ir sielių karavaną. Pagaliau pravažiavome paskutinę apgyventą vietovę kaimą Bulun; čia buvo to paties pavadinimo administracinis rajonas, o rugpiūčio pabaigoj artėjome prie Lenos upės deltos (žiočių). Lena čia keletą kilometrų pločio su vidury upės riogsančia augšta uola, vadinama Stolby. Toli, kairiajame krante

pamatėme vos išžiūrimus namukus. Baidoko virtuvės viena darbininkė pasakojo, kad ten esanti vergų stovykla Stolby. Antras artimesnis upės krantas buvo niūriai kalnuotas ir plikas.

Už Stolby uolos upė išsiskleidžia į akimis neapripiamą plotį, kuriame matyti vanduo, plikos salos ir saliukės. Mes buvome Lenos deltoje. Beplaukiant toliau į šiaurę, vienoje saloje buvo matomi maži pastatėliai, o kitoje — į dangų pasistiebę kryžiai. Negalėjome suvokti, kaip čia atsiradę žmonės mirė ir buvo palaidoti plikų salų ir vandens plotuose. Karavanas greit prisiartnio prie vienos iš vandens kyšančios, smėlėtos salos. Čia buvo atkabinti keli baidokai su lietuviais ir palikti keli sieliai. Likusioji karavano dalis vėl traukė toliau. Vėliau sužinojome, kad čia buvo steigiamas žvejybos įmonės centras Bykovas.

Po keleto valandų kelionės vilkikas priplaukė prie sekančios salos: ir vėl buvo palikti keli baidokai su žmonėmis ir kitu kroviniu, šitie žmonės turėjo statyti Tit-Ary žvejybos įmonę.

Buvome naivos, kaip vaikai, ir dar klausinėjome kita kitą, ar ir mums, likusioms, bus tokia pat nauja, gyventi skirta, vietovė. Sunkiai įsivaizdavome, kad čia galėtų gyventi moterys su vaikais, mūsų seneliai ir liguisti žmonės, be tinkamos aprangos; čia, kur nėra nei gyvenamų namų.

Ypatingai sunku buvo motinoms, kad jos be mažiausio pasipriešinimo atvežė savo vaikus į šią žiaurią šiaurės dykumą.

Dar keletą valandų, neskubėdami, pro salas plaukė tolyn į šiaurę likusieji baidokai. Pro mus,

taip pat neskubėdami, plaukė šiaurės jūron pavėlavusieji ledo gabalai.

Pagaliau, ilgokai manevravę, vilkikai ir vėl prislėjo sielius ir baidokus prie salos su augštais krantais. Čia juos palikę, patys nuskubėjo toliau. Čekistai išlipo ir nuėjo į salą. Šios vietovės vaizdas prašoko visus mūsų net blogiausius įsivaizdavimus. Tarp mūsų buvo žmonių, kurie niekada nebuvo išvykę iš savo gimtojo krašto apskrities ribų ir nieku būdu neišsivaizdavo ir nepagalvojo apie tolimosios šiaurės gamtą. Čia tai ir buvo Trofimovskas, kur ir mes turėjome išlipti.

Buvo rugpiūčio antroji pusė, bet jau pūtė šalti, žvarbūs vėjai. Salų smėlėtose pakrantėse matėme ledo sluogsnius. Ar buvo rytas, ar vakaras, sunku buvo atskirti. Buvo šviesi diena, o visur aplinkui — pilkos salos, pablyškusi saulė ir beribiai vandenys.

Pradedant kelionę, kaip minėjau, iš mūsų tarpo išsirinko seniūnus, per kuriuos gaudavome visus įsakymus. Dabar gavome įsakymą kuo skubčiausiai išeiti iš baidokų. Kaip visur ir tuomet: „Bystro, bystro“, — „greit, greit“ — garsėjo įsakymas. Nebuvo ko paklausti, kodėl mus čia atvežė. Ar čia galima bus gyventi?!...

Blogai įtaisytais perėjimais ir tiltukais iš baidoko į baidoką su vaikais prie rankos ir ant rankų, tempdami ryšulius su apverktinai skurdžiu turteliu, susikūprinę žmonės skubėjo į statų krantą — naują „gyvenimo“ vietą. Po ilgiausios kelionės, blogo maitinimo ir po tiek dvasinių ir fizinių kančių linko kojos, bet reikėjo skubėti. Bėgčius ir ligonius išnešę į krantą suguldėme ant

smėlio. Saloje buvo keletas trobesių su naujai pastatytu sandėliu ir judą žmonės, bet jie visa kuo jau buvo tiek abejingi, kad nekreipė dėmesio į tik ką atplaukusį karavaną. Klausėm juos, kas jie ir kaip čia pateko; pasakojom jiems apie sunkią mūsų kelionę. Tai buvo Leningrado apylinkių kolchozų suomia ir miestiečiai iš tų pačių vietų. Juos žiemos metu neapšildomuose vagonuose atvežė į Sibirą, o pavasarį išskirstė pagal Lenos krantus, kur jie kirto miškus, ruošdami sielius. Ant tų jų pačių paruoštų plikų sielių jie su moterimis ir vaikais čia keliavo apie 1500 km.

Pasakojo, kad jie dalį savo artimųjų palaidojo taigoje ir Lenos pakrantėse, kad dabar jų tarpe daug paliegusių.

Besiklausant suomių pasakojimų ir esant šioje be jokios išeities padėtyje, daugeliui mūsų moterų paio nervai: jos garsiai verkė, vaitojo isteriškai reikšdamos apmaudą ir kerštą prievartautojams. Bet niekas jų žodžių neklausė ir į juos nereagavo, tik žuvėdrų būriai, sukdamiesi apie mūsų galvas, atrodė, kažinką mums pasakojo, bet jų šnekos mes nesupratome.

STATOME ŽUVIES PERDIRBIMO ĮMONĘ (RYBOZAVOD) TROFIMOVSKIJ

Mums atvykus, Trofimovsko saloje dabar jau buvo sutelkta apie 2500 žmonių: apie 1000 lietuvių, 35 Lietuvos žydai (didesnė dalis Lietuvos žydų, plaukusių mūsų karavanu, buvo nuvežti į Bykovą), buvo dar 800 suomių, anksčiau atvežtų iš Leningrado apylinkės kolchozų ir šiek tiek jakutų, priklausančių čia esančiam jakutų žvejybos kolchozui.

Šiame krašte ilgai galvoti bei jausmams pasiduoti neleidžiama. „Maskva nepaiso ašarų“ — dažnai girdėdavome kalbant. Įsakinėjo skubėti, žadėdami, užbaigus kelionę, gerą maistą. Čia išdalino maisto davinį visam mėnesiui: baltų sausainių, sviesto, mėsos, cukraus, vaikams po truputėlį džiovintų vynuogių; žadėjo duoti žuvies, muilo. Produktai buvo iš Amerikos, juos pardavinėjo už pinigus arba davė kreditan, atskaitant skolą iš būsimo uždarbio. Tokių produktų Altajaus krašte nei sovchozuose, nei miškų darbovietėse negaudavome. Atrodė, kad čia nebadausime — vaikai ir paliegusieji atgaus jėgas. Valgėme ir laikinai pamiršome, kad privalome taupyti, nes tai, ką gavome, buvo skirta visam mėnesiui; užmiršome, kad esame Arktyje.

Laukėme, kaip buvome įpratinti Altajuje, susirinkimų su ilgiausiomis prakalbomis, grasinimais

ir pamokymais, kaip reikia dirbti ir ko iš mūsų reikalauja darbininkų valstybės vyriausybė. Bet mes dar nematėme nei vieno viršininko. Direktorius tik kartą pasirodė didesniame moterų būryje, trumpai prašneko, griežtai pareikalavo iškrauti laivus ir įsakė iš lentų statyti sau pastoges. Besiklausant tos jo kalbos, šiaurys atpūtė tiršto ir limpančio sniego. Direktorius, apysenis vyras, nors vilkėjo gerais kailiniais, atsukęs pūgai nugara sušuko: „Kovokite, jei kas nenori kovoti, tas temiršta!“ Taip šūktelejęs, direktorius nuėjo.

Bet kaip kovos mūsų senukai, vaikai ir visi tie, kurie tik vasarinius drabužius teturėjo? Kirvių ir pjūklų aiškiai buvo permaža. Greit pasirodė darbų vedėjai ir klausinėjo, ar kas iš atvykusiųjų natsivežė savo kirvių bei pjūklų.

Vilkome iš laivų lentas į salą, statėme pastoges be kirvių ir be vinių .

Mūsų pastogėje susitelkė 40 asmenų: 7 vyrai, keli jaunuoliai, 8 vaikai (nuo 10 mėn. iki 10 metų amžiaus) ir būrys moterų. Laimingi buvo tie, kurie turėjo daugiau aprangos. Ant žemės klojame lentams guoliams. Ilga ir šviesi diena baigėsi. Sugulėme naujoje vietoje tylūs, kaip po pagirių, kiekvienas su savo mintimis. Kaikurios moterys guldamos sunkiai atsiduso. Motinos dar ilgai klostė ir šildė savo vaikus.

Po trumpo poilsio varovai mus žadino į darbą. Mes sunkiai kėlėmės iš smėliu ir sniegu apneštų gultų.

Mums paaiškino, kad darbą pradedant, bus iškeliamą raudona vėliava, o pasibaigus, bus nuleidžiama (tatai kiekvienas turįs gerai atsiminti),

kad dirbsime 12 valandų. Po darbo bus pardavinėjama duona vienai dienai. Bet kol bus įrengta duonai kepti krosnis, vietoje duonos gausime miltų. Kiti produktai bus davinėjami pagal kortelę visam mėnesiui iš karto. Papildomas davinys sunkų darbą dirbantiems žmonėms buvo mažas ir nevertingas.

Suskirstė mus į brigadas pagal darbo rūšis: prie statybos, laivų iškrovimo, samanų rinkimo ir paruošimo, vandens pristatymo, kuro, — vandens išplautų medžių rinkimo. Kadangi visų brigadų darbas buvo susietas su medžiagų ir sunkesnių daiktų vežiojimu, tai brigados buvo aprūpintos rogėmis. Paprastai į roges išikinkydavome po porą žmonių, bet kartais reikėdavo antra tiek ir net daugiau išikinkyti. Visus darbus atlikinėjome primityviškiausiu būdu, dideliu žmonių skaičiumi, ypatingai moterimis. Rogėmis veždavome rąstus, statybos medžiagą, sužvejotą žuvį, druską, surinktus kurui medžius, ledą, pagamintas statines ir kitus sunkius daiktus. Rogėmis tempdavome ligonius ir mirusius.

Arkties vasaros metu visas sunkenybes nešiodavome neštuvais ant nugaros arba pečių. Tuo metu tundra bei upės pakraščių klampus smėlis buvo neišvažiuojami. Visą čia išgyventą penkmetį aš nemačiau riedančio vežimo.

Brigadininkai (darbo grupių lyg ir vyresnieji) buvo parinkti iš vergų. Jie pranešdavo, kokius darbas teks dirbti; kitokių pareigų neturėjo. Darbų vedėjus iš laisvųjų žmonių mes čia vadindavome varovais, nes jų įsakymais turėdavome į darbą išeiti. Darbų vedėjai su augštąja virš jų ad-

ministracija buvo partijos žmonės. Jie su vergais galėjo elgtis, kaip patinkami. Visi administracijai priklausantieji laisvieji žmonės vartodavo vienodą jiems įprastą posakį: „Varyk į darbą“. Visi jie be išimties su vergais buvo grubūs. Jei kartais darbo metu kuris nors iš vergų atsisėdavo atsikvėpti ir jei tuo metu pro šalį einančioms administratorių žmonoms atrodydavo, kad vergai nepakankamai dirba, girdėdavome tokias iš nieko nedirbančiųjų raudonųjų „damų“ grubias pastabas: „Dirbkite greičiau ir netinginiaukite!“ Raštinės darbų padėjėjai buvo anksčiau atvežtieji suomiai, jų dalį vėliau išvežė žvejybai.

Niekas nesirūpino palengvinti žmonėms darbą nei Trofimovske, nei sovchozuose; nei prie kitų darbų, kokius man teko dirbti. Atvežė du senus traktorius, bet jie tik tris dienas su pertraukomis tedirbo: sustojo ir nepajudėjo.

Išbandyti atvežė porą arklių. Jiems pirmoje eilėje pastatė tvartą, juos šėrė, žiūrėjo, kad nepastiptų. Su žmonėmis buvo elgiamasi kurkas prasčiau: žmonės patys savimi turėjo rūpintis ir, kad kaip bebūtų sunku, stengtis gyventi. Antra, niekas nebuvo atsakingas, jei kuris iš atvežtųjų bedirbdamas išvirsdavo.

Pamokė mus, kaip iš rąstų nutiesti bėgius statoku krantu iki reikiamos vietos. Dirbdamos turėjome rąstus dėti skersai tų bėgių. Prie kiekvieno rąsto galo prisikinkydavo po dvi moteris, kurios turėjo nuvilkti rąstą į skirtą vietą. Suprantama, darbo našumas priklausė nuo rankų ir vilkikių pajėgumo. Kitu atveju išilgai viso rąsto ilgumo rikiuodavo moteris. Varovams žinomomis

priemonėmis joms ant pečių užkeldavo rąstą ir tuo būdu medį pristatydavo į statybos vietą. Net miglotos nakties prieblandoje laiptais į krantą su plytų kroviniu ant nugaros sukumpusios judėjo moterys. Ant karčių padėti maišai su miltais dažnai, išslydus iš silpnų nešikių rankų, kartimis nuriedėdavo pakrantėn. Kartais mes varovams pareikšdavome protestą, bet suomės jau seniai žinojo, kad tai buvo vėjo nešami žodžiai. Pasiliko atmintyje kelių senyvų moterų suomių darbo vaizdas: poromis su kietai sunertomis rankomis ir miltų maišu, padėtu ant judviejų pečių, senyvos moterys kopė į augštą krantą. Nakties prieblandoje tos, vos judančios darbininkės, atrodė, kaip iš akmens ištašytos stovylos, tylios su sustingusia neviltimi veiduose.

Ir suomių vaikai vilko lentas silpnais savo pečiais; šūkaudami, griūdami ir keldamiesi, jie bėgo kaip prieš ataką, komanduojami išmislingo varovo. Tas išmislingasis „komanduotojas“ buvo laisvas žmogus — rusas mokytojas. Vaikams šiek tiek mokėdavo už atliktą darbą. Šie vargšeliai, besistengdami kiek išgalėdami, vaikydavosi duonos kashio, kad savo darbu padėtų tėvams.

Krovikai, užsilipę ant miltų maišų krūvos, pilna burna valgė miltus, semdami juos saujomis iš praplyšusių maišų.

Sunkiai dirbo vandens nešikai. Vandeni sėmėme upėje ir naščiais ant pečių nešėme kibirais visos vietovės reikalams ir „načalnikų“ butams.

Malkų rinkėjų brigados slinko vis toliau ir toliau palei krantą, rinko ir dėjo į krūvas iš vandens išmestus medžius. Ant nugaros velkamomis

malkų naštomis aprūpindavo naująją įmonę kuru ir viršininkus šiluma.

Samanų rovejai, braidydami po šaltą kaip ledas salos vandenį, krovė tundros samanas į kūgius.

„Greičiau, tik greičiau“ — šūkaudavo kiekvienas praeinąs varovas ar jo žmona. Po darbo, raudoną vėliavą nuleidus, kiekvienas, kiek tik pajėgdamas, skubėjo į duonos parduotuvę, nes duona buvo vienintelis maistas gyvybei palaikyti. Ilgiausia žmonių eilė spaudėsi prie sienos, glaudėsi kitas prie kito, stengdamiesi slėptis nuo žvarbaus vėjo ir atgauti pavargusias kojas. Dienos metu duoną pardavinėjo viršininkams, brigadininkams ir pajėgiesiems. Jei darbo metu kuris iš arti dirbusių įeidavo krautuvėn, iš tokio drąsuolio atimdavo maisto kortelę. Tas didis „nusidėjėlis“ turėjo eiti pas direktorių, kur gaudavo žiaurų įspėjimą. Pajėgesnieji to krašto žmonės (rusai) moteris nustumdavo ir nusipirkdavo duonos be eilės. Duonos pardavėjas su mumis elgdavosi kaip viešpats — jis buvo partijos žmogus. Nusipirkę duonos ir sugriebę kur žabarą ar gabalą medžio, skubėdavome į pastoges ar palapines išsivirti karštos duoninės maišalienės arba susišildyti vandens vadinamai arbatai.

Paskutinėms sugrižus iš darbo, skardinė statinė (krosnis) jau būdavo nustatinėta skardinukėmis, lėkštelėmis, indais ir indeliais. Dėl indams laisvos vietos stokos, pavėlavusieji susiginčydavo. Pagaliau, kai pavykdavo savam indui susirasti vietelę, jau baigdavosi kuras. Paskutinieji atsinešta su savim malkele nebeįstengdavo įkaitinti statinės-plytos ir tenkindavosi tik drungnu vandeniu.

Medžiagų Trofimovsko statyboms (rašų, lentų ir plytų) čia negamindavo. Kaip minėta, gerokai į pietus Lenos pakrantėse, pvz. žygansk'e buvo įrengtos lentpiuvės statybos medžiagoms ir medinėms statinėms gaminti; čia dirbo tokie pat vergai, kaip ir mes.

Geros gamybos presuotos plytos čia atgabėnamos jūros laivais. Galimas dalykas, kad amerikiečiai, vergų valstybės (Rusijos) artimiausi draugai, tas plytas į Arktį siuntinėjo savo laivais. Tokie mūsų spėliojimai buvo labai panašūs į tiesą.

Greit iki šiol tuščioje saloje išdygo iš raštų pastatyti namukai administracijai ir įvairiems viršininkams.

Barakus darbininkams statėme iš lentų, tarpus prisamanodami. Pirmuosiuose barakuose buvo įrengti trijų augštų narai su siauru taku tarpe ir geležinės skardos statinėmis-krosnelėmis šildymui ir virimui. Kai užsigrindome iš lentų pastatytų barakų lubas, tuojau po darbo narai prisipildydavo žmonių — žmogus prie žmogaus.

Šiaurės šalčiai diena iš dienos didėjo, bet dar daug kas gyveno vienlinių plonų sienelių iš lentų patalpose, su plyšiais pastogėse. Vėjai vis dažniau ir dažniau atvarydavo sniego debesis, kad sušaldytų Trofimovsko statytojus.

Varovai įsakė mesti visus kitus darbus ir skubiai krauti nesumūrijant naują plytų baraką.

Dabar sniego verpetuose skubėjo plytų nešikai, krovikai, samanų nešiotojai, lentų ir smėlio pristatytojos-moterys — vis risčia. Įniršęs vėjas draskė ant lubų suklotas samanas, nupūsdamas ant jų supiltą smėlį. Nebuvo laiko pagalvoti, kaip

šiuose būsimuose pastatuose gyvensime. Varovai besityčiodami vis ragino atsiliekančius. Greitai iškilo barako greito darbo plytų sienos.

Rugsėjo mėnesiui įpusėjus, kartą, pakilę iš gilaus ir trumpo miego, pamatėme, kad mus dengia storas sniego sluogsnis; pajutome šaltį, kaip ledą. Pro lentų plyšius vėjas nepaprasta jėga varė sniegą į mūsų patalpas. Nelauktai prasidėjo didieji šiaurės šalčiai.

Motinos, instinktyviai sugriebusius mažuosius vaikus, bėgo į barakus, bet jie taip buvo prigrūsti žmonių, kad nebuvo vietos. Raudonoji vėliava su kūjo ir pjautuvo ženklais dar nebuvo pakilusi. Tad žmonės stumdėsi vietoje, siautėsi bei juosėsi įvairiais skarmalais ir, kam pasisekė užkaisti vandenį, gėrė jį godžiai, vengiant pavydžių žvilgsnių.

Kiti leidomės į statomą plytų pastatą, kurio dalis buvo jau su lubomis. Statybos darbą pabaigę, įrengėme narus, gavome geležines statines-krošnis šildymui. Barakas buvo suskirstytas į keletą atskirų patalpų.

Į kambarį, kuriame praleidome šią baisiąją mums pirmąją Arkties žiemą, sugrūdo 21 suaugusį (4 vyrus ir 17 moterų) ir 9 vaikus nuo 3 iki 14 m. amžiaus, iš viso 30 žmonių. Mes vieni kitiems buvome atsitiktini ir svetimi, buvę įvairios padėties žmonės: Lietuvos valstybės tarnautojai, mokytojai, darbininkai, amatininkai ir ūkininkai. Kiekvienam teko po 150 cm ilgio ir 50 cm pločio vieta ant narų. Iš šių duomenų galima apskaičiuoti patalpos dydį — ji galėjo būti apytikriai 6X4 m (6 m ilgio ir 4 m pločio). Gulėjome apsirengę, žmogus prie žmogaus. Pajudėti nega-

lėdavome, nepalietę kitas kito, o apsirengdami pataikydavome rankomis kitam į veidą. Narai buvo įtaisyti palei visas sienas, o siaurame laisvame tarp narų patalpos tarpe buvo pastatyta pusiau perpjauta geležinė statinė, mūsų vadinama „barabanu“, atstojanti krosnį ir viryklą maištui gaminti. Menką savo mantą sukabinėjome prie lubų, virš savo galvų, nes kitos vietos nebuvo. Susitelkę po narais sniegas išsilaikė visą žiemą. Apie patogumus (išvietes) čia nebuvo kalbos. Tokiam, bolševikų administratorių su žmonėmis elgesiui nėra nei mažiausio pateisinimo. Net į viską įpratę rusai sakydavo: „Ne gyvename, bet merdime“ (Ne živiom, a proziabajam). Ir nėra pakankamų žodžių sovietų valdžiai ir komunistų partijai pasmerkti.

Grįžę iš darbo, šiame plytų pastate jautėme malonų baltųjų lentų kvapą, ir vėjas čia nesiveržė per sienas. Vaikai buvo susigūžę ant narų, ir mums atrodė, kad esame išsigelbėję nuo sušalimo.

Anksčiau atvykusieji, stipresni už mus suomiai, buvo išsikasę sau gyvenamas patalpas (jurtas) augštesnio kranto smėlyje.

Tundrą apdengė suledėjęs sniegas, ir darbus reikėjo vykdyti kitokiomis priemonėmis, žmones sukinkė į nekaustytas roges. Kad jos geriau slįstų, ant pavažų pylėme vandenį, kad apšaltų ledu. Roges, prikrautas kuro, iš tundros vilko prie rogių šonų ir jų priekyje įkinkytos moterys ir keli vyrai, žmonės slinko aklinais aptūlotais veidais, tik apledėjusios akys buvo matomos. Galvą supą skudurai nuo kvėpavimo sušaldavo į raga, tuo būdu apsaugodami veidą nuo žiaurių vėjų. Ap-

rangai sunaudodavome viską, ką tik turėdavome: pagalvėles, antklodes, įvairiausių aprangos gabalus, vyniodami juos kitą ant kito. Taip apvy-niodavome ir kojas, kad nenušaltų.

Greit išsibaigė anksčiau parūpintos kuro atsargos. Reikėjo jieškoti už kelių kilometrų, net kitose salose.

Pilstančias vandenį vandens nešėjas vėjas aptaškydavo, apšarvuodamas jas ledo šarvais. Vandeniui vežti indas užšaldavo. Ledą reikėjo nutirpdyti.

Kelios brigados, maišydamos sniegą su vandeniu, šiuo mišiniu „tinkavo“ kontoros, ligoninės ir viršininkų pastatus. Iš ledo dėjo antruosius langus, kad apsaugotų pastatus nuo vėjo. Dirbančiųjų barakams apšildyti neskyrė nei laiko, nei žmonių, o po darbo neturėjome jėgų.

Samanuotojai su kabliais rankose plėšė sušalusias samanas ir krovė jas į kūgius. Daugelis atplukdytų sielių išalo upėje. Rąstus teko laužtuvais iš ledo išlaužti ir rąstų bėgiais tempti į salą. „Vziali, vziali, silno, silno, op!“ (Imam., imam, stipriai, stipriai, op!) —visą laiką skambėjo šiaurės vėjo nešami šauksmai.

Nežiūrint žiaurių šalčių, statyba tęsėsi. Statydami pastatą mokyklai, pradėjome suprasti, ką bolševikų spauda dažnai skelbdavo, kad „ir čia, toli šiaurėje, petys į petį, su neapsakomu entuziazmu statomas naujas ir gražus gyvenimas laimingam tarybų žmogui...“ Laikraščiuose būdavo rašoma ir pasakojama, kad darbą atlieka entuziastingasis komunistų jaunimas, o mūsų, moterų vergių, darbo niekas neminėjo.

Gavome žinių, o vėliau ir susitikdavome su suo-

mėmis ir lietuvėmis iš Janos upės deltos. Iš jų patyrėme apie nepaprastai žiaurų ir nežmonišką jų likimą. Atėjo žinių iš toliau, iš pagarsėjusio Kom-somolsko, iš Verchojansko, nuo Vorkutos. Vėliau, man esant Vilniaus persiunčiamajame kalėjime, mačiau kalinamųjų mases, vežamas Volgos-Dono Kanalui kasti. Dar vėliau gavome laišką iš Akmolinsko plėšiminių žemių, kur taip pat dirbo mūsų moterys ir vyrai su tokiau pat „pakilimu“, kaip mes.

Apie lietuvių ir suomių, nuvežtų į Janos upės žiotis, žiaurų likimą štai ką dar papildomai tenka pasakyti. Nuo Lenos žiočių, apie 300 km į rytus, į jūrą įteka savo žemupyje išsišakojusi ir išsiplėtusi Janos upė, kurios žiotyse sovietų valdžia įrengė kitą žvejybos bazę. Jana teka Verchojansko srities teritorija, yra šalčiausia Sibiro vieta, nes čia ilgą laiką ir pastoviai laikosi dideli šalčiai — iki -70°C (-94°F). Į Janos žiotis žvejybos įmonėms statyti ir užsimotam žvejybos planui vykdyti buvo nuvežta nemaža lietuvių ir suomių, taip pat, kaip ir mes, neaprūpintų klimata ir šalčius atitinkama apranga, avalyne, ir stipresniu maistu. Nuvežtųjų daugumą sudarė moterys (net ir su mažais vaikais). Į Arktį juos, kaip ir mus, vežė Lenos upe. Nuo Lenos negalėjo jų nuvežti tomis pat priemonėmis iki Janos žiočių — juos turėjo paimti didesni jūros laivai. Be to, tuo metu jūroje plūduriavo ledai. Seklus pakraštys ir ledai neleido jūrų laivui priplaukti arčiau kranto.

Janos žiotims skirtus žmones iškėlė į tuščią, be jokios pastogės ir užuovėjos jūros krantą, ir juos nepasiruošusius pasitiko šalčiai ir žvabūs

vėjai. Nelaimingieji turėjo laukti iki buvo surastos priemonės jiems nugabenti į tolokai jūroje stovėjusi laivą. Žmonėms su savo manta ir tik savo jėgomis reikėjo kartis į laivą siaurais laipteliais. Daug laiko praėjo iki žmonės persikėlė į laivą, šalčiai buvo baisūs ir spirgino be paliovos. Kiek tuo laiku žuvo žmonių, niekas neskaičiavo. Gyvieji, atvykę į vietą, nespėjo pasistatyti pastogių ir įsirengti jurtų. Kelyje į Janos žiotis žuvo apie 70% vežamų vergų. Štai ką mes sužinojome apie Janos tragediją.

Greit ėmė trumpėti dienos, bet darbo laikas netrumpėjo. Dirbome prie sniego šviesos.

Mažon raštinėn neišileisdavo alkanų, stingstančių nuo šalčio eilėje stovinčių žmonių; kruvinai uždirbtus rublius darbininkai gaudavo pro mažą langelį. Po ilgo, sunkaus darbo tamsoje ir sniego pūgose dar išstovėdavome ištisas valandas prie to mažo langelio.

Darbininkai, šeimų tėvai, pagal maisto korteles patys pirkdavosi duoną vaikams ar kitiems šeimos nariams, kurie dėl nesveikatos ar aprangos stokos neištengdavo nulipti nuo narų. Ant naru vis gausėjo gulinčių ir nebepajėgiančių vaikščioti žmonių skaičius.

Laikinoji iš lentų pastatyta ligoninė sausakimšai prisipildė. Gydytoja ir abi felčerės buvo jaunos ukrainietės. Mūsų tarpe buvo dvi dantų gydytojos, du medicinos studentai, kelios gailestingosios seserys, bet šie specialistai turėjo dirbti ne ligoninėje, o žvejyboje ir prie statybos.

Nunešiau duonos kampelį šiltine susirgusiai jaunai gailestingajai seseriai iš mūsų pastogės.

Ligoninės langelis buvo upės pusėje. Upė dar nebuvo galutinai užšalusi. „žiūrėk, žiūrėk, ten stovi atplaukę Amerikos laivai, greit keliausime“ — drugio krečiama, džiaugsmingai kvatodama, kliebėjo ligonė. Iš tikrųjų upėje stovėjo pasivėlavęs išplaukti garlaivis.

Kartą dirbau padėjėja prie krosnininko. Buvo statomos krosnys iš plytų viršininkų namuose, ligoninėje ir raštinėje. Meistras, senyvas lietuvis-ūkininkas J. iš Marijampolės, niekadęs savo gyvenime nestatęs krosnių; bet buvo sumanus vyras, ir todėl gavo tokį ypatingą darbą. Buvome dvi jo padėjėjos: aš ir kita moteris, dar jauna dviejų 5-6 metų amžiaus vaikų motina. Padėjėjoms (valdininko žmonai ir mokytojai) reikėjo paruošti iš pakrantės pristatytas molis (atšildyti ir išminkyti), nešioti plytas, pjauti malkas, kurenti geležinę krosnelę ir kt. Ypatingai sunku buvo dideliame šaltyje statyti dūmtraukius, nešioti sunkius kibirus ant stogo, kur vėjas žiauriai švilpdavo, o sušildytas molis bematant sušaldavo. Mūsų senyvąjį meistrą darbų veidėjai visaip ragindavo paskubėti, suteikdami jam teisę gauti duonos 100 gramų virš normos ir žadėdami išrašyti aprangos gabalą. Ir padėjėjų „neužmiršo“: man leido nusipirkti 10 numerio vasarinius kaliošus (besigrūdama prie duonos, aš juos vėliau pamečiau); antrajai padėjėjai leido nusipirkti vata pamuštas kelnės. Jai tai buvo didelis laimikis, nes reikėjo nuo šalčio gelbėti dvejetas vaikų.

Mūsų būklė staiga pradėjo blogėti. Vėjas nesustodamas pradėjo žarstyti kietai sušalusį sniegą ir viską be gailesčio šluoti. Bet tai dar nebuvo

„purga“. Spalio pabaigoje sutrumpino mums darbo valandas, bet tuojuau sumažino ir duonos bei kitų produktų įpirkimo normas.

Apsirūpinti vandeniu pasidarė sunkiau: kibirų buvo maža, eketės toli upėje, sniegas prie namų buvo nešvarus. Vėliau, naudojant ledą, reikėjo jo jieškoti sniego neapneštose vietose. Keli nuvargę žmonės, eidami iš darbo, sniego dykumose paklydo, girdėjome jų pagalbos šauksmus. Mūsų patalpų asla, sienos ir lubos apsitraukė storu šerkšno sluogsniu. Žiaurūs ponai neleido pasitraukti iš darbo ir apsirūpinti kuru. Sielių rąstus ir lentas saugojo ginkluoti sargybiniai. Mūsų kambario gyventojai nutarė kiekvienas paeiliui savo dienai parūpinti kuro, kaip šiame krašte dažnai sakydavo, — „kaip kas sugeba“, ir iš ryto bei vakare užkurdavo krosnį (barabaną). Kartais malkų pristatytojai slapta už duoną „išnuomodavo“ roges. Kūrendavom, kol vanduo užvirdavo, židiniui užgesus, tuoju atslinkdavo šaltis. Nusimetę skudurinius dar snieguotus viršutinius drabužius, lipdavome ant narų į kiekvienam, skirtą pusmetro guolio vietą ir apsiklodavome tais pačiais drabužiais. Buvo ir neturėjusių ko pasikloti, šie suguldavo ant plikų narų.

Ir mūsų kambario gyventojai vis silpnėjo. Su mumis gyveno darbininko Deveikos šeima: tėvas, motina, du paaugliai ir trys mažos mergytės. Motina jau nebepakildavo. Tylios išblyškusios mergaitės vis rečiau išlįsdavo iš savo tamsaus kampo pasišildyti prie trumpai besikūrenančios ugnelės. Dirbantieji (tėvas su dviem vyresniaisiais vai-

kais) už uždirbtus pinigus nepėjėgė nupirkti maisto visiems šeimos nariams.

Išvirto mūsų kambario stipriausias vyras Vitkauskas, buvęs tarnautojas iš Šiaulių. Draugai atgabeno jį iš darbo pusiau paralyžiotą, beveik be kalbos. Visai be jėgų gulėjo tarnautojas Motiekaitis iš Panevėžio, dviejų mergaičių tėvas. Jo žmona negalėjo išeiti iš barako, nes neturėjo žiemai aprangos. Ir jie negalėjo išpirkti viso kortelėje pažymėto davinio.

Prie židinio šviesos kaikurie raišiojo bei žiūrinėjo prasidedančios cingos sutrauktą odą. Tai šiaurės ir dabartinio mūsų skurdaus gyvenimo liga.

Greit pasirodė visai aiškūs tos ligos požymiai: melsvos spalvos dėmės, negyjančios žaizdos ant kūno ir kojų. Kaikurių visas kūnas apsidengė tokiomis žaizdomis, kraujavo dantų smegenys, stiro kūnas, kankino kruvinoji.

Lauke sukietėjęs sniegas, iškilęs virš barako, kaip kalno ketera, nusitiesė į tolį. Stogo nematyti. Prie daugelio durų nebuvo priemenių. Mūsiškėje priemenėje vėjas privarė sniego net iki lubų. Kad vėjas neužkimštų išėjimo, sniego kalne kasėme vingiuotus urvus, bet ir tas nepadėjo. Pagaliau sunku buvo susirasti įėjimas iš lauko pusės į mūsų baraką. Mažame ir siaurame priangyje suledėjusiame sniege išsikirtome laiptus iki lubų. Pašalinę lubų lentą, turėjome išėjimą pro lubas. Šį išėjimą išeidami užsklėsdavome. Ant stogo sniegas neišsilaikydavo; vėjas jį pūtė ir nešė tolyn. Durys buvo padarytos nemokšų — jos atsidarydavo į lauką. Prie jų suneštas sniegas neleisdavo išeiti iš barako.

TRYŠ MĖNESIAI POLIARINĖJE TAMSOJE

Spalis ir pas mus

Atėjo didžioji spalio revoliucijos (lapkričio 7) šventė. Išvakarėse direktorius Sereda, NKVD atstovų Novikovo ir Vinokūrovo lydimas, pirmą kartą aplankė vergų barakus. Direktorius tų dviejų raudonskruosčių lydimas, ir pas mus išliaužė pro priemenės lubas. Jie vilkėjo kailiniais, jų galvas dengė žvėries odos puikios ausinės kepurės. Jis mūvėjo šunų odos pirštinėmis iki alkūnių ir avėjo stirnų odos batais iki pilvo. Taip apsirengę, iki soties ko nori pavalgę, kuri laiką jie galėjo ir čia gyventi, apledėjusių rąstų nameliuose su geromis krosnimis, turėdami daugybę vergų. Jie sustojo prie durų, nes nebuvo vietos toliau eiti.

„Kokie jūsų pageidavimai, ko trūksta, kodėl nepapuošėte sienų kilimėliais? Negalima taip apsileisti" — kalbėjo atėjusieji viešpačiai. Į tas tuščias ir mūsų akivaizdoje ciniškas kalbas niekas neturėjo jėgų atsakyti. Viena motina pasiskundė, neturinti vaikams aprangos, bet svečiai tuoj apsisuko ir išropojo pro lubas.

Tuomet prie lubų dar spinksėjo skardinė lemputė be stiklo. Mūsų patalpų išvaizda buvo baisi ir pasišlykštėjimą kelianti, bet mūsų „svečių" tat visai nejaudino.

Ir NKVD atstovas (enkavedistas Michailov'as), poliarinių naktų veltui nepraleisdavo. Vėlyvo poilsio laiku kviesdavosi čia vieną, čia kitą pas save pokalbio. Klausinėdavo, apie ką barakuose žmônės kalba, kuriuos jiems įdomius vergus iš mūsų tarpo pažįsta. Paaiškindavo, kokius darbus teks dirbti pavasariop. Paagliai po tokių pokalbių grįždavo įgrasinti. Jiems griežčiausiai buvo uždrausta pasakoti, apie ką buvo kalbėta. Jie bijodavo ir ilgai tylėdavo.

Spalis ir pas juos

Naujai įsteigtos Trofimovsko vergų stovyklos administratoriai pirmą kartą čia atšventė savą spalio perversmo šventę. Kilmingieji ir tikrieji komunistų partijos nariai — „darbininkų valdžios atstovai" pirmą žiemą lietuvėmis moterimis nepasitikėjo ir jų į namų apyvokos darbus neimdavo: ilgiau 20 metų Sovietų Sąjungoje gyvenusios, nors tąją pat vasarą tik kiek anksčiau už lietuves į čia atvežtos, suomės buvo daugiau pasitikėjimo įgijusios. Jos tad kartais papasakodavo, kaip vergų viešpačiai švęsdavo spalį. Vėliau kaikam ir iš mūsiškių tekdavo arčiau iškilmių vietos pabuvoti. Tad savo akimis matydavome išsimaginusius vergų stovyklų tvarkytojus.

Mes dar netesėjome pastatyti patalpų klubui. Todėl šį kartą „kilmingieji" rinkosi pas žvejybos prekybos direktorių (direktor Rybtorga), kuris turėjo šilčiausias patalpas. Be to, šis direktorius valdė sandėlius, kuriuose buvo sudėtos Amerikos

prekės: įvairūs skanėstai, tikros vilnos juodai da-
žytos gelumbės rietimai ir įvairios kitos gėrybės.

Lauke beribiuose tundros plotuose siautėjo
žvarbi, vėjuota poliarinė naktis. Toli, labai toli
už tūkstančių kilometrų nuo Trofimovsko, ginda-
mi Rusijos užnugari, skurdo milijonai kolchoznin-
kų. Altajuje bebūdami, mes girdėdavome jų nu-
susikundimus: — „kovojaime už skurdą ir badą!“

O dabar čia, pas Trofimovsko Rybdirektor'ių,
šitaip atrodė: daug žvakių apšviečia neseniai iš
kvepiančių apskritų rastų pastatytų direktoriaus
patalpų sienas, nukabinėtas žymių partijos vado-
vų atvaizdais, o ant ilgos, čia pat kabančios rau-
donos medžiagos juostos išrašyta daug Stalino
pamokymų „draugas“. Ši vaizdą papildė kažin
kurios lietuvės spalvingas rankdarbis, kurį ji iš-
keitė į duonos kąsnelį, kad nuo bado apsigintų.
Direktoriaus lova apklota dryžuota Amerikos ga-
mybos flanelės antklode. Stalai apkrauti Ameri-
kos gamybos skanėstais, vietinių medžiotojų su-
medžiotais „turpanais“ (ypatinga laukinių ančių
rūšis), laukinių žąsų kepsniais, spirito bonkomis,
kiek parūkytos riebios žuvies užkandžiais ir juo-
dos ikros dubenėliais. Molio plytų krosnis, gau-
siai iki liepsnų kūrenama, skleidžia malonią šilu-
mą. Prisimenu šiuos rinktinius svečius: vyriaus-
ias NKGB (valstybės saugumo) viršininkas, tokio
pat laipsnio NKVD (vidaus reikalų m-jos) atsto-
vas, žvejybos įmonės direktorius su savo padėjė-
ju, sandėlių prižiūrėtojas, prekybos žvejybos įmo-
nių vyresnieji buhalteriai, vyriausias žvejybos
instruktorius, tinklų dirbtuvės vedėjas (mažai
raštingas, bet augštas pareigūnas komunistų par-

tijoje, mane be jokio pagrindo pavaręs iš tinklų dirbtuvės), žvejybos inžinieriai, partorgai (išmokslinti komunistai-organizatoriai), mūsų dantų gydytoja, įvairūs technikai, Trofimovsko ir kitų salų žvejybos skyrių vedėjai, planuotojas, du mokytojai, visi su žmonomis bei sužadėtinėmis, visi, kaip vienas, partijos nariai. Svečiai-vyrai visi švariai nusiskutę, tik Mavrin ir planuotojas barzdoti. Lietuvis siuvėjas Tamulionis tuo metu dar statė Trofimovską (jo vaikai tuomet gulėjo ant narų nusilpę, ir dar nebuvo pradėjęs jiems siūti). Todėl visi mūsų ponai kol kas dėvėjo nublukusius švarkus su stalinine apykakle arba žalsvos spalvos „gimnastiorkas“.

Ir moterys buvo labai paprastai apsirengusios. Kaikurios ant pečių buvo užsimetusios lietuvių moterų šilkines skareles ir ant rankų užsimovusios šveicariškus laikrodėlius. Bet pirmąją žiemą iš vergių įsigytus daiktus tos moterys kita nuo kitos slėpdavo.

Iškilmų aktas buvo atliktas vergų stovyklos raštinėje, o čia vyko „iškilmingas priėmimas“. Pirmąją tostą — spirito pripiltą arbatinę stiklinę — pakėlus, visi sukilo, nes buvo geriama „už Staliną ir už gimtinę“ (Vypjem za Stalina, za rodinu!). „Ir vėl įsipilsim ir išgersim“ (Vypjom i snova naljom). Svečiai gražiai vaišinosi prie skanės-tais apkrautų stalų. Rusų papročiu, gerdavo gryną spiritą iš arbatinių stiklinių; šio skysčio išgėrusieji tuojau užgerdavo gurkšni vandens ir pauostydavo duoną.

Po antros išgertos arbatinės stiklinės spirito išgalingųjų krūtininių išsiveržė nelabai sklandžiai su-

dainuotas Internacionalas. Tai buvo ciniškas pasityčiojimas iš šios proletarų giesmės:

**„Sukilk, pasmerktas prakeikimui, pasauli bado ir vargų!
Tiesa ugningai veržtis ima iš tamsumos žiaurių nasrų;
Iš kelio traukitės skriaudėjai, vergų kariuomene, pabusk!..“**

Jiems nei į galvą neatėjo, kad Internacionalą giedojusieji patys buvo čia sutelktų vergų skriaudėjai ir didžiausi jų išnaudotojai.

Po to buvo dainuojama „Kada draugas Stalinas ir pirmasis maršalas į kovą mus pašauks“) (Kogda tovarišč Stalin i pervyj maršai v boj nas pozioviot). Ir ši daina buvo sudainuota nevisai sklandžiai.

Nors patalpose vietos buvo ne perdaugiausiai, bet kaikurie iš svečių pasileido šokti „trepaką“. Duslus buvo šokikų trepsėjimas. Mat, dėl didelio šalčio šokėjai avėjo veltiniais. Nedidelio ūgio storoka krautuvės vedėjo žmona, užsirišusi lietuvės šilko skarelę ant pakaušio, viena pati šoko „lezinginą“. Šią moterį gerai pažinojau. Kartą stovėjome krautuvėje ilgiausioje eilėje, laukdami duonos: buvome sušalę, nuplyšę, dvokią, mieguisti, nuvargę; tuo laiku atsidarė antrosios durys į krautuvę, kuriose pasirodė tos „ponios“ tarnaitė, norėjusi su krautuvės vedėjo žmona pasitarti dėl pietų gaminimo. Ši „ponia“, lyg pasityčiodama ir alkanus erzindama, kad visi girdėtų, įsakė: „Pridėk svogūnų, pridėk jų daugiau“. Tai buvo aiškus pasididžiavimas iš mūsų - nuskurdėlių. Mes tu Amerikos daržovių negavome, nors cinga jau siautėjo vergų barakuose, o šiai bado ligai gydyti svogūnas yra tikras vaistas.

Gerdami spirita arbatinėmis stiklinėmis, sve-

čiai greit įkaušę išvirto, kaip pakirsti: vieni čia pat ant grindų, kiti suvirto į lovas. Todėl balius neilgai tęsėsi. Mūsų viešpačiai ne taip svečiavosi, kaip mes, „liaudies priešai“. Mes, kaip buvome dar laisvi, svečiuodavomės, šnekėdavome ir dažnai pajuokaudavome. Čia to nebuvo.

1947 m. man atkeltai iš Sagilacho į Trofimovską, dar kartą teko stebėti pirmosios gegužės šventės iškilmes. Tuomet J., kaip reikalingas ir nagingas meistras, buvo gavęs kambariūkštį mediniame pastate. Jo sūnus dirbo kolchoze „Rybak“ Bobrovsko saloje. Į šventės iškilmes (už įžangos mokestį) buvo pakviesti visi „ponams“ reikalingi ir stipriausi vyrai. Kviestųjų tarpe buvo ir J., bet jis greit iš iškilmių grįžo. Mes, moterys, apipylėme jį įvairiausiais klausimais, kaip mūsų ponai linksminasi.

„Kai aš įėjau į šventės patalpas ir pamačiau už stalų sėdinčius mūsų viešpačius, man kažinkodėl pasivaideno, kad aš ča matau NKVDstus. Vienas jų pasakojo, kad mes (t.y. varu čia atgrūstieji vergai), esą, padėję frontui ir Raudonajai Armijai. Visi čia buvusieji partiečiai vilkėjo minkštos vilnos puikaus Amerikos išdirbinio juodos spalvos mūsų Tamulionio pasiūtas ilgiausias „gimnastiorkas“ ir buvo su „galifė“ kelnėmis. (Rusai ypatingai didžiavosi tomis Amerikos gamybos minkštomis vilnonėmis medžiagomis)“.

Klausėme meistro, kaip partorgo žmonai tiko vergės-lietuvės K. šilkinė suknelė, kaip ir ar gražiai kita lietuvė D. sudėjo plaukus ir ar gracingai šoko mokyklos vedėja-„Zauuč“? Meistras J., numojęs ranka, tęsė savo pasakojimą.

„Anošinas (Rybzavodo direktorius) gulėjo girtas girtutėlis, o ‚Zauuč‘, glostydama jo pliką pakaušį, jam dainavo, šlykštu prisiminti tos begėdiškos dainos turinį — paskutinis valkata girtuoklis išraustų jos klausydamas. Ir tokios žmonių atmatos pasiryžo mus perauklėti, mus mokyti ir vesti į jų ‚šviesius komunizmo rūmus‘ ” — karščiavosi meistras, pasakodamas savo išpūdžius.

Praėjusių metų vasarą Trofimovsko direktoriaus žmona su vaikais paskutiniuioju prieš didžiuosius šalčius karavanu išvyko į Jakutską. Šis augštas partijos pareigūnas įkalbinėdavo paskirus salų „nuovadų“ įmonių žvejybos meistrus ir Sagilacho meistrą Anjų, kad neįtrauktų į knygas vienos ar net kelių žuvų statinių. Tokias neįregistruotas statines „kombinuotai“ siųsdavo į Jakutską, kur jos tam tikrais būdais patekdavo į direktorienės ir jos giminaitės rankas. Mieste darbo žmonės badavo, žuvį greit išpirkdavo, mokėdami po 20-30 rublių už vieną. Bet ir „baracholkoje“ ją pardavinėdavo kartu su senais sudėvėtais asmeniniais daiktais ir daugiausia iš įmonių pavogtais gaminiais. Ano meto Rusijoje ir dabar šią garsią mūgės vietą „baracholką“ lankė visų padėčių žmonės, nuo eilinių iki augštųjų pareigūnų.

Tokių žuvies statinių svorį pažįstu iš to, kad mes, vergės, jas savo rankomis perkraudavome ant rogių ir tempdavome sandėlin. Nelengva buvo slapstyti pavogtas žuvų statines, kurių kiekviena svėrė daugiau 200 kg. 1947 m. būdama Jakutske, pati mačiau Trofimovsko mokyklos ve-

dėjo žmonos brolius „prekiaujančius“ mokykloms skirtais sąsiuviniais.

Aplamai visi Trofimovsko viršininkai buvo gerai išsikūrę, nes jiems, gyvenantiems tolimoje šiaurėje, buvo skiriama daug ir įvairios mantos. Visi jie buvo komunistų partijos nariai — draugai. Todėl maža nesusipratimų teturėdavo, nes kiekvienu atveju mažesnieji nusilenkdavo didesniesiems ir viskas geruoju pasibaigdavo. „Neklaidingosios“ partijos nariai visą savo gyvenimą atsimins auksinius laikus ir bus dėkingi tiems savo draugams, kurių galios ir įtakos dėka jie buvo pasiųsti į Arktį, nes Vakaruose vyko baisūs jiems dalykai — vyko žiaurus ir viską naikinas karas.

Kūčių vakaras

Buvo Kalėdų šventės išvakarės. Tai visiškos tamsos metas. Šaltas vėjas pradėjo pustyti sniegą ir vis smarkiau ir smarkiau; lauke dirbusius anksčiau paleido iš darbų. Norėjome bendrai prisiminti šventes.

Prie apšerkšnėjusių ir apšalusių lubų skardinė (be stiklo) lemputė užgeso. Nebuvo žibalo. Statinė su žibalu buvo visiškai palaidota sniego pusnyje. šviesai naudodavome sakuotų lentų skalas. Šį vakarą viena moteris išsižiebė žvakę. Ir aš išsižiebiau savo žvakigalį, kurią buvau gavusi prie krosnių statybos.

Ir silpnesnieji, pakilę iš savo guolių, atsisdėjo. Rankpelnio Deveikos šeimos narių, motinos ir tėvo vietos buvo tuščios. Motina mirė, o tėvas buvo izoliatoriuje.

Visų mūsų kančios mintys ir mūsų sielos skrido pas mums brangius žmones, esančius toli, labai toli — tėvynėje, Krasnojarsko stovyklose, Kanskio kalėjime, kur kentėjo mūsų vyrai ir broliai.

Katalikų papročiu „plotkelių“ vietoje dalinomės duona, lauždami ją po trupinėlį nuo vieno gabaliuko. Nebuvo tokių žodžių, kuriais būtume galėję savo jausmus išreikšti. Žmonės meldėsi tylėdami.

Šį vakarą, atrodė, — ir ilgiau, ir šviesiau kūrenosi mūsų židinys, apie kurį visą laiką sukinėjosi ir būriavosi mūsų kambario devyni vaikai. Be juoko, be kalbos, be džiaugsmo. Deveikos mergaitės jau nebepajėgė iš savo guolio pakilti.

Mokytojas Petraitis bandė pasakoti vaikams kalėdines legendas, kalbėti apie tai, kaip švęsdavome tėvynėje, o jo mažoji dukrelė, apkabinusi tėvo kaklą, visą laiką tyliai verkė.

Iš apšalusių lubų lašėjo vanduo dideliais lašais, drėkino narus ir apšėkšnojusioje asloje susidarė ledo grumstų.

Šį tylųjį taikos vakarą sutrukdė NKVD atstovai. Vienas jų įslinko pas mus, atidžiai apsidairė ir dingo.

Greit užgėso žvakės, ugniakuras blėso, išivyraavo tamsa ir šaltis. Vandens lašai iš lubų krito vis rečiau ir rečiau. Tik ant narų čia vienoje, čia ki-toje vietoje vieni tyliai meldėsi, kiti vaitojo.

Tą pačią naktį jautėme, kad lauke vyksta kažinkas, ko mes nebuvo dar pergyvenę. Buvo ir vėl prasidėjusi žiaurioji šiaurės audra, tamsioji purga.

TAMSIOJI PURGA

Apie trejetą mėnesių tęsėsi poliarinė naktis. Dažnai, poliarinei nakčiai įpusėjus (kartais antroje jos pusėje), pradėjusias siausti nepaprastos jėgos sniego audras čia vadina purgomis.

Tai smulkus, į smėlį panašus ir aštrus sniegas, žiauraus, nepaprastos jėgos vėjo po plačias šiaurės dykumas blaškomas, verpetais besisukdamas, tiršta ir tamsia mase pripildo orą. Nežmoniškam šalčiui spaudžiant, purgos siaučia keletą parų, o kartais ir ištisas savaites. Tokiems orams užėjus, šviesenio meto nėra — viskas paskęsta tamsoje. Tikra mirtis visiems, tokio oro užkluptiems atvirame lauke.

Čia nebuvo galingą audrą trukdančių kliūčių. Vėtra pati skynė sau kelią. Ir per mūsų sniegu padengtą patalpą ritosi audra. Mūsų patalpose šaltis sumažėjo, nes mus visiškai apnešė sniegu. Atrodė, kad gamta pasiryžo sukaupti visas savo jėgas neprašytiems atėjūnams sunaikinti.

Žmogui, patekusiam į tokią audrą, nėra kaip priešintis. Tenka lėkti drauge su įsiutusią vėtra, kuri, pagrobusi nelaimingąjį žmogų, varo aštrias sniego dulkes į burną, akis, nosį, smaigsto visą kūną adatomis, kol nukankina savo auką. Tik tokios purgos metu ant kojų vos stovinčiam vergui buvo leidžiama neišeiti į darbą; šiaip darbai vykdavo, nepaisant šalčio, vėtros ir tamsos.

Keletą parų siautėjo ši didi gamtos jėga.. Mūsų kuro atsargos buvo mažos, bet vistiek per šį laiką buvome keletą kartų užkūrę židinį. Aptasėm narus, durų rėmus. Stalo ir suolų nebuvo, — būtume juos sunaudoję kurui. Galop nebepajėgėme atstumti durų, nebegalėjome prieiti prie sniego ir pasigaminti iš jo vandens.

Užsitęsusi šiaurės vėtra ir poliarinė naktis, esant mums tokioje padėtyje, stipriai veikė į smegenis. Ypatingai jaunesnieji kalbėjo be ryšio, kliedėjo, jieškojo seniai suvalgytos duonos, kairie pyko ir įtikinančiai šnekėjo, kad kažinkokie gelbėtojai mus visus būrinėmis rogėmis išgabens iš šiaurės.

Pagaliau, tarsi pavargusi, vėtra sumažėjo. Mus atkasė žmonės, kurių durys nebuvo sniego užverstos. Kas dar pajėgė,ėjo parnešti duonos sau ir vaikščioti nebegalintiems.

Jakutai tiki, kad purga nurimsta tik tada, kai pasiima savo auką.

Antrame mediniame barake gyvenusi moteris-mokytoja dirbo duonos kepykloje. Ji turėjo tokią darbą, apie kurį tik sapnuoti tegalėjome. Kepykla buvo tik apie 20 metrų nuo barako. Kalėdų naktį ji turėjo kepykloje dirbti. Norėdama atžymėti šventes, ji apsirengė užsilikusiais, maiše laikomais, gražiausiais savo drabužiais, žadėjo draugams nunešti kokią duonos gabaliuką bei rūgštaus mielių vandens. Durys buvo sniego užverstos. Nelaiminga moteris, bijodama prarasti gerą darbą, už sienos gyvenančių žmonių patariama, pasidarė sienoje skylę ir išėjo į darbą. Kepykla buvo juk čia pat.

Šiaurės vėtrai apimus, buvo atkastos to barako durys. Atėjęs kepėjas jieškojo savo darbininkės, kad eitų dirbti, nes Kalėdų naktį į kepyklą ji nenuėjo.

Pavasari medžiotojai rado ją tundroje sušalusią. Vėjo varoma ir nešama, jieškodama kepyklos, ji bėgo kartu su vėtra apie porą kilometrų sniego pusnimis. Drabužiai nuo krūtinės buvo nuplėšti, nes purgoje mirštantiesiems, esą, būna šilta. Jos penkerių metų sūnelį prieglaudė S-nė, stipresnė moteris, globoti drauge su savo dukrele.

Neatladžiai dūksta tamsioji purga. Mūsų patalpų gyventojai, atrodo, geriau laikosi nei kitų, nes vis bendrai rūpinosi kuru. Be to, mūsų tarpe buvo keturi suaugę vyrai, kurių vienas turėjo kirvį.

Poliarinės nakties antroje pusėje padėtis ūmai pradėjo blogėti, nes šiemet purga siautė tik su trumpomis pertraukomis.

Nusilpimas ir šiltinė guldė iš eilės vieną po kito. Vėtrai kiek apimus, nutarėme silpnuosius vežti į ligoninę. Sergančius apvyniojome antklodėmis, ištraukėme pro prieangio lubas ir suguldėme į plikas roges.

Sniego audra ir vėl stiprėjo. Netalpios ligoninės koridorius ir keturi kambariai buvo pilnutėliai. Ir ten buvo šerkšno kambarių kampuose ir sijų tarpuose, bet nors ir silpnai, patalpos buvo apšviestos, kūrenosi molio plytų krosnys. Moterys, gavusios darbą ligoninėje po stogu, buvo laimingos. Sušildytomis plytomis jos šildė ligonius ir tuo jiems padėdavo.

Ligoninėje iš už sienos buvo girdėti triukšmas. Pravėrėme duris ir tamsoje pamatėme moteris, besistengiančias išlaikyti ant grynų lentų gulintį karščiuojantį vyrą. Mes jį pažinojome, — tai buvo jaunas pianistas iš Klaipėdos.

Keliaujant Lena, kartą karavanas sustojo. Mus išvarė į taigą parinkti kuro virtuvei. Miške užtikome skudurinėse palapinėse gyvenančias suvargusias apiplyšusias moteris. Vienos virė, kitos srėbė vandeningą žuvies sriubą. Jų judesiai buvo lėti, akys be gyvybės ir liūdnos. Moterys nekreipė į mus dėmesio. Milžiniškoje taigoje retai sutinkamus žmones — moteris užkalbinome, bet jos mums neatsakė. Turėjome skubėti su kuru. Grįždami matėme žmones dirbančius prie naujos statybos. Mes tų žmonių nebijojome, bet mus nukrėtė šiurpas, kad ir mūsų bus toks pat likimas. Anuomet šis, dabar sergąs jaunuolis, paklausė čekistų viršininką: „Kur mus veža ir ką mes po šios kelionės veiksime?“

„Esu komunistas, komunistai žodžių veltui nesvaido; savo garbės žodžiu užtikrinu, kad nukeliavę dirbsite savo specialybėje“, — „mandagiai“ šypsodamasis atsakė čekistas. Nuvykus į Trofimovską, šis jaunuolis tuojau buvo paskirtas į žvejybą, į šiaurės vėjuotus ir šaltus vandenis.

Sergantysis ištrūko iš jį laikiusių moterų, lindo po lova, be pertraukos kalbėdamas ir kliedėdamas: „Kur mano tėtis?“ O jaunuolio tėvas buvo toli nuo čia — Krasnojarsko vergų stovykloje.

Sekančią dieną jaunuolis mirė. Jo motina dar kelionėje buvo lyg pamišusi. Sūnui mirus, ji

valkstėsi sūnaus drabužiais, norėdama apsikrėsti šiltine, kad numirtų. Tuo kartu ji nemirė. Ji pasimirė po trijų metų. Pakilo tamsioji purga. Moteriškė ėjo iš savo landynės į čia pat buvusį trobesį iš viršininkės pasiskolinti adatos. Bekovodama su audra, ji nepataikė į trobesį.

Po poliarinės nakties „kajūrai“ (šunų traukiamų rogių vairotojai) rado maždaug už kilometro nuo salos ją sėdomis ant upės ledo sušalusią. Pirštas, ant kurio buvo jos žiedas, buvo nulaužtas.

Jaunuolio sužadėtinė sirgo barako tamsoje.

Gavome dar antrą žmonių pakinkymą. Ir vėl vežėme ligonius į izoliatorių. Nugabenome valdininką Vitkauską, valstietę D., jos berniuką, siuvėją Petraitienę, 65 metų amžiaus moterį.

Izoliatorius buvo įrengtas barako patalpose. Jį šidė visą laiką kūrenama skardos krosnele. Kiekienas ligonis čia gulėjo ant savo lentų.

Mums grįžtant iš darbo, purga ir vėl sustiprėjo sunku mums buvo stumtis pirmyn. Susitikome su keturiais rogių traukikais. Rogėse skersai buvo sudėti keturi karstai, šėlstančioje sniego audroje pastebėjome iš tų rogių slystančius ir virstančius karstus. Traukikai pametė viską, besku būdami dingo sniego verpetuose. Ilgai klajoję, pagaliau susiradome įėjimą į mūsų baraką ir, kaip po kautynių, sulindome į savo landynę, tamsią, tylią ir šaltą. Metėme kietai pažastyje laikytus medžio gabalus, nes eidamos tamsoje ar šviesoje akimis visuomet jieškodavome medžio gabalų kurui. Įsižiebėme skalą.

Žmonės ant narų buvo geriau ir laisviau susitvarkę, užimdami išvežtųjų vietas. Dabar gulint

buvo galima sulenkti kelius. Utėlėms buvo kurkas sunkiau pereiti iš vieno gulinčio į kitą. Neklystu, taip sakydama, nes taip negailestingai galvojo kiekvienas iš pasilikusių barake.

Užbaigusios tos dienos sunkias kautynes su šėlstančia purga, grįžo kelios malkų pjovėjos. Šioje žiaurių vėjų ir audrų šalyje darbas reiškia sunkią kovą, viršijančią kiekvieno jėgas.

Pakūrėme mūsų krosnelę, bet dabar apie ją jau nesirinko nei vaikai, nei suaugę, kaip anksčiau kad būdavo. Dabar kiekvienas, uždėjęs ant krosnelės savo skardinukę ar virdulėlį, slinko atgal į savo vietą ant narų.

Nebegirdėjome nusiskundimų. Buvome jau tokiame beviltiškume, kai žmogus jau nebesiskundžia savo likimu, nebesikeičia mintimis bei išpūdziais su kaimynais ir nebeaimanuoja. Sielos ir fizinių kančių išvarginti, tylėjome. Buvome it tie nuvaryti nuo kojų gyvuliai, tamsoje patekę į liekno klimstančią prarają, nuolat, bet veltui bandą išlipti iš dumblo, kur kiekvienas judesys reiškia jiems kančią ir smukimą vis gilyn ir gilyn.

Lauke ir vėl siautėjo tamsioji purga visu savo galingumu.

Šiltine aš nesirgau, nes buvau ja persirgusi pirmojo karo metu, bet šlykščiai prakiuręs pirštas negijo (apaugo laukinėmis mėsomis), stingo sąnariai, ant nugaros atsivėrė cingos žaizdos, kraujavo dantų smegenys. Antrą dieną ir sveikoji mano ranka buvo visiškai bejėgė. Rytą pabudusi pajutau neapsakomą skausmą — buvo pečių rau-menų aštrus nervų uždegimas. Pavydėjau ramiai gulintiems ir bejėgiams. Supratau, kad aš už juos

stipresnė, nes toki žiaurų skausmą jaučia tik stiprūs organizmai. Prašiau savo draugų atleisti man garsų vaitojimą, kurio kartais neįstengiau sulaikyti.

Praslinko ir vėl viena kita para, bet niekas mūsų kančių vietovės vis dar neatkasė.

Greta manęs gulėjo gailestingoji sesuo-akušerė Z-nienė. Atvykus mums į salą, daktarė paėmė ją dirbti į ligoninę, bet už perdrąsias kalbas ji buvo pavaryta, paskirta rąstų iš ledo kirsti. Moteris, persirgusi šiltine, dabar cingos kankinama, gulėjo bejėgė. Tokioje būklėje ji ėmė raustis savo kišenėje ir, suradusi, davė man narkotikų. Nuo jų mano skausmai kiek liovėsi.

Iš lėto slinko tamsios ir šaltos paros viena po kitos. Dabar niekas nebandė užkurti židinio. Kas turėjo duonos pluta, apsiklojęs galvą, ją graužė, jei dar pajėgė. Tik kartais šią tylą sujaukdavo Petraičių trejų metų dukrelės vos girdimas verkšlenimas. Už sienos girdėjome mirstančio aimanavimus. Iš priešais esančių narų pasigirsdavo ten gulėjusios jaunuolės, valstietės Daunienės dukters, vaitojimai. Ji buvo persirgusi šiltine. Grįžusi barakan ir neradusi ant narų motinos ir broliuko, ėjo jų jieškoti. Beeidama nušalo veidą, kuris dabar buvo nuklotas pūslėmis.

„Apklokite mane, tetulės, apklokite, mielos tetulės apklokite“ — maldaujantis balsas sklido iš kampo kur gulėjo nelaimingoji. Ligonės vaitojimas tęsėsi valandą-kitą. Niekas nenuėjo jos apkloti. Kas gi būtų pajėgęs tai atlikti? Jos motina ir broliukas buvo izoliatoriuje.

Šalia jos buvo Deveikių šeimos vieta. Tėvas ir motina mirė. Jų kūnai užuot kapinėse, gulėjo sniege. Vyresnysis berniukas pabėgo į kitas patalpas. Mažosios mergytės kitame kampe jau kelinta diena gulėjo mirusios. Aš galvojau, kad ten pat galėjo būti jų vyresniosios dukters vieta.

Šalia dviejų mergaičių ir motinos, gulėjo jau miręs Motekaičių šeimos tėvas. Viena tų mergaičių be pertraukos tyliai meldėsi. Petraičiai, tėvas su motina, savo kūnais šildė prisglaudę trejų metų dukrelę. Argi galėjo tėvai savo vaiką palikti tokia šaltyje nešildę? Išlindęs iš guolio, būtų miręs. Ten ant narų dar gulėjo kelios visai silpnos moterys. , ,

Bandžiau pakilti. Reikėjo ką nors daryti, kad ir skaudžiai geliančia ranka. Tamsoje šiaip taip nuslinkau, geliančios rankos trimis pirštais šį tą užmečiau ant šalančios mergaitės. Jos motinos gražūs kailiniai buvo iškeisti į maisto produktus sandėlio viršininko žmonai. Greit Dauniūtės aimanavimai liovėsi — ji amžinai užmigo.

Mūsų barako antroji pusė buvo pavėjui. Todėl ten sniegas duris retai kada užnešdavo, bet užtat žmonės ten kentėjo nuo šalčio. Dažnai, vėtroms kiek apimus, negalėdavome aplinkos pažinti: kietai suplakto sniego kalnai būdavo šluote nušluoti, buvo matyti plika žemė, sąmanos nudraskytos, net akmenukai vėjo nunešti ir nauji sniego kalnai sunešti ir suplakti kitose vietose, o senasis sniegas vienodai gražiai išlygintas.

Audrai kiek apimus, pajėgesnieji kaimynai ir vėl mus atkasė, pakūrė židinį. Ir vėl į mūsų patalpas sugrįžo silpna gyvybė. Pakilo kaikurios

moterys ir iš prigimties nelabai pajėgus, cingos žaizdų apnyktas, bet visuomet kitiems padedęs, mokytojas Petraitis. Atėjo rogių vilkikai ir ižiebė žvakę.

Savo kančias užbaigė valstietės Daunienės duk-tė, o rankpelnio Deveikos septynių šeimos narių vietoje gulėjo mažųjų dukrelių lavoniukai: iš gau-sios šeimos gyvi tepasiliko du vyresnieji vaikai. Buvo miręs ir valdininkas Motiekaitis. Mūsų pa-talpose gyvenę, valdininkas Vitkauskas ir jo mo-tina mirė izoliatoriuje. Liko tik 16 metų amžiaus jų duktė.

Atėjo nešikai, suvyniojo lavonus į antklodes ir ištraukė juos iš patalpų sniego laiptukais pro priemenės lubų skylę.

Nebegalėjau atsikelti, nes išskaudintus sąnarius neapsakomai gėlė ir neleido nė truputėlio pajudė-ti. Iš atminties neišnyksta mūsų patalpose matyti šiurpūs vaizdai. Išnešant Motekaitienę, nuo narų nulipo tik viena jų mergaitė, o antroji jau nebe-pajėgė. Jos nenatūraliai didelės įdubusios akys sustingusiai žiūrėjo į priešingą tamsią sieną, o lūpos monotoniškai kažką šnibždėjo.

Vyniojant jaunuolės lavoną, mačiau jos nuša-lusį be odos veidą, mačiau jos suknelę, kurią jos motina, didelė optimistė, vykstant mums į šiaurę, laive siuvo iš sudėvėto šilkinio pamušalo, kalbė-dama ir mokydama dukterį: „Nemanyk Ameri-koje elgtis taip, kaip įpratai kolchoze begyven-dama“.

Lengvai ir skubiai nešėjai išnešė Deveikos mer-gaičių lavonėlius į lavoninę. Atrodė, kad jos sku-bėjo pas savo tėvus į snieguotą kalniuką.

Ligoninėj dirbusi vergė dantų gydytoja atnešė man kelis vitaminus ir kažinkokio tepalo. Tepalą tik kiek vėliau galėjau naudoti, nes dėl didelių skausmų ir šalčio negalėjau savo rankos pakelti. Gal vitaminai ir poilsis kiek padėjo. Pradėjo sveikti rudenį sužeistas pūliuojąs pirštas. Mėsos ir negydomos pačios dingo. Ranka atgavo normalią išvaizdą. Po dešimties dienų rankas jau galėjau kilnoti iki alkūnių. Nors keliai buvo sutinę, pečiai sustingę, bet reikėjo eiti iš patalpų, imti virves ir pradėti darbą. Ilgesniam laikui neatleido iš darbo, nes buvo maža sveikų žmonių. Be to, neišėję į darbą mėnesio pradžioje, gaudavo nedirbančiojo kortelę, pagal kurią buvo galima pirktis tik pusę dirbančiojo normos, už kurią dar reikėjo mokėti rubliais.

VADINAMASIS DARBO JĖGOS GELBĖJIMAS

Buvo vasario mėnesio pradžia. Nors saulė pasirodydavo tik kelioms minutėms, bet aušra ir saulėlydis ilgai neužgesdavo. Vėjas didino žiaurų šaltį. Keli šimtai Trofimovsko statytojų ir jų vaikų mirė poliarinės nakties metu. Jų lavonai gulėjo nepalaidoti po sniegu prie barako sienų, prie prieangių, prie ligoninės.

Cinga vis labiau ir labiau plito tarp gyvųjų žmonių, o vergų stovyklos viešpačių akivaizdoje buvo didžiojo plano vykdymas: reikėjo gelbėti likusią dar gyvą darbo jėgą.

Administracija įsakė valyti barakų patalpas. Aprangą ir visą kitą mantą įsakė išmesti į sniegą ir iššaldyti. Dabar leido pjaustyti sielių rąstus kurui. Žmonės ėmė tempti į pirtį išdeginti drabužius. Stipresniems davė žvakių, kaip sanitaram ir traukikam (tik sanitarai turėjo teisę gauti žvakių). Pasipainiojus traukikams ligoninėje, dažnokai juos pastiprindavo amerikiečių vitaminais.

Pirtis buvo mažytė rąstų trobelė. Priemenėje nusirengus, drabužius reikėjo atiduoti, kad išdegtų skardos spintoje, kur jos iš apačios dažnokai apdegdavo, o iš viršaus tik sušildavo. Šaltinės pirties patalpų kertės buvo priledžusios. Kiekvienas pirtyje gaudavo indą su šiltu vandeniu. čia apsiniuogindavo; išsivilkus iš aprangos ir skudurų, žmonių kūnai buvo įvairiausi: vieni tam-

sūs, panašūs į griaučius; kiti išpampę, jų veiduose po oda buvo matyti vanduo. Daug kas buvo paženklinanti didelėmis tamsiai melsvomis cingos dėmėmis, turėjo dideles atviras žaizdas ant kojų ir ant viso kūno.

Žmonės nuo liemens iki kojų aplipę savo kruvinomis išmatomis. Žmonės su sutrauktais sąnariais; žmonės su utėlių lizdais galvos plaukuose. Nepatyręs neišsivaizduoja tų parazitų pavojingumo. Mūsų padėtyje pas nusilpusį utėlės taip greit veisėsi, kad nustelbdavo tokio nelaimingo pasipriešinimą — nusilpęs žmogus patekdavo visiškai šio gyvio galion.

Negilios nušalimo žaizdos ir pūslelės buvo įprastos ir maža dėmesio tesukeldavo.

Didžiųjų šalčių metu kaikurių vergų vienur ar kitur vedžiojimas sutrumpindavo jų kančias, pagreitindavo jų mirtį. Nukankinti žmonės, kaip išmanydami, slapstėsi, kad nepatektų į šią pirtį.

Prisimenu kaikuriuos barakuose matytus vaizdus, kurių joks žmogus, juos matęs, negalėtų pamiršti. Nors visuose barakuose, mūsų kančių patalpose, gyvenimo sąlygos buvo beveik vienodos, bet kaikur tie vaizdai buvo šiurpulingi. Tamsoje ir šaltyje atlaikę baisiąją Arkties žiemą, dabar nusilpę ir jau nebepakildami iš savo guolių, žmonės merdėjo. Tokius vaizdus savo akimis matėme patalpose, kuriose buvo sugrūsti suomiai, lietuviai ir žydai.

Į kitų patalpų vidų išliaužėme pro lubas, įtraukdami su savim sausą sniegą. Visiškoje patalpos tamsoje židinyje žerplėjo žarijos. Visiška tyla. Tik įžiebtos sakuotos ir dūmus skleidžiančios ska-

los šviesa krito ant gulinčio vaiko, apšviesdama pilką jo veidą ir visiškai juodą nosį. Vaikinas, besigindamas nuo šalčio savo galvą buvo apsimaukšlinęs skudurais. Ten pat, vidury patalpos, kelios kitos apvyniotos galvos buvo palinkusios prie gėstančio židinio, kuriame spindėjo kelios žarijos. Ir tų žmonių veidai buvo juodi. Nuo sakuotų skalų dūmų tie žmonės buvo aprūkę ir pajudavę. Užgėsus skalai, uždegėme žvakę. Mirgėjo apšalusios ir apšerkšnėjusios sienos ir lubos. Ir čia žmonių dalis buvo išmirusi. Likusieji dabar turėjo pakankamai vietos ant narų. Viename apšerkšnėjusiam kampe kažkas negarsiai prašneko. Priėjome.

„Paimkite jį, paimkite ir išneškite, jis tingėjo, nepadėjo apsirūpinti kuru ir taip dvokia... utėlėtas. ..“ — buvo girdėti iš kito žmogaus, netoli to jaunuolio gulinčio, balsas.

Žvakėsšviesoje pamatėme kampe prie apšerkšnėjusių plytų sienos maždaug 17 metų vaikino sunykusį veidą. Pakėlėme skurdžius skarmalus. Jo sulenkti keliai buvo kietai pritraukti prie kūno. Taip pat sulenktos ir pritrauktos alkūnės; jo guolis nuklotas kruvinomis išmatomis. Kai tik nešėjos atsargiai prie jo prisilietė, nelaimingasis pradėjo garsiai vaitoti, nesileido pakeliamas. Paėmėme mes jį su visais skarmalais, kuriuose jis gulėjo, užritinome jo sulankstytą kūną ant ligoninės paklodės ir ištraukėme jį pro lubų skylę. Velkamas į izoliatorių mūsų pacientas vis vaitojo ir vaitojo.

Mums grįžtant iš ligoninės, daktarė įsakė išvežti iš ligoninės mūsų patalpų gyventoją vals-

tietę Daunienę, persirgusią šiltine. Moteriškė labai prašė:

„Daktare, neišrašykite manęs, man taip skauda rankas, aš adatos jose neišlaikysiu...”

Po persirgtos šiltinės kažinkodėl čia visiems geidavo kojų ir rankų pirštus.

„Adatos tu neišlaikysi, bet kastuvą taip”, — atkirto daktarė.

Aš nenoriu ir nedrįstu smerkti daktarės, nes ji, jauna gydytoja, negalėjo savo sunkių pareigų atlikti tokiose nepaprastai sunkiose sąlygose (be reikalingų priemonių); tačiau šių žodžių ji galėjo ir nesakyti.

Parvežėme moterį-ligonį į baraką. Savo dukters Daunienė ant narų jau nebesurado; jos vieningas sūnelis Jurgytis buvo izoliatoriuje. Kitas 3 metų berniukas, prieš čion atvykstant, mirė Altajaus sovchoze, kur pati savo rankomis turėjo jį užkasti, nes tų, kurie jai būtų galėję padėti, neatleido iš darbų. Jos vyras mirė Kansko kalėjime. Penkeriems metams po šio įvykio praslinkus, Lenos upėje paskendo jos Jurgytis.

Iš to paties trobesio, iš kurio išgabenom 17 m. utėlėtą ir nusilpusį jaunuolį, turėjome išvežti dar ir mirusius. Nors per šį laiką buvo pripratę prie minties, kad ryt ar poryt mes pačios mirsime, bet aš visuomet baisiai bijojau prisiliesti prie lavonų. Tad susiradau priežastį ir palikau trumpam, laikui savo pareigų draugus. Dabar aš dirbau barakų valymo darbus.

Už priešingo namo bestovėdama, mačiau, kaip žmonės, ant barako lubų stovėdami, pro angą, kaip iš šulinio, traukė moters G. lavoną. Jos gal-

va buvo neapdengta. Mirusios veidas buvo didelių skausmų išvagotas. Vėjas draikė josios plaukus.

Tuo pat metu pro šalį ėjo žvejybos ir prekybos direktoriai. Nenutraukdami savo pašnekesio, metė abejingą žvilgsnį į tempiamą moters lavoną; jie ramiausiai, tarsi nieko nepastebėję, nudūlino toliau. Jie gi buvo kits kitam svetimi ir, gal būt, bijojo parodyti užuojautos mums, pasmerktiems žmonėms. Jie gerai žinojo, kad prie šios bailių valdžios greit patys gali patekti mūsų padėtin.

Moters Ganzos iš Klaipėdos sūnus gulėjo ligininė su nušalusia kojos kulnimi. Jos vyras Krasnojarsko vergų stovykloje didelį vargą vargo.

Valėme lentų barakus, kurių galinės patalpos buvo ypatingai apledėjusios. Lauke šaltis siekė -50°C (-58°F). Kai užkurdavo geležinę krosnelę, ledas tirpdavo ir vanduo iš lubų srovėmis bėgdavo į patalpą. Pirties patalpos buvo per mažos, kad būtų galima mūsų valomų patalpų paliegėlius visus vienu kartu į jas sutalpinti. Tad likusieji negalėjo niekur nuo varvančio vandens pasislėpti. Tik grubi ironija buvo šilkinis skėtis, kurį ant savo galvos buvo išskėtusi viena bejėgė skuduruose gulinti moteris. Metėme šaltį iššaldyti visų mirusiųjų ir pirtyje patalpintųjų dvokiančius skudurus ir drabužius. Šie daiktai mūsų nebejaudino, nes pačios buvome užimtos savo gyvybės gelbėjimu.

Kai aš išmečiau į sniegą kažinkieno vatinuką, jis dideliame šaltyje staiga nubalo nuo gausybės sušalusių utėlių. Buvo taip šlykštu, jog atrodė, kad nustojau kvėpuoti. Metant šį vatinuką, iš jo kišenės iškrito daug sovietų valstybės loterijos

bilietų. Taigi, vatinukas priklausė tikram Rusijos gyventojui.

Nuėjome į kitas patalpas. Ir čia iš apšilusių lubų varvėjo, bet kiek mažiau, nes dalis leido jau buvo nutirpusi. Su smilkstančiomis skalomis paskendusios dūmuose čia iš lėto, kaip dvasios, judėjo moterys, besiruošdamos į pirtį. Netoli nuo ugniakuro ant narų krašto gulėjo cingos parblokštas vidutinio ūgio kūnas. Kojos buvo uždengtos, krūtinė ir pilvas ištinę, galva pritraukta prie kūno, liesos plonos rankos atrodė lyg pridėtos, pilkas veidas sutinęs, akys užmerktos, dantys sukąsti, lūpos apkepusios sudžiūvusiu krauju. Matyt, jis dar buvo kiek gyvas, nes utėlės knibždėjo jo antakiuose, blakstienose, smilkiniuose ir ropojo kakta. Prie tokios šviesos mes tik tiek galėjome išžiūrėti.

Šiose šiurpiose mūsų gyvenimo sąlygose ir mirštančiųjų aplinkoje man beveik neteko matyti verkenčių žmonių, bet, jei kas pravirkdavo, toki mačiusieji negalėdavo pamiršti — raudos garsų bei verkiančio veido išraiškos. Sukniubusi ant šio pusgyvio vaikino, kartodama Eino vardą, verkė jo motina. Į baraką atėjusi felčerė ligoniui išvirkštė vaistų ir tuojau išėjo.

Vėlokai vakare brigadininkas pasiuntė mus išvežti tuščiam mediniame pastate paliktą nusilpusį žmogų. Šio pastato-barako gyventojų dalis išmirė. Likusieji buvo išėję į kitas patalpas. Todėl ši patalpa buvo ištuštėjusi. Menka žvakės šviesa apšvietė erdvią tuščią patalpą. Snieguotoje asloje prie užšalusios geležinės krosnelės gulėjo žmogysta. Nuslydusi ausinė kepurė atsklei-

dė gausių plaukų jaunos moters galvą. Jos rankos buvo ištiestos krosnelės link — jieškota šilumos išraustuose židinio pelenuose. Iš aprangos buvo matyt, kad moteris bus dirbusi kuri nors svarbesnį darbą, nes turėjo vata pamuštas kelnes ir „fufaiką“ (vatinuką). Buvome tik dvi moterys - pristatytosios. Sukaupusios visas savo jėgas, užkėlėme nelaimingą ant antklodės, suvystėme, ištraukėme laukan ir paguldėme ant rogių.

Mes nežinojome, į kurią pusę ją vežti. Sniegas, masėmis krisdamas į akis, sunkino mūsų orientaciją. Žinojome, kad negalime jos gabenti į pirtį, nes jau vėlu — pirtis nebeveikė, o izoliatorius — sausakimšai prigrūstas. Tad vežėm ją ligoninėn. Bet ir ligoninėje nebuvo laisvos vietelės, — pali-kome ją koridoriuje pasodintą ant rogių.

Moteris buvo utėlėm aptekusi, cingos ir šalčio nukankinta. Ji kalbėjo rusiškai. Klausėme: „Kaip tu, šio krašto laisvasis žmogus, į čia atklydai?“ Ji sakė, esanti iš Jakutsko. Prikalbėta čion atvykti. Direktorius šnekėjo, kad čia esą daug žuvų, už didesnes mokėsią daug pinigų, o mažųjų esą tiek, kad per jas būsią galima vaikščioti. Mieste, esą, stigę maisto, todėl ji paklausiusi ir čion, į šiaurę, atvykusi. Žvejyba buvo nesėkminga: mažai uždirbusi ir jau seniai nebegalinti išpirkti maisto kortelės. Apie žuvį, esą, netenka nė kalbėti. Už ją moteris gavusi maistą iš bendro katilo, šurpi buvo išvaizda, bet jos balsas buvo skambus. Matyt, būta stiprios sveikatos žmogaus. Vėliau aš ją mačiau mirusią.

Sanitarės mums rodė kaikurių „prikalbintų“ tėvų-jakutų vaikus. Jiems cinga iškraipė burnas.

Jie vaitodami kvėpavo pro sukąstus dantis. Atidarius lūpas, buvo matomi kraujuoją dantų smegenys. „Prikalbintų“ bei suagituotų Sibiro krašto žmonių Trofimovske buvo nedaug. Bet čia buvusieji riebiais keiksmiais apgailestavo, kad patikėjo gražiems savo viršininkų pažadams ir čion atvyko. „Už ką mes kovojame?“ — šnekėjo jie. „Ar ne vistiek, kas mus į ožio ragą lenkia, — privatus savininkas ar darbininkų valstybės direktorius?“

Dotnuvos žemės Ūkio Akademijos rektorius prof. V. Vilkaitis dirbo tundroje prie samanų rinkimo. Prieš poliarinėmis naktims prasidedant, jis ir jo šeima, žmona (pedagogė), 12 m. amžiaus sūnus ir 8 m. duktė, buvo pasiūsti saugoti susūdytų žuvų statinių. Sandėlis buvo už kilometro nuo naujai pastatytos sodybos. Ten buvo vieniša lentų sukalta pašiūrė ir iki pusės smėlyje — samanų sargo buveinė.

Direktorius buvo žadėjęs ateityje įrengti prof. Vilkaičio vadovaujamą šiltnamį Trofimovske, bet tas pats direktorius nepasirūpino, kad profesorius išliktų gyvas. Profesorius taip pat mirė bado mirtimi, besistengdamas jam priklausančiu duonos gabaliuku išlaikyti savo vaikų gyvybę. Jis mirė cingos susuktais sąnariais, utėlių suėstas. Žuvų saugodami Vilkaičiai negalėjo ją pasinaudoti savo ir savo šeimos gyvybei išlaikyti.

Kankinio profesoriaus sąnariai buvo jau sustingę, bet jis dar su viltimi kalbėjo apie paskutinę svajonę, — kad cingos susuktam., dėžėn patalpin-tam leistų jam grįžti į savo tėvynę.

Siautėjo vidutinė sniego audra, kai prof. Vil-

kaičio palaikus nutempėme į kapinių vietą ir paguldėme sniege prie kitų nukankintų vergų. Tautiečiai išprašė iš direktoriaus lentų profesoriaus karstui. Jo sūnus buvo labai jautrios prigimties. Jis visuome stengdavosi kam nors padėti. Jis dirbo statinių dirbtuvėse. Prie šio darbo buvo pristatyti atvežtieji jauni jakutai. Jų tėvams išmirus kolchozuose, jaunieji, pabėgę į miestą, kur gyveno klajoklių gyvenimą. Paminėtini jų papročiai: kankinti savo draugą, atiminėti alkanam duoną, drabužį; muštis, žaloti peiliais ar dideliame šaltyje kurį nors saviškį išstumti iš patalpų. Savo žiauraus meistro jie nebijodavo, bet jaunąjį Vilkaitį jie mylėjo ir jo neužkabinėdavo, šešeriems metams praslinkus, pakrikusi nervais, cingos žaizdų nukankinta Jakutske mirė prof. Vilkaitio žmona.

Po kelių dienų, mums pradėjus dirbti ligoninėje, gydytoja liepė nugabenti į baraką trijų vaikų motiną, buv. pašto valdininkę Ašmantienę. Moteris buvo visai be jėgų, tad mes šiaip taip išsisukome nuo jos gabenimo į baraką, susirasdami priežasčių. Kambarys, iš kurio ji buvo išvežta, ištuštėjo. Kol ji buvo ligoninėje, to kambario žmonės išsikėlė kitur. Tuo būdu ši moteris praktiškai neteko savo vietos. Ligoninės priestatas, kuriame buvo sudėti ligonių drabužiai, iki lubų buvo prineštos jau kieto, susigulėjusio sniego, tad negalėjome paimti ligonės drabužių. Ir šį kartą atsikalbėjome, kad nuogos, be drabužių moters mes negalim gabenti.

Ašmantienę atvežė kiti palydovai ir per lubų skylę nuleido į mūsų kambarį, nes čia per trum-

pą laiką buvo mirę per dešimt asmenų ir buvo apstu vietos. Bet kas ir kaip mirstančią galėjo čia slaugyti? Nutempėme ją atgal į ligoninę, kur netrukus ji ir mirė.

Ir į Arktį atvežta Ašmantienė niekad nenusimindavo. Ji dažnai kalbėdavo apie save, kad galinti daug dirbti, kad ir įvairiausius darbus. Besidžiaugdama gautu ligoninėje darbu, ji buvo labai patenkinta savo vaikų sveikata ir smarkumu. Vežama į Trofimovską, ji buvo taip pat geros nuotaikos: juokavo ir, kai mus iškėlė į krantą, šnekėjo, kad čia pasiliksime tik tol, kol atplauks jūrų laivai, kuriais tikrai keliausime į Ameriką. Ši moteris tada nė nepagalvojo, kad jai teks dėl savo vaikų skaudžiai verkti, kai ji kiek vėliau pamatė prie ko neišvengiamai viskas ėjo. Jis vis dar laikėsi, kad nepakriktų jos nervai.

Ašmantienės kūdikis mirė tuojau, atvykus į šį kraštą. Jos 5-rių metų amžiaus mergaitė mirė, jei esant ligoninėje. Jos vyras buvo Krasnojarsko stovyklose. Tai toks buvo šios optimistiškai nusiteikusios ir darbščios moters ir jos vaikų gyvenimo galas.

Man su kita moterimi teko gabenti septynerių metų amžiaus mergaitę į kambarį, kur buvo sutelkti vaikai-našlaičiai. Ištuštėjusioje barako kертėje, žvakės šviesai paryškinant aprūkusias lentų sienas, tos šviesos prieblandoje tyliai nė nekrustelėdami vienišai stovėjo keletas vaikų-našlaičių su veidukais be išraiškos ir vaikiško gyvumo. O čia pat niūri su aprišta galva moteris kiek pasilenkusi maiše besikūrenančią krosnelę. Palikusios mūsų atvežtą mergaitę-našlaitę, skubėjome iš pa-

talpos, pavadintos „prieglauda“, nes jau per daug baisių vaizdų buvome matę. Tačiau dar baisesnį jausmas mus apėmė, pamačius šios „prieglaudos“ vaikus-našlaičius, pasilikusius be tėvų. Mes aiškiai jautėme, kad išėjusios už durų palikome ten didį šiems našlaičiams bolševikų nusikaltimą, bet privalėjome tylėti.

Jei šie vargšai vaikai, išlikę gyvi, paaugs, tai jiems įkals į galvas, kad jie turi garbinti savo tėvų žudikus ir dirbti smurtininkų naudai.

Saloje, kiek toliau nuo neseniai pastatytos gyvenvietės, savo jurtose žiemojo jakutų žvejų kolchozas. Pirmais mūsų čia žiemojimo metais, mes su jais retai susitikdavome. O dabar, orui kiek atšylant, matėme, kad ir šitos stovyklos mirusius tempė į kapinėms skirtą vietą. Trofimovsko žvejybos įmonėje jakutų nedaug tebuvo. Jų žmonos priešindavosi ir į darbus neidavo. Jos šnekėjo: „Ar tai čia būsiąs tasai laimingasis gyvenimas, kurį žadėjo sovietų valdžia?“ Žemesnieji viršininkai pareiškėdavo, kad jakutai, esą, nesusi-pratusi tauta, sunkiai apšviečiama, nors ši tauta savo savita kultūra, gal būt buvo prašokusi mokytuosius rusus. Žinau tik tiek, kad rusams-bolševikams išgalėjus, 1939 metais ir jakutams buvo įbruktas rusiškasis raidynas. Ir jakutai prieš jų norą buvo atgabenti į tolimąją šiaurę. Jie sirgo trachoma, džiova, kentėjo nuo soliterio ir cingos.

Mums kartą teko gabenti jakutą ligoninėlę. Šis žmogus nenorėjo palikti savo darbo dėžutės su įrankiais. Reikėjo ir dėžutę su juo gabenti. Bloga rusų kalba jis mums aiškino, kad esąs dailidė.

Jakutske jis turįs nuosavą namelį ir kad „sachaliarų“ (mišrių jakutų) „načalnikai“ jį į čia atgrūdę, sakydami jam — „eik kur nori“ — kartodamas jų žodžius aimanavo ligonis. Supratome, kad vienam „sachaliarų“ prireikė to jakuto namuko.

Begelbėjančioms žiaurių gyvenimo sąlygų naikinamą darbo jėgą, mums pačioms reikėjo nuolat tvarkytis, lopyti savo skudurus. Mintyse tik duona, kuras ir skudurai. Motinoms, be to, rūpėjo apsnigtuose barakuose tamsoje nykstantieji gyvieji ir mirusieji vaikai. Aš savo rankas vis dar tegalėjau lankstyti tik iki alkūnių, mano keliai buvo patinę ir nelankstūs, galvojimas lyg aptemęs.

Dėl maisto stokos visai nusilpusius ir sergančius betampydamos į ligoninę, galėjome geriau pažinti mūsų gydytoją moterį Gryko (ukrainiečių kilmės). Jos tėvai bolševikų valdžios buvo išvaryti iš gimtojo krašto, o duktė patekusi į komjaunimą, auklėjosi bolševikinėje dvasioje — kitaip galvojančių ir sovietų valdžios darbams nepritariančių neapykantos dvasioje. Susidaręs dviylpumas tarp dabartinio auklėjimo ir paprasto gyvenimiško žmoniškumo dažnai reiškėsi gydytojos poelgiuose. Mes dar nesupratome, kad sovietų Rusijos žmonėms auklėjimu skiepijamos pažiūros bei įpročiai dažnai paprastoje gyvenimo praktikoje paremiamos dar ir teroro priemonėmis. Jei, pavyzdžiui, gydytoją atsiuntė į šį baisų kraštą, tai ir ji pati žinojo bei jautė, kad ji neturi valdžioje ir partijoje pasitikėjimo. Šave gelbėdama nuo įtarimų, ji ir vergams kartais būdavo gana šiurkšti.

Buvo teisiama ligoninės šeimininkė lietuvė S. už valstybę niekinančias kalbas. Kaltinamoji, visiems girdint, buvo pasakojusi apie bolševikų žiaurumus Lietuvoje, bet teisme gydytoja liudijo, kad kaltinamoji S., jai girdint, nieko panašaus nesakiusi. Tokiu savo liudijimu gydytoja buvo nusidėjusi bolševizmui. Jei gydytojos liudijimas būtų kitoje, daugiau apgyventoje vietoje, kur bolševikams būtų buvę patogų už tokią liudijimą keršyti, jie gydytojai Gryko būtų iškėlę bylą, kaip „tautos išdavikei“, gynusiai priešą. Bet čia buvo kitos sąlygos — gydytoja buvo nepakeičiama, todėl pasitenkinta partijos sekretoriaus Čibišovo griežtu gydytojai išpėjimu. Šeimininkę S. pasmerkė 7 metams į darbo stovyklą, atskyrė nuo dukters ir išgabeno. Pati pasmerktoji teisme laikėsi labai drąsiai, pakartodama teismui, ką buvo kalbėjusi. Vadinamasis teisėjas, skelbdamas sprendimą, dar ir nuo savęs pridėjo: „Užteks jai septynerių metų, ji ir tų neišlaikys“ — ciniškai pateisino tokią būk tai minkštą sprendimą. Gydytojos atmintyje iki mirties turėjo pasilikti čia patirti žiaurūs gyvenimo vaizdai. Septyneriems metams praslinkus, gydytoja po asmeninės ir tarnybinės nesėkmės mirė Jakutske. Mūsų moterys pasakojo, kad ji mirties patalė kliedėdama kalbėjo apie šalčius ir žiaurius šiaurės vėjus.

Jau saulė šviečia naujai pastatytam Trofimovskui. Sniego audros dabar būdavo rečiau, su didesnėmis pertraukomis. Saulės šviesoje jau matėme išlindusius ir savo dar sniego dengiamų buveinių skudurais dėvinčius poliarinį laikotarpį iškentėjusius žmones. Apraišiotais veidais, ištinu-

siomis kojomis, pasiramstydami pagaliais, per baltai šviečiančio, kietai suplakto sniego pusnis jie vos nevos judėjo duonos parduotuvės link. Šen ir ten jau buvo matomi išikinkę į virves susikūprinę rogių traukikai — toliau vykstantieji malkų rūpintojai, o upės lik — ledo kirtikai.

Vis dar negaliu pamiršti mažžemės jėgų netekusios, dabar kiek atsipeikėjusios ūkininkės Augustinienės, susikūprinusios moteries. Ji krapštėsi sniege, viršininkų atmatų vietoje, kaip alkanas ir išbadėjęs šuo. Jos galvos apdangalas buvo glindų (utėlių perais) išmargintas. Greit ir ji mirė. Ji gulėdavo prie barako sienos, laukdama, kad greičiau nukeliautų pas savo mirusius vaikus. Jos sūnus ir duktė, smarkūs plytų nešikai, jau gulėjo sniege kapinių vietoje. Jos vyras ir kitas sūnus mirė Altajaus miškų darbuose. Liko tik 12 m. Antanėlis, kurį laiką dirbęs žuvininkystės kolchoze.

O viršininku butuose?

Viršininkams iš rąstų statytuose namuose niekas poliarinės nakties metu nei cinga, nei šiltine nesirgo. Tik sausio mėnesį vienas jų buvo gavęs plaučių uždegimą. Felčerės lydimi turėjome jį pristatyti į ligoninę, kur jam buvo paskirta vieta.

Paties viršininko kambarys skendėjo žvakių šviesoje ir buvo šiltas, nes visą parą kūrenosi molio plytų krosnis. Ten buvo stalas, suolai, geležinė lova. Matėme šiltas antklodes, kailinius, iš ivai-

riausių žvėrių plaukų nuvelta avalynę ir tokios pat medžiagos pirštines.

Užstalėje sėdėjo jauna graži mergina, valgė saldumynus. Stalas buvo apkrautas amerikoniškais konservais, balta duona, saldumynais ir net „vodka“. Apie 40 m. amžiaus ligonis karščiavo ir sunkiai kvėpavo. Felčerė rengė ligonį. Mergina buvo rami ir abejinga visam tam, kas kambary vyko. Ji ramiai užkandžiavo. Toji mergina buvo išviliota ir paimta iš išbadėjusio barako, kad viršininkei ilgos poliarinės naktys būtų trumpesnės.

Prieškambaryje matėme sūdytos riebios žuvies statinę. Alkani palydovai, eidami pro šalį, sugebėjo kelias žuvis paimti.

POLIARINĖS GAMTOS YPATUMAI

Nugrūsti į Arktį, 1942 m. rugpiūčio mėn. pabaigoje, mes neturėjome mažiausios nuovokos, kaip mus pasitiks tolimosios šiaurės gamta. Mes apie tai net galvoti negalvojome. Patyrę daug skriaudų iš pavergusių mus bolševikų ir savanau-diškų pareigūnų, mes manėme, kad tik su tuo vienu klastingu priešu reikalų teturėsime. Bet taip nebuvo. Mūsų laukė dar ir kitas priešas — šiaurės gamta su visais jos ypatumais. Kokie tie ypatumai buvo, jau žinome. Gamtos šėlstančias jėgas pasiruošę žmonės nugali. Mes tuo įsitikinome, matydami kaip atrodė (buvo pasiruošę) privilegijuoti mūsų pavergėjai. Mes gi prieš tuos du mūsų priešus buvome visiškai bejėgiai. Kad skaitytojui dar labiau paaškėtų, kokiose sąlygose nutremtiems teko grumtis, noriu pasakyti nors trumpai apie mus pasitikusią poliarinę gamtą.

Spalio mėnesiui baigiantis, paskutiniajam šviesos ruoželiui pasirodžius ir tuoju ir vėl dingus, šiaurėje prasidėdavo poliarinė naktis, kuri tęsėsi iki sausio mėnesio galo. Poliarinės nakties pradžioje saulėtekis dingsta. Tik vidudieniais išaušta lyg ir aušrelė, bet ir ši, kasdien vis trumpėdama, gruodžio pradžioje išnyksta. Tuomet įsigali visuo-tinė tamsa be mažiausios prošvaistės. Tai ir yra poliarinės nakties pradžia; nakties, kuri čia, pas mus, tęsdavosi apie tris mėnesius. Juo arčiau į šiaurės polių, juo ilgiau trunka poliarinės naktys, pvz. Špitzbergene jos tęsiasi visus šešis mėnesius. Gruodžio mėn. prasideda baisiųjų tamsiųjų purgų (sniego pūgų) siautėjimai, kurie kartojasi su

trumpesnėmis bei ilgesnėmis pertraukomis. Mes, vergai, buvome blogiausiai aprūpinti, blogiau už gyvulius. Todėl poliarinės naktis su jų žiaurybės galėdavo pakelti tik stipriausieji, bet tokių buvo labai nedaug. Apie poliarinės nakties metu bado ir šalčių siautėjimo pasėkas jau esu pasisakiusi.

Sausio mėn. baigiantis, pietuose ir vėl pasirodydavo vos pastebimas greit išnykstantis šviesos ruoželis, prieš tris mėnesius reiškęs poliarinės nakties artėjimą ir jos įsigalėjimą. O dabar toks šviesos ruoželis skelbdavo Arkties nebyliam pasauliui saulės šviesos į jį sugrįžimą. Ir dabar, vos tik pasirodęs, tas šviesos ruoželis ir vėl tuojau dingdavo, tačiau šį kartą jis laipsniškai vis išsiplėsdamas ir didėdamas versdavo aušros šviesą ilgiau pasilikti, iki pasirodydavo pirmas auksinis saulės šviesos spindulys. Tuo būdu neskubėdamas į Arktį ateina pavasaris, o po jo ir vasara.

Nuo gegužės mėn. pradžios iki liepos — šiuos tris mėnesius saulė, visai nenusileisdama, teikia šiaurės plotams balzganą, bet šaltą šviesą. Šiuo metu tundroje sužydi kaikurios gėlytės ryškiomis spalvomis, prisistatydamos be pertraukos besitęsiančiais dienais, apvaldžiusiais ir nakties metą — šiaurės dienonakčiais. Tie augaliukai, besigindami nuo šaltųjų vėjų, nedrįsta augščiau nuo žemės paviršiaus pakilti. Dienonakčio metu sužydi kiekviena žolelė, nors jų žydėjimas trunka tik dvi tris dienas. Mat, balzgana ir šalta saulės šviesa žemę tik per 30 cm teatšildo. Tai taip čia šiaurėje kaitaliojasi metų laikai. Jie visai nepanašūs į mūsų tėvynės Lietuvos metų laikus.

Nėra ant žemės rutulio vietos, kurioje nesuras-

tumėme gamtos grožybių. Taigi ir Arkties tundroje jų nestinga. Gyvendami kankinių ir paniekintų gyvenimą, mes, vergai, matydavome sniegą, ledą, tamsią bei pilką pažliugusią tundrą, tirstas miglas, audringus vandenį; jausdavome negailestingą šaltį, žvarbius vėjus ir nuolat greta savęs stovinčią mirtį. Bet vis tiek atmintyje pasiliko kaikurie Arkties grožio vaizdai.

Kartais, poliarinėms naktims įpusėjus, giliai tamsiose žvaigždėtose padangėse vaivorykštės spalvomis be atvangos, čia pakildamos, čia ir vėl nusileisdamos, spalvingomis skaromis ore žaizdavo šiaurės pašvaistės. Tuo metu laikas ir iš mūsų iškių pakeldavo akis į šį užkerėtą gamtos žaismą. Ir pilnatis mėnulis, nusileidęs prie horizonto, atrodydavo mums daug didesnis, negu gimtajame krašte. Kartais jis primindavo mums didelę lempą su plačiu oro gaubtuvu, švietusioms sniego nuklotoms lygumoms, kurios tokiais atvejais atrodydavo beribėmis. Tuomet mėnulis mums, moterims, įkinkytoms į sunkaus krovinio roges, apšviesdavo kelią, kad nepaklystume.

Ilgosios poliarinės naktys pavojingos net geriausiai aprūpintiems žmonėms. Su vadinamaisiais laisvaisiais į šį kraštą atvykusiais tarnautojais, bolševikai sudarinėdavo tik trejų metų sutartis, nes net medicinos specialistai skelbia, kad ilgiau pasilikti Arktikoje yra kenksminga sveikatai. Tos rūšies sovietų darbuotojai, komunistų partijos tikrieji privilegijuotieji nariai, išgyvenę sutartus tris metus Arktyje, gaudavo ilgiausias atostogas brangiai savo sveikatai Krymo sanatorijose pataisyti.

NUMARINTŲJŲ PLANĄ DIREKTORIAI ĮVYKDĖ

Nors gyvi išlikę žmonės ir buvo visiškai palieję, bet jie išlaikė šį baisų bandymą. Iš to vergų viešpačiai padarė aiškia išvada, kad mes esame ištverminga, šiam darbui tinkanti ir, be to, dar nepaprastai pigi darbo jėga.

Prasidėjo čia šiaurėje kolkas vienintelis susisiekimo būdas „nartomis“ (šunų traukiamų rogių vilkstinės). Iš Buluno rajono dabar atsigrūdo partijos atstovas ir apskrities gydytojas Svinobojev. Atvežė pušinių spyglių maišus ir amerikoniškų vitaminų. Dabar jau tuščiam barake įrengė vietą nešvarumuose pūvantiems ir sunkiai sergantiems žmonėms.

Įsakė net tris kartus visus varyti į pirtį ir nukirpti parazitais knibždančius plaukus. Pirtyje gruzdino nevirtus žirnius ir dalijo juos kiekvienam po šaukštą. Cingai ir viduriavimui sulaikyti gėrėme „margancovką“ (calium hypermanganicum skiedinį).

Maisto produktų į Trofimovską buvo atgabenta pakankamai; jais galėtų išmaitinti visus čia mirusius. Viršininkai neleido naudoti kurui sielių rąstų. Pusnuogiams žmonėms nedavė aprangos. Užėjus poliarinei nakčiai, sumažino ir taip jau beveik bevertį maisto davinį, kurio daugelis dargi įpirkti negalėjo.

Jei būtų buvę leista nors kiek aprūpinti vaikus ir gausnes šeimas maistu, sudarant galimybę įpirkti kad ir tą patį sumažintą maisto daavinį, žmonės nebūtų tiek kentėję ir nebūtų tiek daug jų išmirę, čia, šiaurėje, buvo ir miltų ir kitų produktų atsargos, nes savo laiku iš Amerikos į uostą Tiksi buvo atvežta apsčiai visokių gėrybių.

Ir čia apsukrūs prekybos vadovai pelnėsi, kartais leisdami pardavinėti be kortelių vadinamomis komercinėmis kainomis (po 80 rublių kilogramui) visai pašvinkusius lašinius. Jie juto, kad pas alkanus vergus atsiras reikalingų rublių.

Vežėme malkas naujai įrengiamoms cinga sergantiems patalpoms apšildyti. Tose patalpose mirtis tęsė savo darbą, skirdama silpnuosius nuo stipresniųjų.

Suomė, kurią mes dar prieš dvi dienas atvežėme į šias patalpas ir kuri mums pasakojo, kaip šauniai ji dirbusi kolchoze prie Leningrado, dabar jau buvo čia mirusi. Nuo vandens spaudimo išpampusio veido dar nebuvo išnykusi savotiška ironiška jos šypsena. Lientpiūvės darbininkas Markevičius iš Dzūkijos taip pat čia mirė. Jis nukeliavo pas savo mergaites, kurios čia pat mirė. Iš tos šeimos keturių vaikų, tėvo ir motinos gyvi teišliko tiktai motina ir viena dukrelė Onytė.

Vienas jaunuolis su apšalusiomis kojų galūnėmis, neslėpdamas ašarų, verkė savo motinos, kuri buvo mirusi vasario mėnesį, bet tik dabar jam, apie tai buvo pranešta.

Mūsų senasis krosnininkas J., išlaikęs žiaurų jį metą, dabar čia, sėdėdamas prie krosnelės, kepėsi miltų „lepioškas" (paplotėlius) ir valgė, už-

sigerdamas pušų skujų arbata. Mielasis mūsų meistras J., pakėlęs visus sunkumus, išliko gyvas, bet apkurto. Tai buvo vienintelis senesnio amžiaus mano čia sutiktas žmogus, kuris išliko gyvas. Tai buvo tvirtas kai ažuolas, darbštus ir protingas vyras; savo ištverme ir nepalaužiama valia bei viltimi jis pas mus tapo tautos atsparumo simboliu.

Atkasant iš sniego mirusiųjų lavonus, pradėjo temti. Vėjas vis stiprėjo ir stiprėjo. Sniegas lipdė akis. Ši darbą dirbusieji nesuskubo nugabenti vieno lavono į kapus, paliko prie ligoninės sienos. Kitą dieną Buluno rajono viršininkas, pasikvietęs kelis darbininkus, pareiškė jiems griežčiausią papėikimą, kad jie paliko lavoną — jį gi žvėrys galėjo sužaloti. Viršininkas aiškiai pasakė, kuriuo sovietų sąjungos įstatymų straipsniu ir kokia jiems gresianti bausmė. Šitas kvailas viršininko pareiškimas tiems vyrams buvo tiek netikėtas, kad nė vienas jų nežinojo, kaip jam pasiteisinti.

Mirusiųjų lavonai be karstų buvo išsklaidyti po visą gyvenvietės teritoriją. Jei ligoninėje mirusiam niekas neatnešdavo apvalkalo, tokius lavonus kapų vietoje palikdavo ant sniego visai nuogus. Lavonus, paliktus be karstų, čia apgrauždavo baltosios lapės. Betgi šito Buluno rajono sovietinis bonza, tarsi, nematė.

Vėjas buvo nupūtęs sniegą nuo Markevičių 12 metų amžiaus dukrelės lavono. Jos veidelyje buvo sustingusi maloni šypsena. Motina, pati skurdama, savo dukters galvą buvo aprišusi gražia skaryte. Vieną mergaitės ranką apgraužė lapės,

palikdamos sniege kruvinus kūno gabalėlius su kaulo liekonomis.

Atvežtas į šį kraštą barzdotas dailidė rūpestingai švaistėsi kirviu, statydamas namelius iš rąstų. Direktorius esąs sakęs, kad dailidė tuose namečiuose ir pats galėsiąs gyventi, jei gerai dirbsi. Dailidė buvo su šeima, kurią jis stengėsi gelbėti. Tačiau darbštusis statytojas mirė barakų tamsoje ir šaltyje — jo lavonas, žvėrių apgraužtas, gulėjo sniege be karsto.

Moteriškės, mokytojos iš Leningrado, lavonas ten pat gulėjo visai nuogas.

Palaidoti visus mirusius, paliktus atviroje vietoje sniege, dar nebuvo atėjęs laikas. Kovo mėn. už naujai apstatytos Trofimovsko gyvenvietės, orams aprimus, poliarinei saulei apšvietus plačias sniego apklotas ir vėjo išlygintas lygumas, galėjai matyti daug vėjo supūstų, kiek pakilusių sniego kupetėlių. Nežinantis, ką tos kupetėlės reiškia, jei pasiteirautų, gautų paprastą atsakymą, — tai žiauriuoju žiemos metu mūsų mirusiems poliarinių vėjų supilti sniego antkapiai. Kartais tie patys šiaurės vėjai, lyg ir bežaisdami, šiuos sniego antkapius nupūsdavo, bet ir vėl, lyg ir susigėdę tokiu savo darbu, juos naujai supildavo ir rūpestingai balta sniego drobule apklodavo.

B A L A N D I S

Šis mėnuo buvo mus visų geriausias. Nors šaltis siekė -30°C (-22°F), bet nebuvo žvarbiųjų vėjų. Sniegas buvo kietas, ir kojos jame neklimpo. Saulė švietė, ir baltas sniegas skaisčiai mirgėjo. **Po** poliarinių naktų išėjusiems iš barakų tamsos reikėjo saugoti akis nuo akinančios šviesos, šiuo laiku daugelis susirgdė akis. Sergas akimis visiškai nematė ir jautė, lyg kietas trupinys būtų į jas įkritęs. Bet, mažėjant sniegui, pasirodžius tamsioms vietoms apnuogintoje žemėje, akių ligos pasibaigdavo.

Prasidėjo dažnesnis susisiekimas šunimis. Jauanas kajuras, rusas, keliavęs kelis šimtus kilometrų, tylomis pasakojo, kad jam tekę užsukti į jakutų kolchozą. Norėjęs jis ten pailsėti, bet gyvenvietė buvusi tuščia, be gyvo žmogaus. Jurtose jis matęs lavonus. Jam atrodė, kad ten žmonės buvę išrauti iš normalių gyvenimo sąlygų, jiems atimant paskutines gyvenimui būtinas priemones. Kajuras turėjęs apleisti šią vietą, nes joje žmogui buvę labai nejauku. Kiek vėliau paaiškėjo tos gyvenvietės žmonių masinio mirimo priežastis. 1941-42 m. ir Jakutijoje rusai bolševikai įvedė kolchozinę tvarką. Išmirė ne rusai, bet jakutai. Tai ko čia buvo bolševikams jaudintis!

Nuo Stolby stovyklos (apie 200 km nuo Trofimovsko) kartą atvarė rinktinių vyrų būrį. Juos

budriai stebėjo, kad su mumis nesusitiktų ir nesi-
kalbėtų. Kartais atsitiktinai prasilenkdami klaus-
davome: „Pagal kurį?“ Tai buvo visiems Sovietų
Rusijos žmonėms suprantamas klausimas. Atsa-
kydavo: „Pagal 58-jį“, t.y., kaip „tėvynės išdavi-
kai“. Nors tikrieji išdavikai buvo juos nubaudu-
siejį bolševikai.

Šiems vyrams teko kirsti sušalusioje žemėje
duobes ir palaidoti Trofimovsko statytojus, nes
mūsų tarpe jau nebuvo žmonių, pajėgiančių toki
darbą atlikti.

Kaikurių giminės savo mirusiems statė medi-
nius kryželius. Jei buvo leidžiama tiems kryžiams
pasilikti, tai buvo priežasčių: kryžiai buvo tolo-
kai nuo Trofimovsko navigacijos kelio ir sunkiai
iš tolo išžiūrimi. Kita vertus, darbininkės vergės,
matydamos kentėjimo simbolį — kryžių, NKVD
agentų galvojimu, nusiramindavo ir dėl to našiau
dirbdavo. Bolševikų metodai pateisino visas kar-
tais neįtikėtinas išnaudojimo priemones. Bet ir
šioje ledo dykumoje NKVD agentai atidžiai ste-
bėjo kiekvieną vergo judesį. Mokytoja Staniškie-
nė, kartu su savo vyru tundroje rinkusi medžius
kurui, mirusiems savo vyrui Staniškiui pati sura-
do tinkamesnį medį kryžiui ant jo kapo pastatyti.
Kryžiaus užrašas bylojo apie mirusiojo meilę sa-
vam kraštui ir didį tėvynės ilgesį. Šį užrašą tuo-
jau suuodė NKVD, ją iškvietė, tardė kelias valan-
das. Tasai tardymas ją taip sukrėtė, kad sugri-
žusi negalėjo žodžio ištarti.

Mirusiuosius palaidojus naujai atvežtus vyrus
pristatė prie rąstų iš ledo kirtimo darbų. Mūsų
barako žmonės, iškentėję baisų žiemos metą, pra-

dėjo judėti į darbą. Kas galėjo pakilti, turėjo dirbti, gaudamas dirbančiojo maisto kortelę, kartais dar ir žuvies. Kas tik šiaip taip pajėgė, iš paskutiniųjų stengėsi uždirbti rublį, kad galėtų nusipirkti maisto. Išalkusius į darbą varė badas — kitų varovų nereikėjo.

Ten ir šunims prieš kelionę iš vakaro neduodavo ėsti. Alkanais šunimis važiuojant, šunys būdavo baisiai pikti. Bėgdavo vis greičiau ir greičiau, žinodami, kad sekančioje poilsio vietoje gaus žuvies. Kelionėje kajurai alkanų šunų negalėdavo sulaikyti, nereikėdavo jų raginti.

Poliarinės nakties metu žmonės darėsi vis tylesni ir tylesni. Sunykusiame kūne nusilpo ir dvasinė mūsų gyvybė. Kalbėdavome dažniausiai tik apie kurą ir duoną, ir šiose kalbose reikšdavosi žmogaus noras gyventi.

Agitatoriai lankė barakus. Nukamuotiems, žiaurių gyvenimo sąlygų sugniuždytiems, moraliai sunaikintiems ir artimųjų mirties priterkintiems žmonėms tarybinės santvarkos garbintojai aiškino kolchozų statutus ir sudarinėjo nedidelės valstybinių žveju grupes. Kartais skaitė pranešimus net apie tarptautinę padėtį ir, be to, dar pliauškę, kad bežuvaudami praturtėsime. Iki šiol mes savo laikrodžius, esą, pardavinėję kitiems, bet po žvejybos mes tikrai galėsią juos atsipirkti. Tačiau tai buvo tik tušti plepalai, neturį jokios įtakos I mūsų gyvenimą, nes mes turėjome daryti viską, ką mums varovai įsakydavo.

Netrukus sudarė ir iš lietuvių kolchozą „Rybak“ (žvejys), o iš suomių „Severnyj Put“ (Šiau-

rės Kelias"). Vėliau kolchozų centras buvo Bobrovske, apie 70 km nuo Trofimovsko.

Iš kitų žmonių sudarė tris ar net keturias valstybinių žveju grupes. Mažąsias grupes žvejojimo metu, žiemą žvejojančias po ledu arba laivais, buvo lengva varinėti net už kelių šimtų kilometrų jieškoti žuvingesnių vietų.

Atrinkę pajėgesnius jaunuolius ir merginas, į paruoštas roges pasiėmę maisto (vienam mėnesiui), kirvį, nuvalkiotą palapinę, žvejojimo priemones ir paskyrę šiai grupei vadovą iš tundros gyventojų, išvarė į neištirtas Lenos deltos salas. Ši grupė turėjo ten pasilikti tam tikrą laiką stebėti, kada upė išmeta ledą, ištirti ir surasti laivams sustoti tinkamas pakrantes, nuo kurių galima būtų tiesti tinklus po ledu. Menkai aprūpintiems žmonėms šis uždavinys buvo labai pavojingas, nes, ledui pajudėjus, pakilęs vanduo dažnai apsemdavo tokias neištirtas salas. Ir Trofimovsko kaikurių salų viduryje pakilesnėse vietose gulėjo milžiniški taigos medžiai, kuriuos kažinkada vanduo yra palikęs, kai tos salos buvo apsemtos.

Išalkę žmonių organizmai buvo reikalingi maisto, ir, kaip visi poliarinės gamtos gyviai, laukė laukėme, kada išeis ledas, kad galėtume pasigauti žuvies.

G E G U Ž Y J E

Suminkštėjusiame sniege giliai įsmukdavo ir labai sušlapdavo kojos. Saulei ir vėjui sutartinai naikinant sniegą, tundroje pasirodė samanoti lopiniai. Ore skraidė žąsų, ančių, gulbių, žuvėdrų, įvairių kitokių paukščių būriai, jieškodami lizdams vietas. Kadangi saulė nenusileido, tai ištišas paras be pertraukos girdėjome paukščių įvairiabalsį krykštavimą.

Jakutai, valstybiniai medžiotojai (bolševikai šiaurės gyventojų medžoklės verslą suvalstybino, pačius medžiotojus paversdami valstybiniais), pradėjo medžioklę, grįžo iš tundros apsikarstę paukščiais. Medžiotojams buvo uždrausta nušautus paukščius pardavinėti bei keisti į kitus daiktus, nes juos reikėjo atiduoti valstybei. Vilkėti baltųjų lapių (pesc) kailiniais medžiotojams taip pat buvo draudžiama.

Didesniems šalčiams praėjus, sniego audroms tik retkarčiais bepasikartojant, nukasinėjome sniego kalnus nuo barakų durų, atkasdami langelius. Dabar, dienos šviesai išiveržus į barakus, mūsų patalpos buvo drėgnos ir labai dvokė.

Kurgi dingo tie mūsų nelaimės draugai, kurie taip neseniai, dar tik prieš kelis mėnesius, čia gyveno, judėjo ir dirbo, kaip darbščios skruzdės?

Metėme lauk viską, kas buvo supuvę. Šie barakai buvo vienintelė mūsų pastogė, kurioje slėp-

davomės nuo šiauriausios gamtos, vieta, kur ant plikų lentų guldavome atsikvėpti nuo sunkaus katorgos darbo (malkų vežimo, patiems išikinkius į roges) ir gaivindavome skaudančius raumenis. Tačiau ir čia būdavo ne polisis, nes aplinkuma dirgindavo jausmus ir kiekvieną apnikdavo sunkios mintys. Geriau būdavo lauke vilkti sunkųjį jungą ir pavargti, kad nepajėgtum, ir galvoti.

Administratoriai buvo patenkinti mūsų iki šiol atliktais darbais, žiauriają Arkties žiemą jie peržiemojo gerai, sveikutėliai, anot rusų, — „kaip agurkai“.

Statybos planą jie, esą, patenkinamai įvykdė; sielius iš ledo išlaužę ir salon sudėję. Taip su pasididžiavimu kalbėjo direktorius, pabrėždamas, kad naujai steigiamos žvejybos įmonės Bykov'e, Tit-Ary, blogai dirbusios, palikdamos lede sielius, kurių rąstus vanduo atnešęs arti Trofimovsko. Direktorius įsakė ruošti gaudyti pro mus plaukiančius rąstus. Be to, kas dar gyvas, turįs pasiruošti žvejybai, kuri prasidėsianti ledonešiui pasibaigus. O apie šimtus žuvusių žmonių direktorius nė neužsiminė. Ir čia planas su kaupu buvo lengvai įvykdytas.

Dalį žmonių, ledui dar neišėjus, išvarė į tolimas šiaurės salas, kad ten iki ledonešio pasiruoštų žvejybai.

Birželio pabaigoje ledas išėjo. Lietuviai ir suomiai (žvejybos kolchoznikai) sukrovė į laivus (kungas) savo skurdžią mantą, rusų ir amerikiečių gamybos tinklus ir pasileido kelionėn į nurodytas tolimiausias salas. Daugiausia ten buvo moterys su poliarines naktis išgyvenusiais vai-

kais. Šie žmonės dar vilkėjo savo drabužiais ir buvo apsitūloję skudurais. Tik keli stipresnieji darbininkai jau buvo gavę jakutų neišdirbtų odų avalynę, kelias vatos „fufaikas“ (vatinukus) ir kepures.

„Greičiau, greičiau, tik greičiau be kalbų!“ — šūkavo įsakinėtojai. Ir viršininkai neilgai beplaukinėjo laiveliu palei krantą, besižvalgydami, kaip pakrantėje vyksta vergų „įdarbinimas“, nes jie gi turėjo pranešti, kad stengiamasi įvykdyti planas, ir kad čia dirbama išsijuosus. Man pranešė, kad esu paskirta į valstybės žvejus. Apie žvejybą neturėjau nė mažiausio supratimo. Rankas galėjau kilnoti tik iki alkūnių, sąnariai buvo sutinę, cingos žaizdos dar neišnykusios. Bet ne geresnės sveikatos buvo ir jaunuoliai bei kitos siunčiamos moterys. Jos turėjo daugiau vargų, nes reikėjo prižiūrėti ir aprūpinti savi vaikai. Nurodytu laiku buvau pakrantėje. Apsirengiau iš namų atsivežta avikailių skrandute, kuri nuo šalčio ir drėgmės buvo sutrūnijusi, iki juosmens nupuvusi, bet aš ją buvau aplopiusi, apsiuvusi maišo lopais ir taja pat medžiaga paplatinusi. Susijuosiau virvagaliu, apsirišau kaklą, pasiėmiau skudurines pirštines, pririštas virvele, apsiaviau klumpėmis su mediniais padais, apsimaukšlinau stirnos odos kepure, kurią buvau iškeitusi iš jakuto.

Atėjo ir mano bendradarbis. Tai buvo lietuvis studentas T. Buvo malonu matyti, kaip šis jaunuolis, išvargęs poliarinę naktį, apsirengęs skudurais, lengvai judėjo. Aš jį mačiau, žiemai įpusėjus, cingos ir parazitų parblokštą. Tada jis atrodė ne visai pilno proto. Jis buvo netekęs savo

vietos ant narų, susirietęs į kamuolį snausdavo prie ugniakuro, kol jį nuvežė į izoliatorių. Tik vakar buvo mirus jo motina. Visai neseniai mačiau ją pusnuogę, ant narų besėdinčią, nes geriausių savo drabužių gabalus buvo atidavusi vaikams. Jų tėvas vargo Krasnojarsko stovyklose, sesuo ir jaunametis broliukas buvo įjungti į žvejybos kolchozus.

Nors šis jaunuolis gana nepalankiai į mane pažiūrėjo, bet iš įprasto mandagumo padėjo man įlipti į vadinamąjį laivą. Milžiniško ūgio Astrachanės žvejys-instruktorius Tumin vyko drauge su mumis. Mokėmės žvejoti su 80 metrų ilgio tinklu. Jaunuolis irklavo, o aš turėjau užmesti ir ištraukti tinklą.

Pūtė stiprus ir aštrus šiaurės vėjas. Bangos, atsistumiant nuo kranto, smarkiai supo mūsų laivą. Mane pagavo baimė, buvo šalta, o pajudėjus smarkiai gėlė kūnas. Instruktorius metė ir traukė tinklą pats, tarsi manęs čia nebūtų buvusios. Jis nereikalavo, kad jam padėčiau, nors aš ir siūliausi. Vanduo buvo pakilęs, ir žvejyba nesisėkė. Pagavome tik vieną žuvį, 3 kg gražų raudoną „taimen'ą“.

Neilgai žvejoję, instruktoriui įsakius, pasukome į krantą. Išlipdama patekau į šaltą vandenį iki kelių. „Eik, bobule, į baraką, sušlapsi sėdynę“ — pasakė gerasis žmogus. Jis davė man gabalą žuvies.

Buvau labai patenkinta, kad taip greit pasibaigė pamoka, ir džiaugiausi gautu žuvies gabalu. Jutau, kad alkanas jaunuolis taip pat buvo pa-

tenkintas, matydamas, kad turėsiąs žvejyboje atitinkamą padėjėją.

Tą pačią dieną mane pakvietė kontoron ir pri-skyrė prie žuvų sūdymo. Bet vėliau, kaip valsty-binis žvejys, kelias žiemas žvejojau, leisdama tinkluse po ledu.

Žuvų sūdymas vyko ant upės kranto. Ten su-ritinome statines, įtaisėme stalus iš lentų. Atėjo jakutė Starostina — meisteris, direktoriaus civi-linė žmona. Toms, kurios jai patiko, padalijo plo-no audeklo prijuostes kišenėms pridengti ir po peilį; žuvų viduriams išimti ir kraujui išgriebti liepė atsinešti, jei kuri turi, savo šaukštus. Pasta-tė sargybas, kad saugotų valstybės turtą nuo al-kanų šunų, išbadėjusių darbininkų-vergų ir nuo žuvėdrų. Tuo sargu buvo suomė-tremtinė, pava-davusi tikrąjį sargą iš laisvųjų, komunistą, ku-riam tad nereikėjo budėti ir šaltyje būti; be to, tikram partiečiui, jei jis pats nestovėjo sargybo-je, būdavo mažesnė atsakomybė — nereikėdavo atsakyti už trūkumus, jei jų pasitaikydavo. Ta-čiau tokių atsitikimų nebūdavo, nes, kad ir alka-nos, sau lygaus darbo draugo nenorėjome klam-pinti.

Buvome silpnos. Žuvims plauti vandenį nešėme iš upės, tempdamos medinius kibirus į statų kran-tą. Druską gabenome pašlapusiuose maišuose ant nugaros iš tolimesnių vietų, o žuvį pristatinėjo-me sunkiais mediniais neštuvais. Druska ir van-duo, drėkindami aprangą, pasiekdavo kūną; ko-jos mirko vandeny, žuvų ašakos sužeidavo ran-kas, druska jas graužė, o šaltas šiaurys iš upės pusės svilino.

Meistras Starostina žiūrėjo į mus, tolimo krašto jai svetimas moteris, kaip į didžiausias nusidėjėles; tyčiojosi, laikydama mus niekam netikusiomis. „Lodyri! Lodyri!“ (Tinginės, tinginės) — nuolatos ji kartodavo.

Darbo laikas dabar atrodė ilgas, nes kiaurą parą švietė išblyškusi saulė. Darbą pabaigus, dar reikėdavo stoti eilėn duonos nusipirkti, pasijieškoti kuro. Dabar vandeniui pasrūvusioje tundroje toli reikėjo jieškoti kuro, nes arti jau buvo išrinktas, — ir mažiausias šapas buvo paimtas ir su-naudotas kurui. Tačiau tokio darbo, kokį aš dabar dirbau, daug kas pavydėjo. Mat, darbą užbaigus, leisdavo pasiimti žuvų vidurius ir truputėlį taukų. Geros saugotojos, kad nematytų kiek kas ima, nusiukdavo į šoną. Tomis liekanomis motinos išmaitindavo savo vaikus ir išgelbėdavo juos nuo bado mirties.

Neseniai pastatytos Trofimovsko įmonės centre pasiliko tik negausios brigados prie statybų, ūkio reikalams, mažųjų tinklų dirbtuvėms. Kiekvienos rūšies viršininkas stengėsi turėti pajėgesnius ir pareigingesnius žmones.

Barakuose mirusiųjų vietos buvo tuščios. Gyvuosius išsklaidė žvejybai po kitas salas. Tuo būdu vietos barakuose buvo pakankamai. Bet kiekvienas stengėsi pasilaikyti savo vietą ir kitus barakus nesikėlė.

Tik 10 dienų tedirbau visų pavydimą darbą, žvejyba čia pat arti buvo nesėkminga. Todėl Trofimovsko žuvies sudoravimo ir sūdymo darbininkų skaičių sumažino.

Kartą, netikėtai darbovietėje atsiradęs, vienas viršininkų įsakė lietuviams susirinkti savo daiktus ir tuojau sugrįžti pakrantėje prie laivų.

Naujos bėdos jausmas apėmė mus visus, bet reikėjo klausyti įsakymų, nes iš dviejų metų patirties žinojome, kad nepaklausiusieji praranda teisę į duoną. „Atiduok duonos kortelę ir eik kur nori, į visas keturias šalis“ — sakydavo varovai tam, kuris bandydavo nepaklausyti. Kiekvienas tačiau žinojo, kad sniego padengta Arkties dykuma, vandenimi ir pelkėta tundra toli nenuėisi. Tuščiomis rankomis negalima buvo susirasti maisto nei sau, nei vaikams net ir tuo metu, kai ore skraidė paukščių būriai ir vandenyse narstė žuvis. Ten mūsų niekas nesaugojo: nereikėjo spygliuotų vielų, šunų ir sargų. Patikimiausias sargas buvo Arkties gamta. Pabėgimas buvo visiškai neįmanomas.

Kita kitai padėdamos, nešėme savo skaudžiai įgirusius skurdžius daiktus: įvairius lopus, sudėvėtas klumpes, supuvusius aprangos gabalus, skardines, narų lentas, dėžutes ir kt. Kol dar buvome gyvos, negalėjome ir nedrįsime tų daiktų palikti.

Nepaisydami, kad Sagilache nebuvo jokios atvykstantiems pastogės, iš barakų varė visai sunykusius, vos ant kojų besilaikančius, kruvinąją ir pūslės uždegimu sergančius žmones. Į Sagilacho salą vyko: **Dundulienė**, ūkininkė su 7 metų berniuku, ji Trofimovske neteko dukters; **Markavičienė**, darbininkė su 8 metų mergaite, netekusi vyro ir dviejų vaikų; **Garbšienė**, mokytoja, netekusi dviejų vaikų; **mažažemė** (pavardės nepri-

simenu), netekusi dviejų brolių ir motinos; **Vilkaitienė**, mokytoja, su dviem vaikais, netekusi vyro; **Kazlauskienė**, netekusi mergytės, vyko su vyru, kuris Sagilache sušalo, o Kazlauskienė kiek vėliau mirė cinga; **Noreikienė**, tarnautojo žmona, su 6 metų berniuku, nešte nešamu ligoniu, jos vyras mirė stovykloje; **Daniliauskas**, 17 metų amžiaus pajėgė judėti tik kitų pasirėmęs, netekęs motinos ir tėvo, gimnazijos direktoriaus, mirusio stovykloje; **Čakolienė**, ūkininkė, 60 metų amžiaus; **Paulauskienė**, daugiau 60 metų amžiaus, netekusi sūnaus **Misiūnienė**, visai senutė ir ligota; **Lukminaitės**, dvi seserys, vieną jų nešte nunešėme į laivelį, ji tik po metu atsigavo, ją išlaikė jaunesnioji sesuo Irena. Kitas dvi seseris **Lukminaitės**, kaip visai silpnas, palikome Trofimovske ant narų. Kiek vėliau patyrėme, kad jas išvežė į Žiganską, kur jos dirbo lentpiūvėje. Visų, į Sagilachą paskirtų, vienišų moterų vyrai dirbo Krasnojarsko srities vergų stovyklose. Nešte išnešėme paliegusį suomių, 14 metų berniuką, netekusį trijų jam artimų žmonių.

Pats **Lukminas**, atvykęs iš Amerikos į Lietuvą, nusipirko žemės, ruošėsi ūkininkauti, bet okupantų kitoki šiai šeimai likimą lėmė — Lukminų šeima, kaip matome, buvo išgabenta prievartos vergų darbams į Arktį, kur **Lukminas, jo žmona ir du sūnūs mirė**. Iš tos gausios šeimos pasiliko tik keturios liguistos mergaitės.

Atėjęs ūkio vedėjas Sokolovas pasakojo mums, kad saloje Sagilach, į kurią mums teksią keliauti, jakutų žvejai žiemos metu sugavę ir į rūsius sudėję daug riebių žuvų; jas mums reikėsia sudo-

roti ir į statines sudėti. Ten mes galėsime jomis maitintis ir sustiprėti. Be to, toje saloje esą daug vandens suneštų medžių.

Išalkusiems ir šalantiems žybtelėjo vilties kibirkštėlė, kad galėsime ir pavalgyti ir sušilti prie ugniakuro. Apie kitus dalykus negalėjome galvoti. Iš patirties mes jau žinojome, kad veltui klausumėme, kur mus veža ir kas ten mūsų laukia. Jau buvome patyrusios, kad visi atsakymai reiškia tik melą, suktybę arba pajuoką.

Tad ir šį kartą, kaip visuomet varovai kad sakydavo, — „kad bobos nestaugtų“, — viršininkas nuslėpė nuo mūsų, jog Sagilacho sala yra apie 200 kilometrų į šiaurę jūroje, tuo metu paskendusį purve, visuomet šlapia ir plika, be augmenijos, visuomet rūko apdengta.

Laiveliai buvo atokiau nuo kranto, nes po ledonešio vanduo buvo prie kranto nusekęs. Tad mums visoms su savo manta (kaikurioms dar ir su savo vaikais) teko bristi apie pusę kilometro šaltu kaip ledas vandeniui. Ten nuvykusios turėjome iš laivų į krantą išvilkti druską, žinojome, kad naujoje vietoje mes jokios pastogės neturėsime. Laivai atsistūmė nuo kranto. Keleivės tuščiais ir skausmingais žvilgsniais žiūrėjo į kryžių kalnelį, pakilusį augštokame upės krante, šį krantą iš apačios skalavo sraunus vanduo, lyg stengdamasis išgriauti jo pamatus ir norėdamas nušluoti nuo žemės veido čia „planingai vykdyto“ neapsakomai didelio nusikaltimo pėdsakus.

„Cha, cha, cha“ — laivams su aukomis tostant — nusikvatojęs ūkio viršininkas tarė: „Nusikračiau to šlamšto (chlamo)“. Apie tai kiek vėliau

mums papasakojo visa tai mačiusios ir girdėjusios moterys.

Šioje, mūsų paliekamoje, vergų stovykloje žmogaus kančios, juo ilgiau tęsdavosi, juo jis būdavo stipresnis.

Trofimovskas nebuvo tikrai viena įmonėlė. Lenos žiotyse veikė dar ir kitos stambios žvejybos įmonės: Bykove ir Tit-Ary. „Trofimovskij Zavod“ su centru to paties vardo saloje turėjo dar ir poskyrius, „učastki“ šiose salose: Baragasko, Bobrovsko, Tomato, Moča, Sagilach ir Onošino. Ši pastaroji sala buvo pavadinta mūsų direktoriaus vardu. Kaikurie Trofimovsko poskyriai, kaip jau minėta, buvo net 200 km nuo centro. Visos šios įmonės su tūkstančiais vergų ir šimtais tarnautojų priklausė didžiuliam žvejybos trestui, kurio valdyba buvo Jakutske.

Iš žmonių, tvarkiusių Trofimovsko raštinėje •maisto korteles, žinojome, kad vien pirmąją 1941 metų žiemą, statant Trofimovsko įmones, mirė apie 600 žmonių, o mes, atvykusios metais vėliau, palikome čia tiek pat. Apie 1500 žmonių gyvybių kaštavo šis sovietų valdžios „grandiozinio“ žvejybos plano, vykdymas, neskaitant visų tų žuvusių, kurie mirė Lenos krantų miškuose, gamindami toms įmonėms statybos medžiagą.

Vėliau teko nugirsti, kad žvejyba Trofimovske buvo nesėkminga. Bolševikiniai planuotojai buvo apsiskaičiavę. Trofimovsko įmonės vėliau buvo apleistos ir nustojo veikusios.

*

*

*

Nuo 1942 metų rudens iki 1943 metų birželio mėnesio mes, lietuviai ir lietuvės, bolševikams vergaudami, tęsėme Trofimovsko „rybozavodo“ žuvies sudorojimo įmonės Arktyje statybą. Iki 1947 metų vergavome Sagilacho saloje. Iš viso penkeris metus dirbome sunkiausią darbą Arktyje, bet, kai pradėjome fiziniai išsekti, mus iš darbo atleido, tik ne į Krymo sanatorijas sveikatai pataisyti, o ir vėl išgrūdo į Jakutiją (vadinamąją jakutų autonominę respubliką) tolimesnei tremčiai. Matyt, tokia buvo pirmon eilėn NKVD, įmonių ir administracijos ir partijos šulų — šios vieingos, susiklausiusios išnaudotojų trijulės — nuomonė, kad mes, lietuvės moterys, nesusižavėjome nei jų grobuonišku bolšvizmu, nei fiktyviu komunizmu, kad pasiliegame nepataisomos pavergimo ir smurto priešininkės.

1947 m. lietuvių moterų būrelis turėjo išvykti į Jakutską. Bulune visą mėnesį jos laukė laivo Lenos pakrantėje. Laukiančias moteris nufotografavo augšto rango sovietinio biurokrato berniukas, pats nenusimanydamas darąs vergų Sovietijai nusikalstamąjį darbą. Viena tų nuotraukų pateko ir į mano rankas žiauriems laikams, bendram vargui ir kentėjimams Arktyje prisiminti.

Lietuvės, penkis metus sunkiai dirbusios Arkties žvejyboje, tremiamos į Jakutską, Bulune ant Lenos kranto laukia laivo.

MŪSŲ UŽDARBAI

Ne savo noru atvykę, bet prievarta atvežtieji į Arktį darbams, sunkiai užsidirbdavo pragyvenimui būtinas lėšas. Jauniems, pajėgiems ir viengungiams sekėsi kiek gerėliau, bet didį vargą vargo senyvi, mažai uždirbą ir gausias šeimas turį žmonės.

Tik pirmaisiais metais prie labai skubių baidokų iškrovimo ir ūkio darbų, dirbdamos brigadoje, moterys užsidirbdavo iki 150 rublių, o pajėgesni vyrai — iki 200 ir net iki 300 rublių mėnesiui.

Pradžioje, skatindami našiau dirbti, darbų vedėjai patarė mums patiems užrašinėti atlikto darbo rūšį ir normas, nes mums būsią mokama už darbo normų viršijimą (už daiktų pristatymą į atitinkamą aukštį bei jų nunešimą į atitinkamo nuotolio vietą) pagal valstybės atlyginimo normas. Iš tokių paaiškinimų darėme išvadą, kad čia, Arkties įmonėse, veikia dvejopos darbų atlyginimų normos: vietos administracijos laisva nuožiūra ir valstybės nustatytos atlyginimų normos. Kai pagal šį patarimą pradėjome užrašinėti, kiek ir kokio darbo esame padarę, susidarė dideli atlyginimo skirtumai tarp mūsų pačių ir darbo davėjų apskaičiuotų atlyginimų. Norėdami šiuos skirtumus išaiškinti, darbininkai pradėjo vaikščioti į kontorą. Iš čia pasidarė štai kokios kalvarijos: buhalteriai siuntinėjo darbininkus pas atlikto

darbo apskaičiuotojus, šie pas darbų priėmėjus, pastarieji, atsikalbinėdami, kad neturi laiko tokiomis reikalais gaišti, visą kaltę suversdavo mūsų pačių žmonėms-brigadininkams.

Eidami nuo Aino pas Kaipą, darbininkai gaidavo brangų laiką, kurio ir be to reikėdavo daug praleisti, stovint duonos eilėje, o svarbiausia — didelis nuovargis kliudė dirbantiesiems tokias vaikštynes toliau tęsti. Vadinasi, įprastos apgaulės pagalba sovietinės valstybės darbdaviai pakeldavo darbo našumą be jokio už tai užmokesčio.

Darbo žmogaus pavergėjas, sovietinė valstybė, iš menko dirbančiųjų uždarbio atskaitydavo didelės sumas visokiems reikalams:

- 1) vieno mėnesio uždarbį privalomai valstybinei paskolai, atskaitomai lygiomis dalimis per 10 mėnesių; kiekvienas privalėjo raštu pareikšti, kad „savo laisva valia ir su dideliu džiaugsmu prisideda prie paskolos“ (toks buvo iš darbininkų išprievartautas .melas);
- 2) kas mėnuo atskaitinėdavo darbo pajamų mokestį;
- 3) specialų karo reikalams ir
- 4) viengungiams taikomą mokestį; o kiek vėliau dar ir
- 5) „skola“ plėšikiškai valstybei už skurdų maistą, kurį gavome keliaudami Lena į šią žmonių žudymo vietą.

Šios visos išskaitos sudarydavo **apie 25% mūsų uždarbio**. Turint galvoje, kad už negalėjimą išeiti

į darbą (už poliarinių naktų ir baisių sniego audrų nedarbo dienas) nieko negaudavome, tai mūsų uždarius reikia dar gerokai sumažinti. O pagalbos jokios iš niekur!

Pasilikusieji barakuose dėl ligos taip pat jokios pagalbos negaudavo. Net didžiosios mūsų tragedijos metu niekas iš Trofimovsko administratorių neatėjo į barakus pasižvalgyti, kaip atrodo badaujantieji vergai ir jų vaikai. Jei kas neišdavo į darbą, administratoriams buvo aišku, jog tokį vargšą reikia nurašyti ne į nuostolius (valdžia iš to jokio nuostolio neturėjo), bet tik dėl statistikos, kad žinotų, gyvų žmonių skaičių.

Sovietiniams išnaudotojams buvo reikalingi pajėgūs, ištvermingi ir, anot jų, gali kovoti, t.y., sunkųjį darbą dirbti. Mus čia tvarkiusieji „svieto lygintojai“ paliegusiems dažnai kartodavo tokį posakį: „Valgai valstybės duoną be naudos“. Užguitus ir sunkaus darbo bei žiaurių gyvenimo sąlygų priblokštus žmones Trofimovsko „bonzos“ vadindavo „dochliagomis“ (dvėsenomis).

1943 metų vasarą pusgyvius išlikusius darbininkus pasiuntė į tolimesnes nuo Trofimovsko centro salas žvejybai bei žuvies sudorojimui-sūdymo darbams, žuvies sudorotojai-sūdytojai **uždirbdavo iki 120 rub. mėnesiui**, bet vadinamosios vasaros žvejybos ir žuvies sudoravimo sezonas būdavo trumpas. Vandeniui užšalus, žuvies sudorotojus paskirdavo į žiemos meto žvejybos darbus, padarydami juos valstybiniais žvejais (goslovcy). Juos pamokydavo tiesti po ledu 25 metrų ilgio tinklus. Patyręs Astrachanės žvejys-instruktorius šio darbo mokydavo šalčių ir gyvenimo sąly-

gų nuvargintas ir bejėges moteris. Ne visos moterys jo išmokdavo. Tokias instruktoriai laikydavo sau bausme ir net nelaime. Tad ir keikdavo šlykščiausiais keiksmiais.

Žiemos meto žvejojimo darbą moterys atlikinėdavo grupėmis iš dviejų ar net daugiau moterų. Jos gaudavo 3 tinklus. Nors administratoriai brukdavo daugiau tinklų, bet moterys kategoriškai atsisakinėdavo, šioms moterų grupėms reikėdavo iškirsti eketes ir išiminėti iš tinklų žuvį. Dirbome nenormuotą ir nepaprastai varginantį darbą, o likusias 12-14 valandų ilsėdavomės. Visos savaitės dienos būdavo darbo dienos visoje Arktyje, kur dirbdavo vergai ir sovietų valdžios teroro aukos.

Už sugautos žuvies kilogramą mokėdavo po 50 kapeikų, šios rūšies žvejyba sekėsi tik plonam ledui esant, t.y., iki gruodžio mėnesio, kol ledas išaldavo iki 2 metrų; todėl būdavo labai sunku iškirsti eketes ir nebeįmanoma sugauti žuvies.

Tikros žiemos metu, žvejybos sezonui pasibaigus, mūsų darbas Sagilacho saloje buvo:

- 1) klaidžiojant po visas salas, jieškoti kuro ir surinktus medžio gabalus tempti į gyvenvietę ūkio reikalamis;
- 2) iš jakutų žvejojimo punktų rogėmis tempti sugautą žuvį į žuvies priėmimo punktus, apie 8 km kelio;
- 3) sudorotos žuvies statines tempti į tas salas, prie kurių vasaros metu sustodavo laivai jas paimti, o iš ten atgal tempti druską.

Šių varginančių darbų diena iš dienos negalėdavome tęsėti. Tad mūsų uždarbis Sagilacho saloje **siekdavo 30-60 rublių mėnesiui**. Be to, darbo apskaičiuotojai nuolatos sukčiaudavo, sumažindami mūsų uždarbius. To, ką mes čia, Sagilacho saloje, dirbdavome, negalima įprasta prasme vadinti darbu. Tai buvo sąmoningas dirbančiųjų vyrų, moterų ir vaikų kankinimas, šios sistemos trėmimo į Sibirą bei Arktį ir žmonių kankinimo planuotojai buvo sąmoningi žudikai.

Maisto korteles išdalindavo visiems kas mėnuo: dirbantiems, nedirbantiems ir vaikams. Duonos kortelėje buvo nustatyta kiekvienai dienai duonos norma — leista pirkti normos talonu, be kurio niekas negalėjo nusipirkti duonos. Kortelę atėmus, jos savininkas būdavo pasmerktas mirti badu, nes negalėdavo pirkti ir kitų produktų, kurie būdavo pažymėti kituose tos pačios kortelės talonuose, nurodant leistiną pirkimo normą mėnesiui.

Eiliniai darbininkai turėjo teisę pirkti: duonos 600 g (1,5 svaro) vasaros ir 500 g žiemos metu kasdien. Kainos: juoda ruginė duona — 2 rubliai kilogramas, o balta — 3 rub. 50 kap.

Kitų produktų **mėnesinės** normos buvo tokios:

800 g cukraus — 12 rub. kg;

700 g sviesto — 33 rub. kg, arba tiek pat tirpyto sviesto — 36 rub. kg;

250 g arbatžolių — 10 rub.;

100 g tabako lapų galėjo papildomai pirkti pajėgesni ir darbštesni darbininkai.

Eilinių darbininkų, ėmusių tirpytą sviestą ir baltą duoną, įskaitant 250 g arbatžolių, mėnesinė norma kaštavo **107 rubliai 80 kap.** Ėmusių juodą duoną ir netirpytą sviestą — **78 rubliai 70 kap.**

O už tuos mėnesius, kai už ilgesnį darbo laiką leisdavo darbininkams pirkti svygios žuvies (1 kg mėnesiui už 10 rub.), maisto išlaidų sudarydavo 117 rub. 80 kap., antruoju atveju — 88 rub. 80 kap.

Vaikams buvo tokios normos:

400 g duonos kasdien, mėn. kaštavo	24.— rub.
300 g cukraus	3.60
300 g sviesto	9.90
150 g džiovintų vynuogių	3.—
350 g konservuotos mėsos (27 rub. kg)	8.10
2 skardinukės pieno	12.—

Vaiko daviniui išpirkti reikėjo **60 rub. 60 kapėkų mėnesiui.**

Nedirbančiojo normos: 400 g duonos dienai; 500 g cukraus ir 400 g sviesto mėnesiui, kaštavo **43 rub. 20 kap.** Šios normos buvo tokios menkos, kad jomis gyvybės niekas neišlaikydavo.

Iš šių duomenų aišku, kad dirbančiai motinai su vienu vaiku visai maisto normai išpirkti reikėjo uždirbti **138 rub. 90 kap. mėnesiui.** Tokios sumos eilinis darbininkas-vergas niekada, net ir prie labai skubių darbų (jų beveik nebūdavo) neužsidirbdavo. Prisimenant privalomus nuo uždarbių iki 25% atskaitymus sovietų valdžios naudai ir nedarbingas dėl blogų orų neapmokamas die-

nas, vergų atlyginimai ir **šimto rublių mėnesiui nesudarydavo**. Tad nenuostabu, kodėl tremtinių iš tėvynės atsivežtas geresnis daiktelis greit atsidūrė sovietų valdžios pareigūnų medinėse dėžėse (čėmodanuose) ir kodėl skaitlingesnės šeimos būdu išmirė.

Amerikiečiai, siųsdami bolševikams pagalbą, tarp puikiai įpakuotų maisto dalykų, buvo įritinę statines su pašvinkusiais kelių dešimčių metų senumo lašiniais ir dešromis. Veiklusis Trofimovsko prekybos direktorius (rybtorgdirektor) Movrin, pasinaudodamas dideliu dirbantiesiems maisto trūkumu, tuos pašvinkusius lašinius, kaip jau minėjau, išleido į rinką „komercinėmis kainomis“ po 80 rub. kg. Jei kas dar turėjo rublį, šią prekę pirkė, nors šių produktų ir išvirtų negalima buvo valgyti.

Žvejai-jakutai labai mėgo arbatžolių arbatą ir tabaką. Kai pirmuosius du mėnesius mes tų dalykų buvome gavę, jakutai mainais mums atnešdavo iš paviršiaus apdraskytos žuvies ir truputį cukraus, nors patys maisto buvo labai reikalingi. Šie mainai mums padėjo išlaikyti gyvybę. Oficialios žvejybos metu, taip pat ir po jos būdavo draudžiama žuvį gaudyti; bet, žvejybos sezonui praėjus, jakutai dažnai kasinėdavo prie savo jurtų sniegą, jieškodami ten jų paslėptos žuvies.

Žmonės, pas kuriuos dar buvo užsilikęs koks nors daiktelis, vaikštinėdavo palei sovietų vietinės valdininkijos duris, siūlydami keisti į maistą geresnį nors ir labai patiems reikalingą daiktėlį, pavyzdžiu, kad ir medžiagos gabalėlį. Nors šie daiktai, vežant iš Lietuvos, buvo paskubomis iš-

dėti ir sudarė brangų gimtojo krašto prisiminimą, buvo kiekvienam labai brangūs, bet jie patekdavo į pavergėjų rankas už duonos kąsnį ar už reikalingą pinigą.

Iš šių pavyzdžių matyti, kad uždirbto pinigų net maistui nepakakdavo. Tokie buvo tie mūsų uždarbiai.

Aprangos ir avalynės trūkumas buvo pasibaisėtinas. Atvykusiems į šį kraštą pagrindinis darbas buvo prie statybų. Trofimovsko administracija tuoju išrinko stipresnius lietuvių žvejybai ir pasiuntė juos toliau už Trofimovsko ribų. Žvejyba buvo pagrindinis tikslas ir uždavinys, žvejybai pasiųstieji gavo: vatinuką (fufaiką), vata pamuštas kelnes, kepurę ir pirštines. Bet kas turėjo savo apsiaustą ir nuosavą ausinę kepurę, tokie aprangos negavo.

Avalynę sudarė: stirnų odos batai iki kelių arba iš neišdirbtos odos siūdyti batai. Šio apavo padai buvo taip pat iš neišdirbtos minkštos odos. Žvejybai tokie batai netiko: jie praleisdavo vandenį, ir kojos visuomet būdavo šlapios. Tik žiemos metui ši avalynė dėl jos erdvumo būdavo patogiai kojoms nuo šalčio apsaugoti, apvyniojant jas storokai autais, jei kas turėdavo, arba prikemšant tuos neva batus samanomis. Tačiau šio apavo amžius buvo gana trumpas — tokie batai neišlaikydavo nė vienerių metų jiems nustatyto laiko, kuriam juos duodavo; net geriems žvejams ankščiau jų termino neleisdavo įsigyti avalynės. Už šios rūšies apavą reikėjo mokėti po 50-60 rublių.

Ilgus Amerikos gamybos guminius žvejybai tinkamus batus atsiuntė po dviejų metų, bet juos tuojuo išgrobstė viršininkai, nors raštinėse jie po vandenį nebraidydavo. Nedaug tų batų buvo skirta netoli centro žvejojusiems žvejams, o į Sagilachą juos atsiuntė tik ketvirtaisiais metais.

Dirbusieji prie statybų (moterys, senesnio amžiaus vyrai ir paaugliai) nei aprangos, nei avalynės negaudavo. Būtiniausių daiktų negaudavo ir žuvies sudorotojai. Nusimanantiems statybos darbuose buvo leidžiama įsigyti vatinukus arba vata pamuštas kelnes. Ir vaikai nei avalynės, nei aprangos negaudavo. Skalbinių nei sau, nei lovosms-narams taip pat neduodavo; apie tokią prabangą niekas čia nė nepagalvodavo.

Gerokai vėliau pasižymėję žvejai-vyrai artelėje gaudavo nusipirkti Amerikoje gamintos grubios vilnonės medžiagos po 3-4 metrus, o moterims tos pačios medžiagos leisdavo pirkti tik po du metrus.

Kitokius darbus dirbantiems buvo leista nusipirkti po kelis metrus haki medžiagos. Šitomis medžiagomis apsiūdavome savus sudėvėtus, bet dar besilaikančius drabužius; tai tikrai tokia iš tos medžiagos būdavo nauda.

Neprisimenu, kad kas nors darbui būtiniausių drabužių būtų gavęs tiek, kiek jų reikėjo. Paaugliai būdavo blogiausioje ir tikrai be išeities padėtyje. Jiems pritaikydavo mirusiųjų paliktus drabužius. Kad išsaugotume nuo susidėvėjimo autus, iš senų tinklų virvagalių pindavome vyžas.

Trejiems mūsų vargo metams praslinkus buvo leista nusipirkti vatinukas, bet tuo laiku ne visi

turėjo pinigų. Kas pinigų neturėjo, tenkinosi sudėvėtais skudurais. Kartą po 4 metų buvo leista pirkti keletas metrų flanelės, kurios vertę atskaitinėdavo dalimis iš uždarbio. Bepinigiai šia privilegija negalėdavo pasinaudoti; pinigus jie taupė duonai. Išdirbusi penkerius metus Trofimovsko valstybinėje įmonėje, tik vieną kartą gavau pirkti žiemos metų tinkamos avalynės vieną porą, nors žiema čia tęsdavosi 9 mėnesius kasmet.

Už viską mes čia mokėdavome grynais pinigais. Neabejoju, kad sovietų valdžia paslėptu būdu atskaitinėdavo nuomą už tas patalpas, kuriose dėl šalčio, bado, nešvaros ir minimaliausių patogumų nebuvimo išmirdavo šimtai žmonių per keletą mėnesių.

1946 metais daugelį nutremtųjų iš neapsakomo ir neišsivaizduojamo vargo išgelbėjo giminių iš Lietuvos siunčiami siuntinukai.

Šio rašinio tekste nepaminėtos yra dar mano prisimintinos Sibiro stovyklose mirusių tremtinių (vergų) sekančios pavardės:

1. Apanavičius, Algirdas, studentas, sušalo.
2. Apanavičius, mokytojas.
3. Barniškienė, mokytojo žmona.
4. Baltokas, mokytojas (jo sūnus už dienoraščio rašymą Jakutske pasmerktas 5 metams kalėti).
5. Bronevičius, karys iš Panevėžio.
6. Buišas, mokytojas iš Žagarės.
7. Čaplikas, jaunuolis iš Panevėžio.
8. Daniliauskas, gimnazijos direktorius iš Marijampolės ir
9. Daniliauskienė, jo žmona.
10. Dundulis, ūkininkas iš Joniškio ir du jo vaikai-berniukai.
11. Dundulytė.
12. Dovydaitis, paštininkas.
13. Dzikienė, ūkininkė.
14. Dzikutė, amatininke.
15. Giedrikas, jaunuolis, teisėjo šeimos.
16. Guzevičius, mokytojas iš Marijampolės.
17. Garbšys, mokytojas ir 2 jo vaikai.
18. Grinkevičius, banko tarnautojas iš Kauno.
19. Gelleris, prekybininkas.
20. Gibavičius, ūkininkas, Utenos aps.
21. Krištonas, visuomenininkas.

22. Kazlauskas, kooperatininkas, sušalo.
23. Kazlauskienė ir jos mergaitė.
24. Kacienė, prekybininkė.
25. Lukoševičius, tarnautojas iš Šiaulių ir
26. Lukoševičienė, jo žmona.
27. Maknys, siuvėjas iš Marijampolės.
28. Micevičius, karys.
29. Martinaitis, mokytojas iš Joniškio vls.
30. Matulionis iš Marijampolės
31. Misiūnas, mokytojas.
32. Naglius, gydytojas iš Prienų.
33. Paulauskas, tarnautojas iš Šiaulių.
34. Paulauskas, jo vaikas.
35. Puodžius, mokytojas.
36. Stepanovas, dvasiškis.
37. Saulevičius, mokytojas.
38. Sakalauskas, paštininkas iš Kauno.
39. Stanišauskis, buvęs Kėdainių kultūr-
technikų mokyklos direktorius, minis-
teris ir Dotnuvos Ž. Ūkio Akad. prof.
40. Šnaras, ūkininkas.
41. Tautvaiša, savivaldybės tarnautojas iš
Žagarės.
42. Totoraitis, mokytojas iš Marijampolės.
43. Totoraitienė, jo žmona.
44. Varnas, amatininkas.
45. Varnienė, jo žmona.
46. V. Vanagas, studentas iš Panevėžio.
47. Žemaitis, karys.
48. Žukas iš Žagarės.

P A P I L D Y M A S

1941 m. birželio 14-15 d. naktį Lietuvos okupantai — Rusijos bolševikai įvykdė iš anksto jų suplanuotą ir kruopščiai paruoštą nusikalstamąjį darbą — masinį Lietuvos gyventojų į Sibirą išvežimą. Kad visos Lietuvos miestų, miestelių, kaimų, vienkiemių, paskirų kiemų ir butų gyventojus vienos nakties metu pakeltų iš miego ir tūkstančius jų suimtų išvežti, okupacinei bolševikų valdžiai reikėjo sutelkti daug jai patikimų žmonių ir paruošti nemažai susisiekimo priemonių.

Vokiečių okupacijos metu Lietuvos Raudonasis Kryžius turėjo progą surinkti žinias apie pirmųjų masinių išvežimų aukas. R. Kryžiui pasisėkė atrasti geležinkelio važtaraščius ir nustatyti kiekvieno ešelonų vagonų skaičių, išvežamųjų kiekį, ešelonų išvykimo dieną ir paskyrimo stotį. Štai šie duomenys (žr. lentelę 108 psl.).

Iš viso 19 ešelonų, 871 vagonas su 30.432 tremtiniais (žr. „Lietuvių Archyvas“, 2 tomas, Kaunas, 1943, psl. 49).

Vėliau, surinkus dar papildomų duomenų, išvežtųjų skaičius pakilo iki 34.260 asmenų. Ši sovietinio okupanto įvykdytoji pirmoji masinė Lietuvos žmonių deportacija įėjo į mūsų tautos istoriją Baisiojo Birželio vardu.

Kiek vagonų	Kiek žmonių	Kada išvyko	P a s k y r i m o stotis ir kraštas	Važtaraščio numeris
35	1226	VI. 15	Lokot, Altajus	119148
75	2625	VI. 17	Kulunda, Altajus	119154
70	2453	VI. 18	Bijsk, Altajus	119163
71	2487	VI. 18	Bijsk, Altajus	118548
71	2427	VI. 19	Bijsk, Altajus	119159
55	1925	VI. 19	Bijsk, Altajus	119161
59	2067	VI. 17	Barnaul, Altajus	119157
5	170	VI. 15	Začainovo, Altajus	119149
86	3012	VI. 20	Novosibirsk, Sibiras	119164
73	2554	VI. 21	Novosibirsk, Sibiras	119165
43	1505	VI. 21	Medv.Gora, Karelėja	118547
24	841	VI. 21	Medv.Gora, Karelėja	118549
25	876	VI. 16	Starobelsk, Ukraina	119150
61	2135	VI. 19	Starobelsk, Ukraina	119162
59	2066	VI. 21	Starobelsk, Ukraina	119166
29	1017	VI. 21	Kakat-Orenburg, Kazachstan	119167
13	451	VI. 16	Babynino	119153
5	173	VI. 18	Minsk, Gudija	118546
12	422	VI. 22	Orša, Gudija	119172

1941 m. birželio 19 dieną, iš Maskvos atvykęs Rusijos Komunistų Partijos Centro Komiteto lektorius Darbo Rūmų salėje Kaune įmonių ir įstaigų atstovams darė pranešimą apie tarptautinę padėtį, bet, jausdamas susirinkusiųjų sukauptas ir rūsčias nuotaikas pasiaiškino ir dėl įvykdytų išvežimų.

„Kas gi tie išvežtieji? Prostitutės, valkatos, vagys, visuomenės atmatos“ — akiplėšiškai ir begėdiškai susirinkusiems melavo komunistų partijos viršūnės įgaliotinis, šmeiždamas nekaltas bolševikų smurto aukas.

Kadangi 1941 m. birželio 22 d. anksti iš ryto Stalino-Molotovo artimiausias „kraujo ryšiais su-

liedintas" sąjungininkas Hitleris pradėjo Rusijos puolimą, tai per dvi paras visa Lietuvos teritorija buvo vokiečių nacių okupuota. Tuo metu traukiniai su vežamais Pabaltijos kraštų gyventojais, iš viso nemažiau 60.000 asmenų, dar riedėjo į rytus — į Sibirą. Karo sukuriuose tėvynėje pasilikusiems išvežtieji dingo be garso. Iš patekusių į vokiečių rankas Lietuvoje sutelktų rusų karo belaisvių kartais nugirsdavome, kad jiems, vykstantiems į frontą, teko sutikti riedančius rytų link prekinių vagonų ešelonus. Belaisviai iš tų vagonų girdėjo šauksmus, kad juose yra lietuviai, ar latviai, kartais estai.

Užsitęsiam antrajam pasauliniam karui einant į galą ir 1944 metais bolševikams ir vėl artėjant prie Lietuvos sienų, visi kas buvo patyręs bolševikų valdymo būdus bei pergyveno Baisųjį Birželį, kieno giminės ar draugai buvo patekę į enkavedistų rankas, dabar, slėpdamiesi nuo artėjančio sovietinio siaubo, traukėsi į Vakarus.

Rusijos bolševikai, kad geležine užuolaida užsleistų nuo pasaulio akių savo nusikaltimus, valdymo žiaurumus, o ir neįtikėtiną gyventojų skurdą, atskyrė Vakarus nuo Rusijos, taigi ir mus nuo antrą kartą bolševikų okupuotos Lietuvos.

1948-49 metais žiaurusis okupantas ėmėsi ūkininkų apiplėšimo, sukolchozindamas visos Lietuvos žemės ūkį. Šis bolševikų smurtas sukėlė pasipriešinimą. žvėriškam okupanto siautėjimui ir žudymams nebuvo ribų. Ištremtųjų į Sibirą, Vorkutą ir kitas vergų darbo stovyklas ši kartą dešimteriopai prašoko 1941 metais išvežtųjų ir nužudytųjų skaičius.

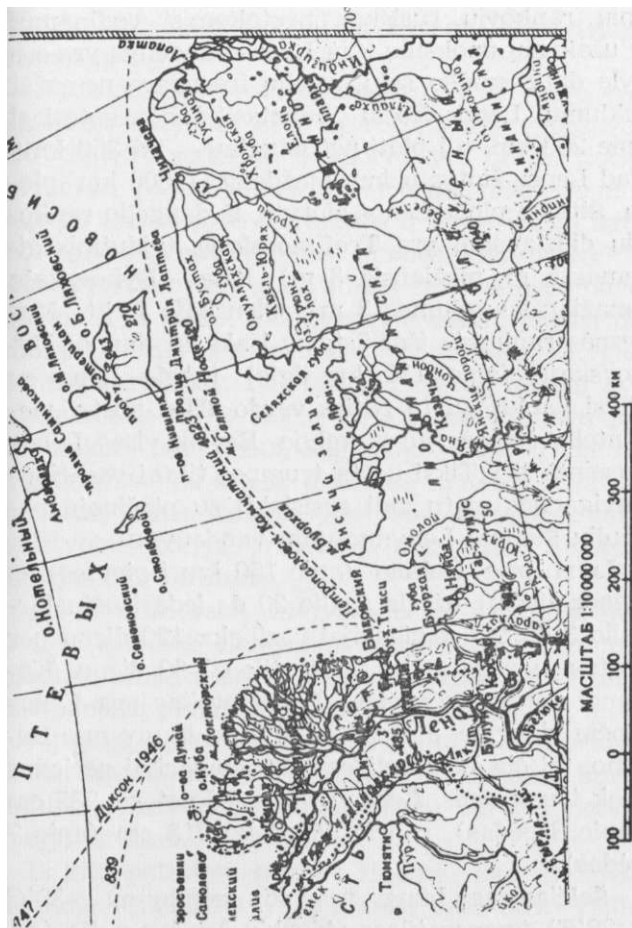
Betgi, dabar bolševikų „geležinėje užuolaidoje“ vis daugiau ir daugiau atsiranda skylių, štai kad ir šios knygelės autorė H. Tautvaišienė dabar, 20 metų praslinkus kai buvo iš Lietuvos išvežta, pasakoja mums apie savo asmeninius ir daugelio kitų 1941 m. į Sibirą išvežtųjų kryžiaus kelius.

Čia pridėjame žemėlapių brėžinyje atskira linija pažymėtas 1941 metais išvežtųjų kelias iš Lietuvos į Krasnojarsko ir Bijsko Altajaus krašte sritis (žr. 120-121 psl.). Tremiamiems ši kelių tūkstančių mylių nepaprastai varginga kelionė tęsėsi 3 savaites.

Metams praslinkus, 1942 metais iš ištremtųjų į Altajaus, Krasnojarsko ir kitas vietas išrinko kelis tūkstančius lietuvių trėmimui į pačią šiaurę — į Arktį žvejybos darbams. Kelionė iki Lenos (Osetrovo) buvo vykdoma įvairiausiomis susisiekimo priemonėmis, bet nuo Osetrovo tremiamuosius vežė Lenos upe baržomis - baidokais iki pat paskyrimo vietos apie 3.000 km (2.000 mylių). Ši kelionė tęsėsi tris mėnesius. Ir šį kelią skaitytojas gali matyti žemėlapių brėžinyje.

Lenos upė (jakutų kalba — Joliujona) yra viena mūsų planetos didžiausiųjų upių. Jos ilgis 4.270 km, nors pagal kitus šaltinius — 5.014 km (daugiau 3.000 mylių). Lena prasideda Irkutsko srities pietinėje dalyje netoli Baikalo. Atlikusi minėto ilgio kelią ir iš milžiniškos teritorijos (savo baseino) surinkusi gausius vandenį, Lena įlieja juos į Šiaurės Ledynuotojo vandenyno Laptevų jūrą. Savo žiotyse, kaip matyti iš pridėto Lenos žiočių žemėlapių, upė sudaro daug išsišakojimų, kuris žemėlapyje atrodo lyg ir „buketas“.

Lenos žiotys — kairėje; Janos — dešinėje

Iš Lenos baseino žemėlapis, paimto iš Didžiosios Sov. Enciklopedijos, 1953 m. Nr. 24.

Lenos žiočių minėtasis „buketas“ yra ne kas kitas, kaip upės vandenų išvagoti šimtai atskirų upių, rankovių, rusiškai „protokomis“ vadinamų, ir užakusių upokšnių, čia Lenos vandenys yra supylę daug smėlio salų, salelių ir sudarę nemažai seklumų. Lenos žiočių „buketas“ į šiaurę tęsiasi apie 200 km, o į plotį net daugiau — iki 350 km. Tad Lenos žiotys užima maždaug 60.000 km² plotą. Šitame plote Lenos žiotyse, iš daugelio rankovių didžiausioji yra **Trofimovskaja** (vidutinis gilumas 5 m, mažiausia 3 m). Kita — **Bykovskaja** (mažiausias gilumas 3 m). Olenskaja ir kt. Mažesnės rankovės išdžiūsta ir išsala iki dugno. Bykovskaja (apie 130 km ilgio) jungia Leną su Tiksi įlanka, su to paties vardo **Tiksi** uostu, vieninteliu šiaurės jūros kelyje. Beveik visas Lenos baseinas per Tiksi uostą trumpos tiktai vasarinės navigacijos metu gali susisiekti su plačiuoju pasauliu Šiaurės Ledynuotuoju vandenynu.

Lena prie **Buluno** (apie 150 km į pietus nuo Lenos žiočių) užšąla spalio 20 d., ledą išneša birželio 3 d., tad navigacijai pasilieka 120 dienų per metus, o vegetacijai tenka tik 60-90 dienų. Kadangi vergų gyvenvietė Trofimovskas yra Lenos žiočių viduryje, maždaug 300 km į šiaurę nuo Buluno, tai čia šalčiai didesni ir navigacijai periodas kiek trumpesnis. Lenos deltoje ledo storis 235 cm (apie 8 pėdas), o prie Jakutsko 213 cm (apie 7 pėdas).

Šalčiausias būna vasario mėnuo su -33°C (-28°F) temperatūros vidurkiu žemiau nulio (zero); šilčiausias liepos mėnuo su temperatūros vidurkiu $-8,9^{\circ}\text{C}$ ($+48^{\circ}\text{F}$) šilumos. Tad nuo spalio

iki birželio imamai, arba 8 mėnesius temperatūra būna žemiau nulio, tik liepos mėn. nėra rytinių šalnų. Poliarinės naktis čia tęsiasi ilgiau dviejų mėnesių.

Aprašomasai Trofimovskas su jame vergų patatytą žvejybos bazę „Trofimovsky rybozavodu“ (žuvies sudoravimo įmone) yra Lenos žiočių viduryje; jis pažymėta žiočių originaliame žemėlapyje. Žemėlapyje pažymėtos ir kitos vergų darbo išnaudojimo žvejybos įmonės: **Bykovsky** ir **Tit-Ary**. Tad rusų geografas šios vietovės buvo žinomos. Iš visko, kas pasakyta aišku, jog išvardintose vergų gyvenvietėse klimatinės sąlygos buvo žiauriausios. Bet žvejybos vergų darbai vyko ir kitose Lenos žiočių vietose, net Laptevų jūros salose, pavyzdžiui, **Sagilacho** saloje. Į čia H. Tautvaišienė su kitais, didžiama moterų, 1943 m. pavasarį buvo išsiųsta žvejybos darbams, kaip valstybinis žvejys, priklausęs betarpiškai Sovietų Rusijos biurokratams.

Jei Trofimovsko žvejybos bazei priklausė nemažas skaičius Lenos žiotyse įsteigtų žvejojimo punktų, tenka manyti, kad visos kitos bazės taip pat panašių punktų buvo prisisteigusios tiek, kiek jos pajėgė aprėpti. Knygelės autorė mini, kad iš karavano, vežusio vergus Trofimovskui, buvo išskirtas lietuvių ir Lietuvos žydų būrys Bykovo žvejybos bazei.

Iš kitų patikimų šaltinių žinome, kad Bykovo įlankoje veikusi žvejybos įmonių bazė buvo vadinama **Bykovski Mīs** (Bykovo iškylulys). Į šią bazę tais pačiais 1942 metais, prieš žiemą, buvo atgabenta net keli tūkstančiai vergų, išimtinai lie-

tuvių. Ir šiuos, kelionėje išvargusius, iškėlė į pliką krantą šalčiams, vėjams be atitinkamos ap-
rangos ir be pastogės. Kaikurie atvežtųjų buvo
tuo laimingi, kad sugebėjo pasislėpti ir laikinai
įsitaisyti po apversta valtimi; bet visiems kitiems
teko nakvoti atvirame lauke. Atvežtieji patys ka-
sėsi žemėje jurtas, primityviškiausiu būdu jas
įrengdami: apšaldytas ledu rėmas atstojo įstik-
lintą langą, — tokį rėmą įtvirtindavo sniegu ati-
tinkamoje vietoje. Žiauriausioms sniego audroms
„purgoms“ siaučiant, vergus versdavo tikrinti
eketes ir išiminėti iš tinklų žuvį nuogomis ranko-
mis. Prie ekečių audrų metu eidavo, kietai laiky-
damiesi virvės, pritvirtintos prie jurtos. Virvei
nutrūkus ar nuo jos pasimetusiems, grėsusi tik-
riausia mirtis audrų sūkuriuose. Toks likimas iš-
tikęs lietuvių-mokytoją, kurią purgai apriimus, ra-
dę sušalusią tik per porą metrų nuo jurtos. Du
jos vaikučiai, motinai nesugrįžus į jurta, buvo
rasti mirę nuo šalčio ir bado. Bykovsky Mis ba-
zės žvejyboje iš kelių tūkstančių lietuvių nutrem-
tųjų gyvi išliko tik keli šimtai, tiksliau sakant,
tokių laimingųjų buvę tik 10%. Iš čia galima da-
ryti išvadą, kad išvežtųjų vergų šioje bazėje buvo
keli tūkstančiai.

Apie vergų gabenamų į Janos upės žiočių žve-
jybos žiaurų likimą jau minėta autorės. Tad iš-
vardytose vietovėse (Lenos, Janos ir kitų šiaurės
Sibiro upių žiotyse) keliolikos šimtų kilometrų
ilgio pajūrio juostoje veikė žvejybos bazės ir jų
įmonės su plačiai išsišakojusiu žvejybos punktų
tinklu.

Trėmimo į Sibirą klausimu čia ėmiausi išsitar-

ti todėl, kad turiu savo patirtį iš caro laikų. 1912 metais kartu su kitais, katorgos bausmę atlikusiais, buvau ištremtas į Sibirą karo teismo atimtų teisių atgauti. Buvome atvežti Irkutskan ir patalpinti persiunčiamiems skirtuose kalėjimo barakuose. Liepos pabaigoje gavau paskyrimą į Kirensko apskritį (apie 800 km nuo Irkutsko į šiaurę); kitas tos pačios bylos draugas buvo kur kas laimingesnis — jis gavo Muchtują, prie Lenos, Jakutų apygardoje apie 500 km dar už Kirensko. Tad į paskirtas trėmimo vietas turėjome plaukti Lena.

Kadangi Lena tik gegužės mėn. pabaigoje būna tinkama navigacijai, tai vasaros metu taja upe į šiaurę anuomet išplaukdavo tik trys tremiamųjų po 300 žmonių partijos. Paskirtų į šiaurę Irkutske nelaikydavo, nes persiunčiamajame kalėjime nebuvo tiek vietos. Todėl visus, šiaurei bei vadinamoms Lenos partijoms skirtus, varydavo etapų į Aleksandrovską (apie 80 km nuo Irkutsko į vakarus) ir ten persiunčiamajame Aleksandrovsko kalėjime koncentruodavo ir formuodavo Lenos partiją į šiaurę. Aleksandrovske veikė dar ir antras išgarsėjęs Aleksandrovsko katorgos kalėjimas, kuris ir bolševikų laikais savo garso dėl žiauraus režimo nebuvo praradęs. Apie tai teko skaityti ten kalėjusių pasisakymus. Tremiamieji, gavę paskyrimą į šiaurę rugpiūčio antroje pusėje, kai trečioji ir paskutinė Lenos partija jau buvo iškeliausi, turėdavo laukti sekančių metų birželio mėnesio Aleksandrovsko persiunčiamajame kalėjime pirmosios pavasarinės Lenos partijos išplaukimo. Šios „laimės“ kandidatams tatau reiškė

nepelnytą ir papildomą 9 mėn. kalėjimo bausmę.

Tremiamiems į šiaurę Lenos upe plukdyti Kačuge ar žigalove (prie Lenos, apie 400 km nuo Aleksandrovsko), carų Rusijos administratoriai statydavo tris „plauskus“ (tremtiniams Lenos upe vežti baržos vietinis pavadinimas). Kiekvienas tų „plauskų“ (baidokų) buvo 300 žmonių talpos. Mat, šie baidokai, nuplukdę kalinius ir jų sargybinius - kareivius, nebegriždavo, nes juos plukdyti prieš Lenos srovę neapsimokėdavo, o garo vilkikų Lena anuomet neturėjo. Todėl kiekvienai Lenos partijai kasmet statydavo vis po vieną baidoką. Atrodo, kad bolševikai vežamuosius į šiaurę plukdė tokiais pat ar panašiais baidokais („plauskais“), kokius buvo sugalvoję caro biurokratai.

Iš H. Tautvaišienės aprašomos tremtinių kelionės Lenos upe, galima suprasti, kad ši kelionė jau neatitinka carų laikais vykdytų tremiamųjų kelionių į šiaurę Lenos upe. Bolševikai pakeitė trėmimo būdus, priemones ir daug daugiau, negu dešimteriopai padidino tremiamųjų į šiaurę skaičių, t.y. pakėlė jų „produkciją“. Lenos paupiais, jų miškinguose plotuose-taigoje, bolševikai pristeigė miškams kirsti ir medienai apdoroti nemažai vergų darbo stovyklų, įrėngė dar ir kitokios pramonės, o Arktyje, upių žiotyse (tatai aišku iš autorės pasisakymų) įsteigė daug žvejybos įmonių su tūkstančiais jose vergų: moterų, paliegusių ir net nepilnamečių, dirbusių prievartos darbus. 1942 metais tremiamus į šiaurę lietuvius gabenė ne kuris nors caro laikų sukaltas „plauskelis“, bet ištisas šios rūšies baidokų karavanas

(vilkstinė), .motorizuotų vilkikų velkamas. Bolševikai vergų transportus sudarinėjo Osetrove, augščiau į šiaurę, kur upės vandenys žymiai gilesni, tad ir baidokų talpumas buvo kur kas didesnis. Dabar ir kiti keliai į šiaurę jau ne tie, kokie buvo prieš 50 metų.

Būtų daugiau darbo aprašinėti caro laikų tremiamųjų keliones garsiuoju ir istoriniu Jakutų traktu,ėjusiu iš Irkutsko iki Kačugo ir žigalovo prie Lenos, kuriuo ir pėsti, ir žyginiais arkliais „čaldonų“ (vietos valstiečių) ir buriatų vežimėliais tremiamieji tuo traktu atlikdavo 30 km (20 mylių) dienos žygio normas. Trakto pakelėse, didesnėse gyvenvietėse žygiuojančius po savo stogu priglausdavo „katalažkos“, kur jų laukdavo šilto kraujo išalkusios blakės. Traktu žygiuojančios tremiamųjų grupės būdavo neskaitlingos, iki 30 asmenų. Tokiam skaičiui susidaryti 1912 metais pakakdavo laukti trejetą savaičių Irkutske. Šios Jakutų trakto grupės susidarydavo Lenos keliui į šiaurę užsidarius: rudens, žiemos, pavasario metu, kai tremiamuosius skirdavo į artimesnes Vercholensko apskrities tremtiniams skirtas vietas. Trėmimas į artimesnes vietas nebuvo caro administracijos malonė. Irkutsko ir Aleksandrovsko persiunčiamųjų kalėjimų barakus reikėdavo tuštinti naujai atvežamiems iš skaitlingų Rusijos kalėjimų, kuriems pagal visokius caro valdžios nuostatus priklausė trėmimas.

Paskaičius H. Tautvaišienės sunkiai įtikėtinus, šiurpulingus ištremtųjų buities pavaizdavimus bei jų kančių aprašymus, reikia žinoti, kad carų laikais trėmimų į Arktį nebuvo. Politinius tremti-

nus daugiausia ir beveik išimtinai koncentruodavo Jenisėjaus, Irkutsko ir Jakutsko srityse ir pačiame Jakutske. Iš čia tiesia linija dar 1.200 km iki Arkties. Ir į Jaktuską netremdavo priverstiniais darbams. Būtų negirdėtas įvykis, jei ir į Jakutską būtų tremiamos moterys, vaikai ir senyvo amžiaus žmonės. Carų laikais į Jakutiją pradėta tremti tik nuo 1886 m., kai caro biurokratai nusistatė politinius tremti Jakutijon vadinamąja **administracine tvarka** (be teismo sprendimo). Bet svarbiausia, kad administracine tvarka nubaustieji politiniai tremtiniai carų laikais gaudavo **pašalpas**: Jakutske 244 rub., Vidut. Kolyoje — 216 rub., Verchojanske — 180 rublių metams. Nereikia pamiršti, kad ir bolševikų priverstiniais darbams į Arktį gabenamieji yra nubausti administracine tvarka, be teismo, kad ir bolševikinio, sprendimo. Kokias „pašalpas“ gavo bolševikų prievartos būdu išgabantieji į Arktį, atsakymą duoda H. Tautvaišienės aprašymas.

Apie carų metais trėmimą Jakutijon žinojome tiksliai tiek, kad gyvenimo sąlygos ten buvo žiaurios: toli nuo pagrindinių kultūros centrų, sunkus su centrais susisiekimas, ištremtųjų medžiaginę būklę lydėjo chroniškas alkis, žiaurios klimatinės sąlygos skatinusios susirgimą reumatizmu, cinga, širdies sutrikimais. Tatai slegiančiai veikė žmonės, todėl buvo žymus savižudybių ir pamišimų skaičius.

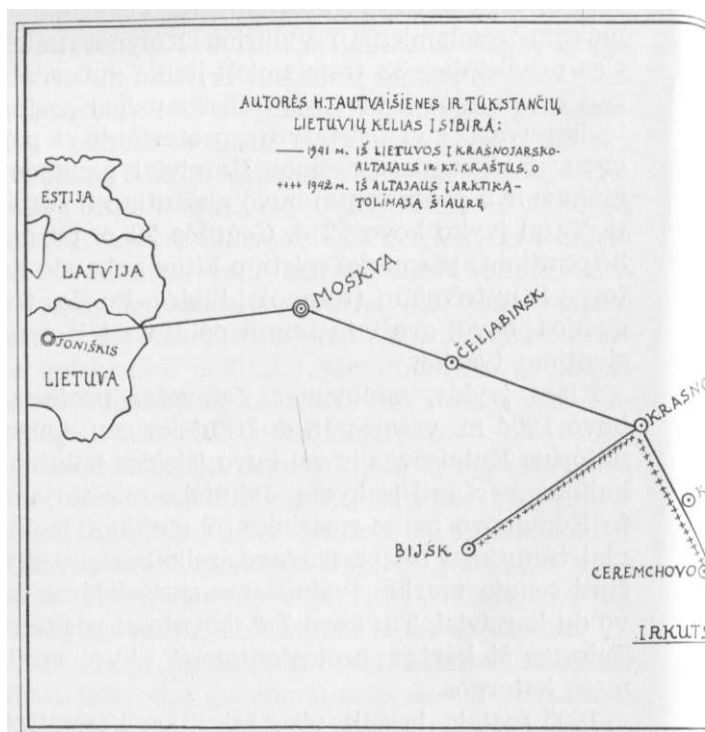
Ištremtieji protestuodavo. Dėl to įvyko keletas stambių pasipriešinimų. Vienas tų susikirtimų su valdžia vadinamas **Jakutsko tragedija**, prasidėjo sekančiai:

1889 m. Jakutsko gubernatorius Ostaškin panaikino tremiamiesiems į Vidurinę Kolymą kaiku-
rias privilegijas. 33 tremiamieji įteikė gubernato-
riui asmeninius protestus. Gubernatorius pasiun-
tė kareivius, kad pristatytų „protestantus“ poli-
cijon. Kaikas pasipriešino. Kareiviai panaudojo
ginklus ir 5 protestantai buvo nušauti, o 8 sužeis-
ti. Tatai įvyko kovo 22 d. Gegužės 22 d. teismas
3 tremtinius pasmerkė mirti, o kitus nubaudė ka-
torga ir nutrėmimu (teismo) į Sibirą. Po šios tra-
gedijos buvo grąžinta senoji politinių į Kolymą
siuntimo tvarka.

Kitas įvykis, vadinamas **Jakutsko protestas**,
buvo 1904 m. vasario 18 d. Irkutsko gen. guber-
natorius Kutaisovas ir vėl buvo išleidęs politinius
kalinius varžantį įsakymą. Jakutsko mieste jaku-
to Romanovo name susirinkę 57 ginkluoti politi-
niai tremtiniai užsibarikadavo, reikalaudami grą-
žinti senąją tvarką. Įvykusiame susišaudyme žu-
vo du kareiviai. Tik kovo 7 d. kovotojai pasidavė.
Teismas šį kartą „protestantams“ skyrė po 12
metų katorgos.

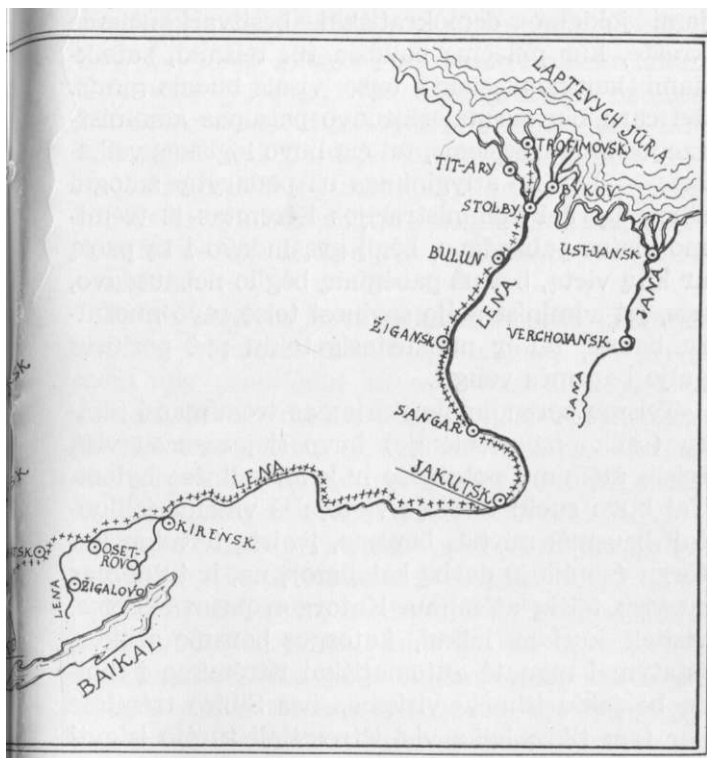
1905 metais beveik visi, Jakutijon ištremtieji,
valdžios lėšomis buvo grąžinti Rusijon. O 1917
metų revoliucijos išvakarėse Jakutske buvo tik
apie 300 politinių tremtinių.

Ir iš Lietuvos carų laikais daug kas buvo iš-
tremtas į Sibirą. Ypač po 1831 ir 1863 metų ne-
pavykusių sukilimų tūkstančiai buvo išvaryti į
Sibirą etapais pėsčiomis. 1896 m., atlikęs 12 metų
kalinimą Šliselburgo tvirtovėje, į Vidurinę Koly-
mą buvo ištremtas socialistas Liudvikas Janavi-
čius, kuršėniškis, 1902 m. ten nusižudęs. Į Jaku-

tiją administracine tvarka buvo ištremtas Kazi-
mieras Ūdra (Garšvių organizacijos dalyvis) 5
metams ir apgyvendintas Čurapčioje, apie 100
km nuo Jakutsko. 1905-08 metais ištremtieji į
Sibirą ir katorgas LSDP nariai taip pat tenka įri-
kiuoti į carų Rusijai nusikaltėlių grandinę. Ta-
čiau bolševikinių Lietuvos okupantų trėmimai
prašoka viską, kas praeityje yra buvę.

Carų laikais praktikuota dviejų rūšių trėmi-

mai: administracine ir teismų sprendimų tvarka. Administracinius trėmimus skirdavo caro biurokratai, kai žandarai, tardytojai su prokurorais dėl įrodymų nebuvimo ar jų nepakankamumo negalėdavo įtartiesiems asmenims teismuose iškelti bylų; tokius tad savo nuožiūra tremdavo administracija, vidaus reikalų ministrui nutarus bei pritarus. Tokios rūšies trėmimai buvo administracijos sauvalės aktai, nežinomi ir nepraktikuo-

jami jokiame demokratiškai besitvarkančiame krašte, kur piliečius baudžia tik teismai, suteikdami kaltinamiesiems teisę visais būdais gintis. Jei carų biurokratai skirdavo pašalpas administracijos ištremtiesiems, tai čia buvo logiškas veiksmas — lyg ir atlyginimas už padarytą žmogui skriaudą. Jei administracijos ištremtas iš trėmimo vietos pabėgdavo, bėglį gražindavo į tą pačią ar kitą vietą, bet už pabėgimą bėglio nebausdavo, nes, jei administracija savinosi teisę savo nuožiūra bausti, tai ir nubaustasis tokiu pat požiūriu galėjo bausmės vengti.

Teismų sprendimais skiriamas trėmimas į Sibirą (ssilka na poselenije) buvo siejamas su visų teisių atėmimu politinėse ir kriminalinėse bylose. Tai buvo sunki trečioje vietoje iš viršaus įeiliuotoji bausmė: mirties bausmė, įvairių terminų katorga (sunkiųjų darbų kalėjimo), na, ir trėmimas su visų teisių atėmimu. Katorgon pasmerktiesiems, vistiek kuriam laikui, katorgos bausmę atlikus, įstatymai numatė automatiškai ištrėmimą į Sibirą be jokių išimčių visiems, nes Sibiro trėmime per tam tikrą laiką visi ištremtieji turėjo įsigyti prarastas teises iš naujo. Išgyvenusieji trėmime 10 metų, jei nebūdavo amnestijų, įsigydavo „valstiečio iš ištremtųjų“ teises, kas suteikdavo teisę kilnotis iš vietos į vietą Sibiro ribose, šių kategorijų ištremtieji jokių privilegijų neturėjo. Atvežti į skirtą gyventi valsčių, jie turėdavo visišką laisvę judėti valsčiaus ribose ir visu kuo patys turėdavo apsirūpinti. Šios rūšies tremtiniams pabėgus iš skirtos apsigyvenimo vietos, teismai skirdavo tris metus katorgos be teisės pasinaudoti

bausmę mažinančiomis nuolaidomis ir su privalomu į retežius sukaustymu visam bausmės laikui.

Sovietų Rusijoje, kur nėra valdžios padalos, kur įstatymus leidžia, vykdo ir teisingumo žiūri diktatūrinė valdžia, kur nėra nepriklausomo teismo, carų valdžios praktikuotieji trėmimai pasiliko, tik jų vykdymas įgijo masinių išvežimų pobūdį. Kiekvienas tai žino, tad ir aiškinti jo atskirai netenka.

Bet ir Sovietų Rusijos baudžiamasis kodeksas numato trėmimus teismo sprendimais „su privalomu apgyvendinimu kitose vietose“. Kodeksas numato dar ir kitokią bausmę: „laisvės atėmimą pataisomose darbo stovyklose tolimose Sovietų vietovėse“. Ir pirmasis, ir antrasis atvejai atitinka carų laikų trėmimų (ssylka na poselenije) ir katorgos bausmę. Tai, anot priežodžio, yra tie patys vėžiai, tik ne viename krepšyje.

Į Altajaus kraštą atvežtiems lietuviams išdavė asmens pažymėjimus, kuriuose jie buvo įrašyti tremtiniais („ssilnyje“). Kadangi joks dar ir sovietinis viešas teismas iš Lietuvos išvežtųjų bylų nesprendė ir trėmimo bausmės jiems neskyrė, tai aišku, kad visi išvežtieji buvo sovietinių biurokratų sauvalės aukos bei administracinai tremtiniai. Tačiau autorė H. Tautvaišienė pažymi labai įdomų dalyką, kad nuvežtiems į Arktį tremtiniais nei iš šio, nei iš to išdavė kitus dokumentus, pagal kuriuos jie buvo „spec pereselencais“ (ypatingi persikeliantieji) pavadinti. Šis pavadinimas išvežtiems į Arktį lietuviams buvo taikomas tik iki 1956 metų. Po to jie ir vėl pasidarė tremtiniai (ssilnyje). Tokie dokumentų kaitaliojimai be rim-

tos priežasties, taip sau, nedaromi. Jei H. Tautvaišienė net keliose vietose nebūtų minėjusi Amerikos, amerikiečių prekių ir maisto produktų, atvežtų į Arktį, tai tas dokumentų kaitaliojimas būtų labai sunkiai suprantamas. Neabejotinas amerikiečių Arktyje lankymasis atskleidžia bolševikų gudrybių paslaptį.

Bolševikai numatė ir prileido, kad esant ir kiečiausiai kontrolei ir visiškai vergų izoliacijai, galėjo atsitikti, kad į Tiksi uostą atplaukusio kurio nors JAV laivo jūrininkai galėjo patirti, kad žvejybos įmonėse dirba ne laisvi žmonės, bet vergai. Tuomet kiltų toks skandalas, kokių bolševikai jau buvo patyrę kiek anksčiau, kai iš Archangelsko į Angliją atplaukusiame su medžio kroviniu laive, laivą iškrovusieji darbininkai — anglai, ant iškraunamų lentų pastebėjo raudonos spalvos (krauju) užrašus, kad tos prekės pagamintos bolševikinės Rusijos vergų. Dėl šio radinio laisvojo pasaulio darbininkų organizacijos Sovietų Rusijos gaminiams paskelbė boikotą, atsisakydami tokias prekes iš laivų iškrauti.

Jei panašus dalykas pasikartotų Arktyje, bolševikai pakištų žvejyboje dirbančiųjų dokumentus su „spec pereselencu“ pavadinimais. „Pereselenc“ rusų kalba reiškia savo noru kitur išsikėlusi gyventi asmenį — laisvą kolonistą. Tai būtų tas pats, ką amerikiečiai pionieriais vadina. Karui pasibaigus, komedijų su amerikiečiais vaidinti nereikėjo. Tad 1956 m. mūsų tremtiniai ir vėl pasidarė, kuo buvo buvę, — išnaudojami ir beteisiai vergai. Šis pavyzdys rodo, kokių bolševi-

kai klastojimų griebiasi, kai klasta naudinga režimui.

Suomius miškų darbams į Lenos pakrantes atgabeno 1941 metais, t.y., metams praslinkus po rusų išprovokuoto karo su suomiais — po karo paliaubų. Nėra abejonės, kad Sovietų atplėštoje nuo Suomijos teritorijoje (Viipuri apylinkėse ir Karelijoje) pasiliko paskiros suomių šeimos. Joms tad ir suomiams bendrai bolševikai atkeršijo už gėdą, kurią jie patyrė kare su suomiais. Krinta į akį, kad žiauriose Arkties sąlygose vergų darbą dirbo: lietuviai, suomiai, Lietuvos žydai ir jakutai, o rusai čia buvo tik tvarkytojai. Taigi, šitai yra aiškus tautų genocido pavyzdys.

1941 m. bolševikai iš Lietuvos išvežė įvairiausių padėčių ir profesijų žmones, visiškai nesiškai tydami su išvežamųjų specialybėmis, patirtimi ir šeimynine padėtimi, pastaruoju atveju turiu galvoje šeimas su mažamečiais vaikais ir paliegusiais senyvo amžiaus žmonėmis. Pažinojau žiauria mirtimi šiaurėje mirusį profesorių Vincą Vilkaitį, retą žemės ūkio specialistą. Profesorius, šalia darbo Dotnuvos žemės ūkio akademijoje, vadovavo Žemės ūkio rūmų išlaidoms Augalų apsaugos

**Prof. Vincas Vilkaitis,
Dotnuvos žemės ūkio akademijos rektorius**

stočiai. Profesorius buvo reto pareigingumo ir tvarkingumo mokslo žmogus. Kuo krito į akį okupantui prof. V. Vilkaitis, sunku buvo suprasti, kai žinia apie jo išvežimą pasiekė Kauną. 1919-20 m. Šiauliuose pažinojau jauną mokytoją Arvydaitę, būsimąją Vilkaitienę. V. Vilkaitis Berlyno universitete studijavo gamtos mokslus ir ten pat įsigijo daktaro laipsnį. Arvydaitė studijavo Berlyne ir Prancūzijoje kalbas. Nejaugi tikrai dėl to, kad žmonės kažkada gyveno Vakaruose, bolševikams jau buvo priešai?

Bolševikai, okupavę Lietuvą, tuoju iššlavė jos aruodus, pagamintas ir gaminamas gėrybes nukreipė į Rusiją, tačiau to okupantui buvo maža. Jis paslapčiomis tykojo darbo jėgos. Baisiojo Birželio naktimis jis jos prisimedžiojo: darbininkų Deveikos, Markevičiaus, tarnautojos Ašmantienės, mažžemės Daunienės ir daugelio kitų šeimas su mažamečiais vaikais nugrūdo į Sibirą ir į Arktį sunaikinimui.

Iš B. Armonienės, buvusios tremtinės, neseniai išėjusios anglų kalba knygos „Leave Your Tears in Moscow“ (Palikite ašaras Maskvoje) patiriame, kad dabar Irkutske veikia du nauji kalėjimai: NKVD tardomiems bei teisiamiems ir Nr. 104 kalėjimas jau nusmerktiems — Irkutsko priemiestyje. Be to, apie 100 km į šiaurę nuo Irkutsko, Userdoje, įrengtas dar ir trečias nusmerktiems kalėjimas su milžinišku, apytikriai 50.000 akrų žemės plotu, skirtu žemės ūkiui. Tad trumpu bolševikų valdymo laiku Irkutske atsirado trigubai daugiau kalėjimų. Aišku, kad ir kalinamųjų skai-

čius bus keleriopai padidėjęs. Autorė rašo: „Atrodo, jog komunizmas geriau tinka kalinamiesiems, nei pusiau laisviesiems“ (125 psl.).

Vergų stovyklų, sovchozų ir kalėjimų direktoriai H. Tautvaišienės ir B. Armonienės skaitytojui pristatomi kaip puikiai aprūpinti, tikrai išdidūs valdytojai, partiniai komunistai, begėdiškai žiauriai išnaudojantieji skurdžiai atlyginamus ir užguitus darbininkus, nesidrovintieji propaguoti šiems vargšams komunizmą. Userdos kalėjimo direktorius Dolgopatniuk, sovchozo Predgorny valdytojas Zorin, tai tik trečiaeiliai direktorių tipai. Tokių ir kur kas didesnio rango direktorių dabartinėje Rusijoje yra tūkstančiai. Visą ūkiškąją didžiulės šalies gyvenimą tvarko direktoriai su kvalifikuotais technikais. Iš šių savo padėtimi neišsiskiria sovietų valstybės biurokratinis valdantysis aparatas. Čia prisideda ir visų ginklų rūšių kariuomenės maršalai, generolai, o visus juos savo galia ir autoritetu gaubia komunistų partijos centro ir paskirų respublikų, kraštų, sričių, rajonų partinių organizacijų sekretoriai, savo pareigomis labai panašūs o kai kuriuo atveju prašokantieji buvusios carų imperijos generalinius bei eilinius gubernatorius su apskričių ispravnikais.

Šis sluogsnis, bolševikinės santvarkos nauja visuomeninė formacija, — savita bolševikiškoji valdančioji klasė supranta, kad ji savo padėtimi daug sveria valstybės gyvenime, nes visą valstybę tvarko. Per šio sluogsnio pareigūnų rankas eina milžiniškos lėšos bei visų darbo žmonių pagamintos ir gaminamos vertybės bei turtai. Ši bolševikiškoji biurokratija turtingai ir ištaigingai gyve-

na ir dėl to siekia savo padėties saugumo ir garantijos. Stalino laikais šios padėties saugumo ir garantijos dar nebuvo.

1961 m. spalio mėn. įvykęs Maskvoje komunistų (bolševikų) partijos 22-sis suvažiavimas šią išryškintą padėtį ir bolševikų valdančios klasės siekimus pilnai patvirtino. N. Chruščiovas savo kalboje, pirmasis smerkte smerkė Staliną, bet tik-tai už bolševikų partijos vadų žudymą, nė vienu žodžiu neprisimindamas Rusijos darbininkų, valstiečių ir įprastinės padėties išžudytų žmonių milijonus. Atitinkamomis savo kalbomis N. Chruščiovą gynė partijos kilmingieji biurokratai ir augštieji pareigūnai. Jie savo keliu piktinosi vadovaujančių bolševikų partijos vyrų žudymu, smerkė vadinamąjį asmens kultą. Betgi čia pat, dar nenuėję nuo tribūnos, auksaburniškai garbino Chruščiovą, naujojo biurokratinio sovietinės valstybės visuomenės sluogsnio nusistatymo reiškėją. Tačiau ir šie partijos bolševikai apie Stalino išžudytąsias eilinių žmonių mases neužsiminė. Čia įskaitytinas ir didžiausias Rusijos bolševikų partijos nusikaltimas, tai Sovietų Rusijos pavergtų tautų žudymas-genocidas. Čia Rusijos bolševikai pralenkė viską, kas istorijai iki šiol buvo žinoma.

H. Tautvaišienė šioje knygelėje atskleidžia bolševikų slepiamą, bestiališką, Stalino metais vykdytą pavergtų tautų naikinimą tolimosios Sibiro šiaurės tundroje, užsklęstoje baisių šalčių, sniego audrų ir mėnesius trunkančių naktų uždanga. Autorės liudijimai yra protokoliškai teisingi ir pagrįsti, nes ji viską pati matė, stebėjo, pergyveno ir iškentėjo.

Pavergtos Lietuvos ir kitų tautų genocidas Sovietų Rusijoje ir dabar tebevykdomas. Pavergtieji tebetremiami. Daugelis išvežtųjų iš Lietuvos tebelaikomi Sibire ir kitose tremtinių stovyklose bei vietose, neleidžiant jiems sugrįžti į savo kraštą, o jeigu kuriems nekuriems ir leidžiama sugrįžti, tai neduodama darbo įmonėse ir neišleidžiama į kolchozus. Dėl to jie jau bado yra verčiami keliauti atgal į trėmimo vietas ar apsigyventi už savo krašto ribų Rusijoje.

Šiuo metu vyksta svarstymai naujųjų bolševikų partijos uždavinių ir genocido priemonių, kurių svarbiausios šitaip nusakomos:

„Mums reikia ypatingai ir neatlaidžiai kovoti kad ir su mažiausiais nacionalizmo pasireiškimais iš kur jie bekiltų ir kurios prasmės jie bebūtų: ūkiškos, kultūrinės ar ideologinės" (Iš kompartijos C. K-to sekretoriaus L. Iljičevo kalbos; žr. „Pravda" 1961. XII. 27).

Apie rusiškojo šovinistinio nacionalizmo plitimą bei pavergtų tautų rusinimo pažabojimą betgi nekalbama. Nacionalizmu kaltinamos tiktai Sovietų Rusijos pavergtos tautos. Visa tatai daroma, kad žudomų tautų tuštėjančioje erdvėje išgyventų rusas-bolševikas.

Knygelės autorei H. Tautvaišienei priklauso nuoširdžiausia mūsų užuojauta dėl jos patirtų kančių ir pergyvenimų žiauriausioje Sibiro šiaurėje. Autorei priklauso didžiausia padėka ne tiktai lietuvių, bet ir kitų mūsų broliškų pavergtų ir žudomų tautų už atskleistą nužudytųjų kapinyną Sibiro tundroje.

LEIDĖJO ŽODIS

LSS Literatūros Fondas ir vėl susilaukė rimtos paskirų asmenų ir organizacijų paramos:

Povilas ir Marija Mankai iš Blackstono, Mass. 1960 m. lapkričio 16 d. paskyrė Fondui **\$500.00 auką**, kas su anksčiau įmokėtais sudaro **\$570.00** įnašą.

P. Mankus gimė 1883 m. rugsėjo 26 d. Medsėdų kaime, Gargždų vis. iš mažažemių tėvų. Tėvas nešdavo iš Prūsų draudžiamus lietuviškus raštus, o sūnus Povilas 1905 metais už Vilniaus Seimo nutarimų platinimą gavo kalėti. 1913 metais, atlikęs karo prievolę Kaukaze, Povilas iškeliavo į Kanadą, o 1916 m. persikėlė į JAV, apsigyvendamas Bostone, kur tuojau įsijungė į visuomeninę anų laikų veiklą. Vėliau persikėlęs į Blackstoną, Mass. dirbo audimo pramonėje ir buvo veiklus tos pramonės darbininkų sąjūdyje ir profesinės audėjų sąjungos darbe.

Marija Mankuvienė - Veličkaitė iš tėvų darbininkų, yra kilusi iš Alovės, Alytaus aps. P. ir M. Mankai duosnūs bendrai, bet ypatingai jie jautrūs kultūros reikalams, kai iš kuklių savo išteklių paskyrė čia minėtą sumą knygoms leisti.

Kupiškėnų **Kultūros Klubas** Chicagoje 1961 m. vasario 27 d. aukojo **\$500.00**. Minėtas klubas įsikūrė 1935 m. liepos 8 d. Kupiškėnai: dr. A. L. Graičiūnas, Pajuodupės km.; Povilas Švelnys,

Gendrilių; Albinas ir Elena Rudinskai, Laukminiškių; Pranas ir Ona Stanioniai, Kreivėnų; Kazimieras ir Kazimiera Matekoniai, Biliūnų; Petras ir Domicėlė Suvaizdžiai, Laičių; Juozapas ir Napoleonas Vilimavičiai; Petras ir Paulina Balčiūnai, Gendrilių; Domicėlė Girdvainienė, Vėžionių; Povilas Čereška, Drulėnų ir Konstantas Marcinkevičius, Gendrilių kaimo.

Klubo vyriausias tikslas buvo padėti kupiškėnams Lietuvoje: baigti įrengti laisvas kapines, pastatyti Kupiškyje liaudies namus ir paremti kupiškėnų kultūros švietimo darbą, pvz. bibliotekos Kupiškyje įsteigimą ir kt. Minėtiems užsimojimams įgyvendinti Chicagos kupiškėnų klubas dirbo atsidėjęs iš visos širdies, pažymi dabartiniai tos organizacijos vadovai.

Prie klubo vairo yra buvę: P. Švelnys — pirmininkas; P. Balčiūnas — sekretorius; D. Girdvainienė — išdininkė; K. Katelė — fin. sekretorius.

Veiklieji kupiškėnų klubo organizatoriai ir ryžtingi veikėjai: dr. A. L. Graičiūnas; P. Švelnys; K. ir K. Matekoniai; P. ir A. Suvaizdžiai; J. ir N. Vilimavičiai; P. Čereška ir K. Marcinkevičius yra mirę. Literatūros Fondas ir jo išleistų knygų skaitytojai gerbs jų atmintį.

Dabartinę Kupiškėnų Klubą valdybą sudaro: Pranas Stanionis — pirmininkas, Petras Balčiūnas — sekretorius, Kazys Katelė — fin. raštininkas ir Kazys Ušlupas — išdininkas.

Kupiškėnų Kultūros Klubą veiklą turėtų paskirti panašios rūšies organizacijos su jų vadovybėmis ir paskirais nariais, kad ir jų vertingi darbai bylotų ateičiai.

Napoleonas Trumpikas iš Akron, Ohio savo įnašą į Literatūros Fondą pakėlė iki **\$400.00**. N. Trumpikas, kiek leidžia sąlygos, dedasi prie Literatūros Fondo leidinių platinimo.

LS Sąjungos 116-ji kuopa Detroite, Mich. narių susirinkime ir pobūvyje (1960 m. kovo 13 d.) surinko **\$74.18** aukų Fondo darbui paremti. Sektinąs pavyzdys.

Jonas Vitkus, Toronto, Ont. papildė, savo įnašą **\$50.00**, dabar jo indėlis sudaro **\$150.00**.

Kol kas nevardiname mažesnes sumas auکوju-sių. Jiems ir viesiems Lieteratūros Fondo talki-ninkams — mūsų leidinių uoliems platintojams, šia proga nuoširdus ačiū!

LSS Literatūros Fondas

New York, N. Y.
1962 m. sausio 26 d.

T U R I N Y S

Žodisskaitytojui	5
Iš Altajaus krašto į Arktį	7
Statome žuvies perdirbimo įmonę (Ryboza- vod) Trofimovskij	23
Trys mėnesiai poliarinėje tamsoje	38
Spalis ir pas mus	
Spalis ir pas juos	
Kūčių vakaras	
Tamsioji purga	47
Vadinamosios darbo jėgos gelbėjimas	57
O viršininkų butuose?	
Poliarinės gamtos ypatumai	72
Numarintųjų planą direktoriai įvykdė	75
Balandis	79
Gegužyje	83
Mūsų uždarbiai	95
Sibiro stovyklose mirusieji	105
K. Bielinis. Papildymas	107
Leidėjo žodis	131
Turinys	134
Nuotraukos: 94 ir 125	
Brėžiniai: 111, 120, 121	

Amerikos Lietuvių Socialdemokratų S-gos Literatūros Fondas

siūlo įsigyti ir platinti gražiai išleistas, i kietus viršelius ir ištas šias knygas:

PROF. STEPONO KAIRIO LIETUVA BUDO

Knygos autorius plačiai žinomas politikas ir visuomenininkas minėtoje knygoje įdomiai pavaizduoja lietuvių tautinio sąmonėjimo laikotarpį nuo 1897 iki 1905 metų, paryškindamas jį spaudos pasisakymais ir dokumentais. Knygoje 416 puslapių, kaina \$5.50

KIPRO BIELINIO DIENOJANT

Knygoje vaizduojamas spaudos draudimo metas, knygnešių laikai ir pasakojama apie žinomą knygų platintojų organizaciją Garšvių kaime. Prie- duose svarbūs dokumentai, vaizduojantieji Kau- nijos gyvenimą prieš 100 metų, kaip vyko Kražių Skerdynės ir kt. Knyga iliustruota, 464 psl., jos kaina \$6.00

KIPRO BIELINIO 1905-JI METAI

Knygoje vaizduojamas 1905-1907 metų revoliuci- nis sąjudis Lietuvoje: pirmieji revoliuciniai „pa- mokslai“ Lietuvos miesteliuose, savo valdžios kūrimas, didieji dvarų darbininkų streikai ir kt. Knyga gausiai dokumentuota ir iliustruota, 592 psl., kaina \$6.00

H. TAUTVAIŠIENĖS

TAUTŲ KAPINYNAS SIBIRO TUNDROJE

Knygelėje atskleistas 1941 m. Baisiojo Birželio dienomis išvežtųjų lietuvių žiaurus likimas Sibi- ro šiaurėje, 136 psl., kaina \$1.25

Iš šių knygų pažinsime netolimą Lietuvos praeitį su jos kovomis už laisvę ir nepriklausomybę.

Užsisakantieji knygas Fonde (adresu: K. Bielinis, 29 West 57th Street, 10 Fl., New York 19, N.Y.) ir prisiuntusieji atitinkamą už jas mokestį čekiais bei Moeny Orderiais, knygas gaus paštu su 20% nuolaida.

Literatūros Fondo atstovas Kanadoje: Mr. J. Novog, 37 Windermere Ave., Toronto 3, Canada.

Knygas be to dar galima gauti laikraščių „Keleivio“ ir „Naujienu“ administracijose, knygynuose ir pas platintojus. Platintojams nuolaida.